

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészettudományi Kar

ALAPSZAKOS SZAKDOLGOZAT

Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világgyűlésen

Témavezető:

Dr. Kósa László
professor emeritus

Készítette:

Isó Gergely
történelem alapszak
levéltár szakirány

2014

Tartalom

Tartalom	2
Bevezető	3
Historiográfiai áttekintés.....	5
A naplóról.....	7
I. Fejezet: Ordass Lajos 1956. évi rehabilitációja	12
Előzmények.....	12
Első próbálkozások.....	15
A külföldiekkel való tárgyalások eredményei.....	18
Egyházi viták.....	20
A rehabilitálás.....	24
II. Fejezet: Készülődés Minneapolisra	26
Az első tárgyalásoktól a delegáció végleges kialakulásáig.....	26
A delegáció tagjai.....	29
Az út előkészítése.....	34
A három nem kívánt konferencia.....	37
Az állam indokai.....	40
III. Fejezet: A Lutheránus Világszövetség	44
Előzmények: a Lutheránus Világkonvent.....	44
A Lutheránus Világszövetség megalakulása.....	45
A Lutheránus Világszövetség felépítése, működése 1957-ben.....	47
A minneapolis-i világgyűlés programja.....	49
Ordass Lajos és a Lutheránus Világszövetség kapcsolata.....	53
IV. Fejezet: A minneapolis-i világgyűlés	56
Az odaút.....	56
A világgyűlésen.....	63
A hazaút.....	72
Összegzés	78
Felhasznált irodalom	80

Bevezető

1957. augusztus 15. és 25. között Ordass Lajos, a Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerületének püspöke egy hattagú delegáció élén részt vett a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) harmadik, az Egyesült Államokban található Minneapolis¹ városában megrendezett nagygyűlésén. Ez a tény – ismerve az akkori politikai helyzetet – még akkor is meghökkenésre adna okot, ha esetleg nem tudnánk ki Ordass Lajos. Hiszen még egy év sem telt el az 1956-os forradalom kitörése és vérbe fojtása óta, a megtorlás, a szabadságharcosok ellen indított koncepciós perek és kivégzések még javában folytak, s a Kádár János neve által fémjelzett Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány még javában küzdött azért, hogy nemzetközi szinten elismerjék, vagy egyáltalában azért, hogy a magyar ügy tárgyalása lekerüljön az ENSZ napirendjéről.

Ilyen háttér mellett különleges dolognak számított, hogy egy magyar – s nem is akármilyen, hanem egyházi – delegáció engedélyt kapott egy marxi ideológián alapuló, népi demokratikus – tehát alapvetően ateista szemléletű – államtól arra, hogy nyugatra, ráadásul épp a legnagyobb ellenségnek számító Amerikai Egyesült Államokba utazzon. Az esemény rendkívüliségét tovább fokozza, hogy a magyar delegáció élén az az Ordass Lajos állt, akit 1948-ban, a keresztény felekezetek vezetői közül elsők között zártak börtönbe, mert nem hagyta az evangélikus egyházat behódoltatni a követelőző kommunista államhatalomnak.

Ordass Lajos 1901-ben született a II. József által Pfalzból betelepített németek lakta Torzsán, nem messze Újvidéktől. Ordass szülei Wolf Artúr, a Szepességből ide költözött kántortanító és Steinmetz Paula voltak. Ordasst magát is Wolf Lajos néven keresztelték meg, Ordassra csak 1944-ben, a német megszállást követően magyarosította a nevét. Öt elemi után gimnáziumban tanult tovább: először Újverbászon, majd Bonyhádön. A trianoni békediktátum aláírása után az ő szülőfaluja is a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, így családjához évekig nem tudott hazamenni, minthogy vízumot nem kapott. 1920-ban, érettségi után, mivel nem vették fel a budapesti egyetem (ma ELTE) matematika tanári szakára, ezért ősszel Budapesten, az evangélikus teológián kezdte meg tanulmányait.² Raffay Sándor püspök

¹ Minnesota állam.

² Az első világháború előtt nem volt Budapesten evangélikus teológiai akadémia, de az eperjesi és a pozsonyi teológiák – pontosabban azok tanárai – az elcsatolt területekről a csonka országba, Budapestre menekültek. Ordass két évig tanult itt, majd egy évre – az 1922–23-as tanévben – tanulmányi ösztöndíj keretében Halle

1924-ben szentelte lelkésszé. 1929-ig segédlelkésszként szolgált Hartán, Soltvadkerten és a Deák téren (Budapest). 1927-ben egy éves svédországi tanulmányútra ment. 1929 és 1930 között tábori lelkész volt. 1929-ben feleségül vette Kirner Irént, házasságukból öt gyermek született: Barnabás Artúr, Sára, Balázs (csak néhány óráig élt) Zsuzsanna és Erzsébet. 1930-tól 1931-ig kerületi missziói lelkész, majd 1931-től Cegléden volt parókus lelkész. 1941-ben a kelenföldi gyülekezet választotta meg lelkészének. 1945-től a Bányai Egyházkerület püspöke. 1948-ban letartóztatták, koncepciók perben elítélték, s közel kétévi börtön után 1956-ig félreállítva élt. 1956-ban rehabilitálták, majd visszatért a püspöki székbe is, ahonnan 1958. június 24-én ismét távoznia kellett.³ Ezt követően 1978. augusztus 14-én bekövetkezett haláláig visszavonultan élt.⁴

Aktív püspöki évei alatt, illetve végső félreállítása után is Ordass folyamatosan naplót vezetett, napról napra feljegyezve az eseményeket. Ennek köszönhetően a Lutheránus Világszövetség minneapolisi nagygyűlését még szinte teljesen feltáratlan forrás felhasználásával mutathatom be.⁵ A napló lehetővé teszi az út minden mozzanatának legalaposabb ismertetését, s ezen keresztül pedig, kiegészülve más kútfők (újságcikkek, ügynöki jelentések, stb.) beszámolóival, az eddigi lehetőségekhez képest a teljes amerikai útról sokkal részletesebb és pontosabb képet kaphatunk. Jelen dolgozatomnak a célja a minneapolis-i út minél aprólékosabb bemutatása, de megkísérlek választ találni a fentebb felvetett dilemmára is, hogy vajon mi magyarázza, hogy egy ilyen delegációt a magyar állam kiengedett Amerikába.

Témámat – egy historiográfiai áttekintést és a naplónak, mint forrásnak a rövid bemutatását követően – négy fejezetben elosztva fejtem ki. Bár a Minneapolis-témához szorosan nem kapcsolódik, mégis értelmezhetetlen volna az Amerikába utazó egyházi delegáció útja, ha nem esne szó előtte Ordass Lajos rehabilitációjáról. Ennek háttérében természetesen a Szovjetunió Kommunista Pártja híres XX. Kongresszusának történései álltak,

városába utazott. Teológiai tanulmányait a soproni teológiai akadémián fejezte be, minthogy a budapesti megszűnt.

³ Valójában a Déli Evangélikus Egyházkerület Tanácsa úgy határozott, hogy nem fogadják el az 1956-os forradalmi események hatására távozó Dezséry László püspök lemondását, s ezzel kvázi Ordassnak a püspöki székbe való visszatérését tekintették szabálytalannak (ld. Evangélikus Élet 1958. jún. 29.).

⁴ Vö. ORDASS 1982. 362–367., Magyar Életrajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> valamint BÖRÖCZ 2012. 19–26.

⁵ A naplókról az utóbbi időkig csak nagyon kevesen tudtak, épp ezért történeti kutatásokhoz csak az elmúlt néhány év óta lehet felhasználni (ld. később).

ahol Hruscsov elítélte a sztálini személyi kultuszt, és a csatlós államokat az elmúlt évek törvénytelenégeinek felülvizsgálatára szólította fel. Emellett viszont a rehabilitáció közvetlen kiváltó oka az 1956 nyarán Magyarországra látogató Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának ülése volt. Az első fejezetben tehát Ordass 1956. évi rehabilitációját vizsgálom. A második fejezetben mutatom be a minneapolisit út közvetlen előzményeit, a delegáció összetételének kialakulását, és az útra való felkészülés egyes elemeit. A harmadik fejezetben a minneapolisit gyűlést megszervező Lutheránus Világszövetség történetét és működését, a harmadik nagygyűlés programját és Ordassnak a Világszövetséggel való kapcsolatát ismertetem. A negyedik fejezetben mutatom be – főképp a napló alapján – a magyar delegáció útját, elindulásuktól hazaérkezésükig, az eseményeket napról napra követve.

A dolgozatomat alapkutatásnak, bevezetőnek szánom, amelynek további bővítése elengedhetetlenül szükséges. A jövőben szándékomban áll a most csak függelékként közölt forrást a forráskiadások követelményeinek megfelelő kritikai jegyzetekkel ellátni, a dolgozatban előforduló személyek életéről, háttéréről megfelelő háttérkutatásokat végezni, a minneapolisit nagygyűlést megelőző konferenciákat (ld. II. Fejezet.) részletesen bemutatni, valamint, a minneapolisit útról való teljesebb kép megalkotásához, szükségesnek tartom azt is, hogy az út még élő résztvevőivel, Nagy Gyulával és Hafenschert Károllyal interjút készítsék. Mindezekre egy BA-s szakdolgozat keretében nem volt módom. A téma további, mélyebbre ható feldolgozása azért is szükséges, mert a minneapolisit út kutatása – a fentebb már említett, különleges voltából fakadóan – első lépése és egy újfajta megközelítése lehet az evangélikus egyház és a kádári állam közötti, közvetlenül az 1956-os forradalom utáni kapcsolatának és e kapcsolat változásainak feltárásában.

Historiográfiai áttekintés

Ordass Lajos 1978. évi halálát követően szinte azonnal megkezdődött a püspök életművének feldolgozása. Természetesen Magyarországon erről szó sem lehetett a rendszerváltozásig, de az első művek Ordassról nem is itthon, hanem nyugaton jelentek meg. Szépfalusi István⁶ bécsi evangélikus lelkész vette először kezébe az Ordass-hagyaték feldolgozását. Ennek lett az eredménye a négy „lila könyv.” Az első három még a rendszerváltozás előtt Bernben jelent meg az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem

⁶ 1955-ben költözött Magyarországról Bécsbe. Édesanyja osztrák származású volt, így hivatalosan nem disszidált, hanem „repatriált.” Vö. Aranydiploma 2005. 117–118. és SZÉPFALUSI 1984.

kiadásában a negyedik kötetet pedig a rendszerváltozás után Magyarországon, a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya gondozásában publikálták. Az első lila könyvet 1982-ben adták ki, *Ordass Lajos: Válogatott írások* címmel. Ebben Ordass által írt teológiai témájú írásokból találhatunk válogatást (igehirdetések, előadások, újságcikkek), amelyekre Szépfalusi hosszú évek gyűjtőmunkája során tett szert. 1985-ben jelent meg a második, 1987-ben pedig a harmadik lila könyv, az *Ordass Lajos: Önéletrajzi írások*. Ezek Ordass Nagy idők kis tükre című önéletrajzát közlik. Az önéletrajz első három fejezetét, amelyek az 1950-es évekig számolnak be az életéről, első félreállításának időszakában írta (1950 és 1956 között), az utolsó negyediket (rehabilitálásának megindításától az újabb félreállításig) pedig 1963-ban. Szépfalusi rendkívüli kutatómunkát végzett az önéletrajz kiadásához, így az Ordass által interpretált egyes események mellé lábjegyzetben mindig csatolja az odaillő újságcikkeket, egyéb beszámolókat, leveleket, valamint Ordass pro memoriáit, így a kiadvány komplex forrásgyűjteményként használható. A negyedik lila könyv 1998-ban jelent meg, ez a *Válogatott írások folytatása*. Ezekben főként olyan források közlése található (az Ordass-perrel kapcsolatos anyagok – pl. vádirat; rehabilitációval kapcsolatos iratok; második eltávolítása stb.), amelyekhez a diktatúra éveiben Szépfalusi még nem férhetett hozzá.⁷

A rendszerváltozás után lehetővé vált, hogy Magyarországon belül is elővegyék Ordass Lajos ügyét,⁸ és hogy itthon is megjelenjenek róla készült tanulmányok és történeti feldolgozások. Az 1989-ben alapított Ordass Lajos Baráti Kör céljául tűzte ki „*D. Ordass Lajos evangélikus püspök szellemi örökségének, mély evangéliumi hitének, az egyházzal és a magyar nemzettel kapcsolatos iránymutató szolgálatának ébren tartását*”-t.⁹ Ennek keretében a Baráti Kör 1989-ben újraindította az 1945-ben megszűnt Keresztyén Igazság c. folyóiratot, amely mai napig élen jár Ordass életművének feltárásában, és egyáltalában az evangélikus egyházi tényfeltárás támogatásában. A folyóirat 2010 óta a Baráti Kör jogutóda, az Ordass Alapítvány kiadásában jelenik meg.

Ordass Lajos kapcsán még három fontos kutató munkásságát tartom szükségesnek kiemelni. Terray László norvégiai evangélikus lelkészét, az Ordass Lajos Baráti Kör egyik

⁷ Szépfalusi így vall a lila könyvekkel kapcsolatban: „*Az Ordass-kötet megjelentetésével viszont tartoztam egyháznak, a sok hazugsággal megrágalmazott Ordass püspöknek és családjának, de önmagamnak is, hiszen Ordass Lajosnak köszönhetem, hogy lelkész lettem, amit sohasem bántam meg.*” (SZÉPFALUSI 1995. 27.)

⁸ Ordass feleségének (szül. Kirner Irén) kezdeményezésére az 1990-es években az egyház ismét rehabilitálta Ordasst.

⁹ TERRAY 1990. 3.

alapító tagját, akinek 1990-ben jelent meg magyar fordításban az eredetileg norvégul – Norvégiában 1984-ben – kiadott *Nem tehetett mást* című Ordass Lajosról szóló életrajzi regénye. Terray azóta is gyakran jelentet meg olyan tanulmányokat, amelyek Ordass püspökkel foglalkoznak. 1997-ben a Keresztyén Igazságban publikálta Ordass irathagyatékának ismertetését.¹⁰

A másik jelentős Ordass-kutató Böröcz Enikő, akinek több Ordassal foglalkozó tanulmánya mellett (ld. főképp Keresztyén Igazság és Credo c. folyóiratok), 2012-ben jelent meg Ordass püspöki éveit feldolgozó monográfiájának első kötete: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958)*. A második kötet jelenleg még készül.

A harmadik kutató pedig Fabiny Tibor, aki számos előadást tartott és tanulmányt írt Ordass Lajossal kapcsolatban, fő munkája pedig ebben a témában *The Veil of God and the Cross of Christ. Bishop Ordass' Testimony in Communist Hungary* című műve, amelyben Fabiny Ordass Lajos életét és teológiáját mutatja be.

A naplóról¹¹

Nem tudhatjuk pontosan, hogy Ordass mikor és milyen célból kezdett el naplót írni, de püspökévei alatt már bizonyára rendszeres feljegyzéseket vezetett. Minthogy 1948. augusztus 24-éről 25-ére virradóra házkutatást tartottak nála, s ennek során legtöbb iratát, köztük a naplóit is elkobozták, ezért 1947 előtt írt feljegyzései nem maradtak fenn. A házkutatók figyelmét egyedül az az évi, 1948-as, még bekötetlen naplójegyzetei, valamint az 1947. évi útgáról készített útinaplója kerültk el.¹² Ezeket Ordass íróasztalának fiókjában tartotta, amelyeket valamiért a hatalom őrei nem találtak meg. A börtönévek alatt érthető módon Ordassnak nem állt módjában naplót írni, szabadulása után pedig minden bizonnyal nem látta szükségesnek, hogy feljegyezze a napi eseményeket, helyette inkább önéletrajzát készítette. Csak aktív püspöki szolgálatba való visszatérése után egy hónappal, 1956. november 26-án kezdett el ismét naplót vezetni. A naplót egy rövid „*ars poeticával*” kezdte, amelyben megjelölte, hogy miért állt neki ismét az írásának:

¹⁰ TERRAY 1997. 19–22.

¹¹ A napló bemutatásához KÓSA 2012 szolgált mintául.

¹² Ez utóbbi ma is megtalálható az Evangélikus Országos Levéltárban. (ld. EOL DOLL 19. doboz, 5. tétel)

„Valamikor – püspöki szolgálatom idején naplót vezettem. A börtönévek ezt megszakították. Kiszabadulásom óta a ritkán adódó, följegyzésre méltó eseményekről alkalmi pro memoriát készítettem.

Ez év október 31-én istentiszteleti szolgálattal újra megkezdtem a püspöki szolgálatot. Azóta majdnem egy hónap telt el. Nem eseménytelenül. Sőt, túlszűfolt eseményekkel. Sajnálom, hogy azonnal nem láttam hozzá a naplóíráshoz. Bizonyos fokig pótolja ezt a hiányt az angol és svéd nyelven írt »imádság-napló«, melyben a történt eseményekről – ha nem is kimerítő formában – szó esik.

Mivel azonban fontosnak látom, hogy a legfontosabb történésekről világos nyilvántartásom legyen, ma újra elhatároztam, hogy azokat melegebben följegyzem. Szükségem lehet emlékezetem alátámasztására.”

Ebből a néhány sorból – amellet, hogy megerősíti azt a feltételezést, hogy az elveszett naplót is püspöksége idején kezdte el írni (tehát valószínűleg 1945-től) –, kiderül, hogy a feljegyzéseket pusztán saját magának tervezte készíteni, annak érdekében, hogy ha esetleg arra van szükség, akkor írásos bizonyítéka legyen maga számára arról, hogy mi hogyan történt, kikerülve ezzel annak a lehetőségét is, hogy utólag félrevezessék, vagy félremagyarázzák az eseményeket.

Ordass a naplót egészen 1957. december 6-ig folyamatosan vezette, ezt követően viszont nem maradt fenn feljegyzés egészen 1961-ig. Az ekkortól ismét újrakezdett napló beköszöntője azt sugalmazza, vagy legalábbis arra is lehet belőle következtetni, hogy 1957. december 6. után nem elvesztek a naplóbejegyzések, hanem Ordass egyszerűen csak nem vezette tovább a naplóját:

„Napló írásom több oknál fogva az évek folyamán rendszertelenné vált és sokszor teljesen meg is szakadt. Isten segítségével most újra megkezdem. Még pedig az a tervem, hogy nem csupán száraz napi adatokat jegyzek föl, hanem emlékeim közül is egyet-egyet ide írok, amelyet az adott napi esemény éppen fölkelt a lelkemben. Ilyenformán talán sikerül több olyan emléket rögzítenem, amely különben – följegyzés nélkül – elkallódnék. Legalább számomra maradjon meg. Istenem! Atyám! Légy ebben segítségemre! Ámen.”

Az 1961-től újrakezdett napló „ars poeticája” a korábbihoz képest igen jelentős változáson ment keresztül. Minthogy már Ordass nem volt aktív püspök, már nem volt arra szükség, hogy a napi eseményeket precíz pontossággal sorba vegye, a naplóírás ebben az

időszakban már sokkal inkább egyfajta időkitöltő cselekvésnek számított, s arra volt jó, hogy Ordass valamivel elfoglalja magát üres napjaiban. 1961 utáni naplói ezért sokkal személyesebb, bensőségebb hangvételt alkalmaznak, gyakran tér ki bennük unokáival, családjával kapcsolatos élményeire (amire 1948 és 1956–57 folyamán nemigen találunk példát), és – ahogy a fent idézett beköszöntőben is megjelölte – a naplók egyfajta memoárul is szolgáltak, s egy-egy nap eseményei kapcsán asszociált múltbéli emlékét is beleírta az egyes feljegyzésekbe. Terjedelmükben a második félreállítottság éveiben készült jegyzetek a leghosszabbak, naplóit 1961-től 1978. július 31-ig, tehát majdnem a haláláig, folyamatosan vezette. Az 1948-as és az 1956–57-es napló csak kézírásban készült el, 1961 után viszont Ordassnak már ideje volt arra is, hogy a naplóbejegyzéseket lelkiismeretesen kidolgozza. Első körben általában az ún. „*Pfarrerkalenderébe*”¹³ jegyezte le a nap eseményeit, majd ez alapján az anyag részletes, kézírásos kidolgozására került sor. A szöveget csak ezután gépelte le. Év végén a teljes anyagot elvitte egy megbízható könyvkötőhöz, és bekötötte. A bekötött naplókat haláláig az íróasztala mögötti könyvállványon tárolta. Halála után felesége, Kirner Irén a naplókat Zsuzsa lányára és vejére, Dedinszky Gyula, nagybörzsönyi lelkészre bízta azzal a kéréssel, hogy égessék el a cserépkályhájukban, mert neki erre Budapesten nincs lehetősége. Dedinszkyék csak néhány nem magyar nyelvű kötetet égettek el, a többit (kb. 20 kötet és néhány kötetlen évfolyam) a nagybörzsönyi evangélikus templom padlására rejtették a második világháborús aknabelövésekből fenn maradt cserepek alá. 1992-ig itt „*pihentek*” a kötetek, létezésükről pedig még saját gyermekeik sem tudtak. Ekkor Dedinszkyék Ipolydamásdra költöztek, a naplókat pedig vitték magukkal. de még itt is könyveik mögé rejtették. Dedinszky Gyula – felesége halála után – átadta a köteteket az Ordass Lajos Baráti Körnek. A Baráti Kör a teljes anyagot digitalizálta, az eredeti példányok pedig ifj. Zászkaliczky Pálnál, a Baráti Kör jogutódjának, az Ordass Alapítványnak az elnökénél található.¹⁴ A naplókhoz való széleskörű hozzáférés érdekében az Alapítvány a jövőben szeretné az anyagot forráskiadvány formájában publikálni.

A dolgozatomban elsősorban Ordass második aktív püspöksége idején vezetett feljegyzéseit használtam fel forrásként. Ebben az időszakban Ordass a naplóit körülbelül naponta vezette, a napi történéseket általában este, lefekvés előtt jegyezte fel. Gyakran előfordul az is, hogy egy-egy napja olyan sűrű volt, hogy már nem volt ideje, vagy ereje

¹³ Lelkésznaptár.

¹⁴ A napló keletkezésének és Ordass halála utáni sorsának felvázolása Dedinszky Gyula írásos beszámolója alapján készült. (A beszámoló saját irattáram tulajdonát képezi.)

aznap jegyzetelni, ilyenkor általában a következő nap végén (vagy amikor legközelebb hozzájutott a naplóíráshoz) foglalta össze az elmúlt napok eseményeit. Ordass főképp eseménytörténetet írt, amelynek egyik célja a könnyű visszakereshetőség, s ennek érdekében a naplójában felmerülő személyneveket és általában a földrajzi neveket, településeket nagybetűkkel jegyezte le.¹⁵ A naplóban elsősorban arra találunk adatokat, hogy kivel, mikor, hol találkozott, hova utazott, vagy milyen munkát végzett, az egyes emberekkel folytatott tárgyalások menetét, az ott elhangzottakat nem szokta leírni. Az egyes események időpontját általában órára – hosszabb esemény esetén napszakra – pontosan jelölte meg.

Keveset beszélt a saját érzelmeiről is, arra viszont gyakran találunk fél mondatos utalásokat, hogy egy-egy személyhez vagy szituációhoz hogyan viszonyult, illetve sok bejegyzése végén jegyezte meg, hogy aznap nagyon elfáradt, ami – amellet a munkatempó mellett, amiről a napló is tanúságot tesz – egyáltalán nem meglepő. Ordass napirendjéről kiderül, hogy általában kora reggeltől késő estig dolgozott, kikapcsolódni ritkán szokott, amikor mégis, akkor általában vagy ő és a felesége mennek látogatóba közeli barátaikhoz, rokonokhoz, vagy ők fogadnak vendégeket (pl. Keken András,¹⁶ Kincses Gusztáv¹⁷).

Az 1956–57. évi napló alapján az is megállapítható, hogy Ordasst – ekkor – nem igazán foglalkoztatták a napi politikai események, egyedül, ha egyházi vonatkozásai is voltak. Az 1956-os forradalmi eseményekre, illetve a forradalom leverését követő sztrájkokra is csak néhány rövid megjegyzésben reagált.¹⁸

A napló alapján világos, hogy Ordassnak nem volt szokványos értelemben vett napi rutinja, mert annyira szerteágazó tevékenységet kellett végeznie, hogy inkább csak feladattípusokat tudunk megkülönböztetni egymástól és nem egy berögzült napirendet felvázolni (e feladattípusok: hivatali ügyintézés, lelkipásztori beszélgetések, állammal való tárgyalások, hivatalos vendégek fogadása, gyülekezetlátogatás, istentisztelet, stb.)

¹⁵ 1948. évi naplójában a neveket ritkábban szedi, nagyobb betűkőzzel, 1961-től pedig – bár már nem kézzel, hanem írógéppel írta – itt is folytatja az 1956-ban megkezdett módszert, a személynevek nagybetűkkel való szedését. Ezekből aztán 1948, illetve 1961 utáni naplók esetében, évi bontásban Ordass mindig készített személynévmutatót. 1956–57-hez ilyen valami oknál fogva vagy nem készült, vagy nem maradt fenn.

¹⁶ Deák téri lelkész, ld. 30–31. o.).

¹⁷ Ordass sógora.

¹⁸ Pl. „*Ma egyébként újra sztrájkba lépett a magyar munkásság. A forgalom megbénult. Tanácskozásunk közben több ágyúlövést is hallottunk. Hogy mi történt, nem tudom pontosan. Csak az bizonyos, hogy az ország távol van még attól, hogy nyugalma legyen.*” (Napló 1956. dec. 11.)

Különleges helyet foglalnak el Ordass naplófeljegyzései között a külföldi úti beszámolók, minthogy olyannyira eltérnek a napló szokványos, mindennapi történéseket bemutató részeitől. Ezek közül is kiemelkednek a függelékben közölt minneapolis-i út alatt készült bejegyzések. Ordass a minneapolis-i világgyűlést már nagyon várta, hónapok óta készült rá, és az a lelkesedés, amellyel a püspök az egész úthoz viszonyult, a bejegyzéseken is tükröződik. A napló hangvétele sokkal optimistább, látszik, hogy az egész milyen kivételes élmény az életében. Kitűnik az is, hogy mindezt egy olyan ember írta, akinek az utóbbi időben nem sok öröm jutott. Csak az út vége felé, Magyarországhoz közeledve kezdett el Ordass ismét aggodalmaskodni.

I. Fejezet: Ordass Lajos 1956. évi rehabilitációja

Előzmények

Ordass Lajost a Magyarországi Evangélikus Egyház Bányai Egyházkerülete 1945. augusztusban püspökévé választotta. Szentelését 1945. szeptember 27-én elődje Raffay Sándor – ekkorra már nyugalmazott – püspök végezte.¹⁹

A második világháborút követően, ahogyan az egész ország, úgy az evangélikus egyház is romokban hevert,²⁰ Ordass ilyen körülmények között kezdte meg – saját bevallása szerint bizakodva²¹ – püspöki szolgálatát, és állt neki az újjáépítés fáradságos munkájának.

Hamar világossá vált azonban, hogy a kommunisták által egyre intenzívebben befolyásolt államhatalom hozzáállása miatt Ordasst előbb-utóbb félre kell állítani. Tűrhetetlen és veszélyes volt egy olyan személy az evangélikus egyház élén, aki biblikus alapokon állva minden körülmények között elutasította az állam beavatkozását az egyház ügyeibe, s ráadásul megfélemlíteni sem hagyta magát.²² Ordass számára már 1948 tavaszán teljesen világos volt, hogy mi vár rá. Március 2-án elindult Svájcba, hogy a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) alelnökeként részt vegyen az augusztusban megalakuló Egyházak Világtanácsának előzetes, segélyezőbizottsági ülésén. A repülőgépen együtt utazott Tessényi János methodista szuperintendenssel, aki Zürichbe érve bizalmas beszélgetést kért Ordasstól, amelyen közölte, hogy az államvédelem nemrégiben kivallatta őt az Andrássy út 60-ban, majd azzal bízták meg, hogy jelentsen Ordass külföldi útjáról.²³ Ahogy Ordass írja a Nagy idők kis tükre című

¹⁹ ORDASS 1985. 165.

²⁰ Az állapotokat tükrözi, hogy Ordass a Nagy idők kis tükre c. Önéletrajzi írásaiban püspökké szenteléséről szóló beszámolójában megemlíti, hogy az egyházi szertartás után mindössze egy bablevessel és egy üveg borral ünnepeltek szűk családi körben. ORDASS 1985. 165.

²¹ ORDASS 1985. 167–168.

²² Minthogy jelen dolgozatnak nem feladata minderről érdemben szólni, az állam és Ordass Lajos hosszas hadakozásáról bővebben ld. Ordass Önéletrajzi írásait és Böröcz Enikő Ordass-monográfiáját.

²³ Érdekesség, hogy Ordass mindezt először csak az önéletrajzi írásaiban említi meg (ORDASS 1985. 243.), az erre vonatkozó naplóbejegyzés (Napló 1948. márc. 02.) alapján úgy tűnik, mintha csak teljesen semleges dolgokról beszélgettek volna. Mint azt az augusztus 24-én tartott házkutatás bizonyítja, reális volt annak a veszélye, hogy a naplót elkobozzák, és ebben az esetben nem lett volna szerencsés, hogy ha bármi terhelő jellegű információt találnak benne. Ordass tehát körültekintésből nem számol be a beszélgetés komolyabb vonulatairól.

önéletrajzi írásaiban: „ezen a napon egy függöny húzódott szét előttem és alkalmat kínált, hogy egy pillanatra beletekintsek a jövőmbé.”²⁴

Kenyértöréshez az egyházi iskolák államosítása vezetett el.²⁵ Míg Ordass püspöktársai, Túróczy Zoltán és Szabó József hajlottak arra, hogy a nyomásnak engedve kiegyezzenek az állammal, és átadják az iskolákat állami kézbe, addig Ordass minderről hallani sem akart, és minden fórumon hangoztatta, hogy az iskolák az egyház legfőbb kincsei.²⁶

Először augusztus 24-éről 25-ére virradóra járt nála az állambiztonság. Lakását alaposan felforgatták, iratait lefoglalták (kivéve az 1947. évi európai és amerikai körútjára, valamint az 1948. évre vonatkozó naplójegyzeteit, ld. 7. o.). Ezután néhány napig házi őrizetben tartották, majd 27-én kiengedték. Másnap érkezett meg a felszólítás, hogy szeptember 8-áig adnak határidőt arra, hogy lemondjon püspöki tisztségéről. Ez nem történt meg, így aznap éjjel ismét érte jött a hírhedt fekete autó. A bíróság már október 1-jén meghozta az ítéletét: 2 év fegyház, öt évi hivatalvesztés, 3000 Ft pénzbüntetés. Ordass ellen a vád valutaüzérkedés és sikkasztás²⁷ volt.²⁸

Büntetése jelentős részét Szegeden töltötte le, „reakciós” katolikus papokkal egy cellában. 1950 elején költöztették át Vácra, magánzárkába.²⁹ Ordass börtönéveiről is

²⁴ ORDASS 1985. 243

²⁵ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum 3. doboz, *Vilmos Vajta*: Correspondence and Documents III., 1955–1959., On the Situation of the Lutheran Church in Hungary.

²⁶ Ordass és az addigra már az új rendszer börtönét megjárt Túróczy hozzáállásbeli különbségét jelzi az alábbi kis párbeszéd, amelyet Ordass jegyzett föl Önéletrajzi írásaiban, s amely az állammal folytatott egyik „egyeztetés” során hangzott el: „A megbeszélésről sétálva tartottunk a szomszédos Üllői út felé. Hosszú ideig szótlantul. Végül Túróczy megszólalt: »Az ember úgy van ezekkel az emberekkel, mint az útonállókkal. Levetkőztetik az embert, és az embernek könyörögnie kell, hogy legalább a gatyáját hagyják meg!« Azt válaszoltam: »Tudod, Zoltán, nem kell a gatyáért könyörögni! Hadd lássa mindenki nyilvánvalóan, hogy útonállókkal volt dolgunk!«” (ORDASS 1985. 290.)

²⁷ Ordass Lajos ellen a konkrét vád az volt, hogy a külföldi segélyeket elmulasztotta bejelenteni a Magyar Nemzeti Banknál, és hogy Svédországban kölcsönt vett föl amerikai útjának finanszírozására. Bár ezek a vádak is koholtak voltak, ahhoz képest, amivel a sajtó vádolta (ti. több ezer dollár elsikkasztása), még egészen enyhének számítottak. (A vádiratot ld. ORDASS 1998. 451–459.)

²⁸ Az utolsó szó jogán elmondott beszédét, amelyet gyorsírással Kendeh György rögzített, Ordass így zárta: „Elítéltetésem ténye olyan lesz számomra, mint fátyol, amely eltakarja előlem Isten akaratát és érthetetlenné teszi azt. De Istenemtől zúgolódás nélkül elfogadom, mert azt az egyet jól tudom, hogy még elítéltetésem esetén is csak az ő áldott akarata történhet meg velem.” (EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel)

²⁹ Váci élményeivel kapcsolatban Ordass beszámol arról, hogy naponta egyszer a rabokat kivezényelték az udvarra, ahol „séta” címen a fegyörök „loholó versenyfutás”-ra kényszerítették őket. Ordass a harmadik ilyen

hosszasan beszámol visszaemlékezéseiben.³⁰ Ki kell emelni egy igen fontos eseményt, amelyre szabadon bocsátása előtt másfél hónappal került sor. 1950. április 17-én Ordasst a cellájából felvezették a börtön irodájába, és ott elé helyezték azt az iratot, amely tudomására hozta, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Külön Fegyelmi Bírósága április 1-jén püspöki hivatalából való elmozdításra ítélte, minthogy „*az Ordass Lajos ellen az uzsorabíróság által hozott ítélet következtében előállott súlyos helyzet egyházi érdekeket sért.*”³¹ Afölött a tény fölött, hogy saját egyháza is elítélte, Ordass nem tudott napirendre térni. Csak évekkel később tudta meg, hogy a teljesen szabálytalanul felállított 13 tagú fegyelmi bizottságból (akikből csak 12-en ültek össze) mindössze négyen adtak le „igen” szavazatot az Ordass eltávolítását szorgalmazó kérdésre, a többiek üresen adták be a cédulájukat és csak azért nem mertek „nem”-mel szavazni, mert előzőleg megfenyegették őket, hogy ebben az esetben Ordasst és több lelkésztársukat (elsősorban Keken Andrást és Kendeh Görgyöt, Ordass barátait) is perbe fogják kémkedésért, ami akár halálbüntetéssel is végződhet.³²

1950. május 30-án Ordass – büntetése utolsó nyolcadának elengedésével – kiszabadult a börtönből.³³ Az új világ, amelyben találta magát, gyökeresen különbözött attól, amelyből csaknem 2 évvel korábban kivonulni kényszerült – legalábbis ő így érezte.³⁴ Az elkövetkező hat évet a püspöki és lelkészi szolgálattól visszavonultan töltötte. Minthogy nem volt hajlandó nyugdíjaztatását kérni az államtól, mert ez annak elismerése lett volna, hogy félreállítása jogos volt, ezért az egyház utalt ki számára havi 1000 Ft (később megemelték 1060 Ft-ra)

sétán úgy döntött, hogy nem lohol. Erre az ör odament hozzá, bokán rúgta, majd hosszasan emlegette Ordass Istenét és édesanyját. Ordass ezután sem volt hajlandó beállni a sorba. Ezt követően Ordasst minden nap egyedül vezényelték ki az udvarra, ahol kedvére sétálhatott. Egyik ilyen alkalommal az őt bántalmazó fegyőr megszólította: „*Miért bánik maga velem ilyen fölényesen?*» Válaszomban kifejtettem azon nézetemet, hogy a föltett kérdés rosszul van megfogalmazva, mert hiszen arról aligha lehet beszélni, hogy én »bánok« vele, akármiféle formában. Itt a »bánás« egyoldalú, és csak arról lehet beszélni, hogy ő miképpen bánik énvelem? Márpedig az ő bánásmódja »durva«” (ORDASS 1985. 368–369.)

³⁰ ORDASS 1985. 352–379.

³¹ ORDASS 1985. 373.

³² ORDASS 1987. 498–499.

³³ ORDASS 1985. 377.

³⁴ ORDASS 1985. 380.

összeget, amelyet Ordass jogos püspöki járandóságának részeként fogott fel, s amelyből egész családját, feleségét és négy gyermekét kellett volna eltartania.³⁵

Ordass Lajos helyzete gyermekei életére is rengeteg keserőséget hozott. Fiát, Barnabást kizárták a teológiáról, lányának, Zsuzsannának kérésével, a teológushallgató ifj. Dedinszky Gyulával közölték a főiskolán (személyesen Pálfy Miklós dékán), hogy vagy az Ordass-lány férje lesz, vagy evangélikus lelkész.³⁶ Ordass mindössze egy pozitívumot emel ki erről a korszakról visszaemlékezéseiben: „*Most tehát hozzákezdhettem sorban azoknak a terveknek a megvalósításához, amelyek a börtönben érlelődtek meg bennem.*”³⁷ Ezek közé tartozott „*A keresztfa tövében*” c. meditációja, Hallgrímur Pétursson izlandi nemzeti költő „*Passió-énekek*” c. könyvének lefordítása, illetve ekkor írta meg az „*Akikkel az úton találkoztam*” c. visszaemlékezését.

Első próbálkozások

Ordass Lajos ügye 1956 nyarán került ismét – hat év után – napirendre. Az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága 1956. július végén (július 27–augusztus 7.),³⁸ a magyarországi Galyatetőn tervezte megtartani következő ülését. Ennek köszönhetően a külföldi sajtó érdeklődése is megnőtt Magyarország és a magyarországi egyházi helyzet iránt. 1956. június 1-jén a finn Kotimaa című lap vezércikkben vetette fel Ordass Lajos ügyét. Azt írta, hogy „*Az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának idén nyáron, Budapesten tartandó gyűlésének közeledtével Anglia és Németország egyházai körében azzal a követeléssel léptek föl, hogy Ordass Lajos magyar evangélikus püspök sorsát és jövőjét előttük tisztázzák.*”³⁹ A cikkről Ordasst Zongor Endre lelkész értesítette június 9-én, vasárnap.⁴⁰

Alig telt el másfél hét, és Ordasst egy igen különleges látogató kereste fel Márvány utcai lakásán: maga Dezséry László püspök, aki Ordass leváltása után 1950-ben került törvénytelenül a Bányai Egyházkerület, majd az egyházkerületek 1952. évi átszabásakor,

³⁵ Minthogy ez az összeg igen kevés volt, feleségével mindenféleképpen próbálkoztak, hogy valami kiegészítő jövedelemhez jussanak: sálat festettek, kukoricaháncs cipőket varrtak, harisnyát, sálat, kesztyűt kötöttek stb.

³⁶ ORDASS 1987. 473.

³⁷ ORDASS 1985. 396.

³⁸ BÖRÖCZ 2012. 274.

³⁹ BÖRÖCZ 2012. 267.

⁴⁰ ORDASS 1987. 469.

választások nélkül a Déli Egyházkerület élére.⁴¹ Elsősorban a galyatetői konferenciáról akart Ordassal beszélni.⁴² A konferencia külföldi résztvevői – és egyben Ordass barátai – jelezték, hogy a konferencia ideje alatt Ordasst is meg kívánják látogatni. Dezséry ki akarta puhatolni, hogy egy ilyen látogatás során milyen magatartásra számíthat Ordass részéről. Ordass kereken megmondta neki, hogy ő, ha kérdezik, mindenben elmondja a saját álláspontját. Dezséry ezt hajlandó volt elfogadni, azzal a megjegyzéssel, hogy *„nekünk elég, ha a külföldiek azt a benyomást kaphatják, hogy bár ellentétes nézeten vagyunk, mégis emberséges viszony áll fenn közöttünk.”*⁴³ Ordass ezután kifejtette, hogy mindenről lehet beszélni közöttük, csak emberséges viszonyról nem, majd felsorolta mindazt a méltánytalanságot, amit az evangélikus egyházvezetés vele és a családjával szemben elkövetett (ld. fent).

Az egyházzal párhuzamosan az Állami Egyházügyi Hivatal is elkezdett érdeklődni Ordass Lajos iránt. Mint kiderült, az evangélikus egyház vezetősége felkereste az ÁEH-t, hogy vegyék át Ordass Lajos nyugdíjának kifizetését az egyházi nyugdíjintézetől, és emeljék fel más püspökök nyugdíjának szintjére.⁴⁴ Egyértelműen sürgető volt számukra, hogy Ordass kérdését még az EVT gyűlése előtt tisztázzák. Ha Ordass ugyanis elfogadná az államtól a megemelt nyugdíjat, azt már kommentálhatták volna úgy is, hogy kölcsönösen megnyugtatóan rendezték a helyzetet. Épp ezért július 11-én maga az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Horváth János kereste fel Ordasst Márvány utcai lakásán, miután Ordass Horváth emberének előzőleg kijelentette, hogy ő maga nem hajlandó az ÁEH-ba elmenni.

Horváth közölte Ordassal, hogy a nyugdíjosztály már meg is tanácskozta a kérdést, és hajlandóak 1700 Ft nyugdíjat folyósítani, illetve visszamenőleg 25 000 Ft különbözetet (azaz kárpótlást) kifizetni. Valószínűleg abban reménykedtek, hogy Ordass Lajos nehéz anyagi helyzetéből kifolyólag kapva kap majd az ajánlaton. Ordass viszont nem olyan ember volt, akit le lehet fizetni. A lehetőséget udvariasan visszautasította, és elmagyarázta, hogy neki nyugdíjügye nincsen, minthogy ő magát továbbra is püspöknek tekinti, mert az 1950. évi

⁴¹ 1952-ben Ottlyk Ernő teológiai tanár, a rendszert kiszolgáló egyháztörténész (bővebben ld. ITTZÉS 2014.) benyújtott egy jelentést az ÁEH-nak, amelyben azt mutatja ki, hogy egyre nagyobb a megosztottság az Evangélikus Egyházon belül. Ennek hatására leváltották Túróczy Zoltán és Szabó József püspököt, valamint Reök Iván egyetemes felügyelőt, majd a zsinaton megszüntették az addigi négy egyházkerületet és kettő újat – délit és északi – kreáltak belőle. A déli élére az addigi bányakerületi püspök, Dezséry László került, az északi élére pedig Vető Lajost, a Tiszai Egyházkerület addigi püspökét helyezték. (Bővebben ld. BÖRÖCZ 2012. 240–242.)

⁴² BÖRÖCZ 2012. 268–269.

⁴³ ORDASS 1987. 472–473. (Ordass a beszélgetésről pro memoriát készített.)

⁴⁴ ORDASS 1987. 488–489.

fegyelmi határozat törvénytelen volt. Kérte Horváthot, hogy ne hozzák őt nehéz helyzetbe azáltal, hogy az állam nyugdíjat kezd folyósítani számára, mert ebben az esetben kénytelen lesz azt a pénzt visszaküldeni, ami viszont életveszélybe sodorná a családját. Ezután részletesen elmesélte bírósági ügyét, és elmagyarázta, miért tekinti az egyház fegyelmi határozatát törvénytelennek. Ennek kapcsán előhozta Kendeh György és Keken András ügyét is, akiket azért tartóztattak le annak idején, hogy a fegyelmi bizottságot megszarolják.⁴⁵ Horváth erre megígérte, hogy utánajár a kérdésnek, és kezdeményezi az ítéletek felülvizsgálatát. Ordass kérte, hogy az övével együtt Kendeh és Keken ügyét is vegyék elő.

A Dezséry–Vető féle egyházvezetés tehát bakot lőtt, amikor az ÁEH segítségéhez fordult az Ordass-ügy rendezésében. Ahelyett, hogy – az ő szemszögükből – tisztázódott volna a félreállított püspök kérdése, felkeltették magának az Egyházügyi Hivatal vezetőjének figyelmét, sőt szimpátiáját Ordass irányában, aki személyesen kezdeményezte Ordass rehabilitálásának megindítását. Horváth János ugyanis következő látogatásán, július 25-én, két nappal a galyatetői konferencia kezdete előtt már konkrétan Ordass rehabilitálásáról beszélt. Horváth azt ígérte, hogy az állami rehabilitáció egy hónapon belül megtörténhet, a kérdés egyházi részről lesz nehezebb, mert abban az esetben az elmúlt nyolc évet egészében kellene törvénytelennek elismerni, ami az egyház működését gátolná. Ordass az állami rehabilitációval kapcsolatban kifejtette, hogy mindössze annyit kér, hogy neki, valamint a Lutheránus Világszövetségnek küldjék meg a felmentő végzést, de nem kéri, hogy ebből az újságok hírt verjenek. A beszélgetésen szóba került még az Egyházak Világtanácsának esedékes galyatetői gyűlése is. Horváth kifejtette, hogy „*barátságtalan magatartásnak*”⁴⁶ kellene minősíteniük azt, ha az EVT napirendre tűznék Ordass rehabilitálásának ügyét, mert ezzel Magyarország belügyeibe szólnának bele. Ordass megnyugtatta, hogy ilyesmire nem kerülhet sor az állami és az egyházi szervekkel való előzetes egyeztetés nélkül.

Három nappal később Ordassnak újabb látogatói érkeztek: Carl E. Lund-Quist, a Lutheránus Világszövetség főtitkára, és Hanns Lilje, a Világszövetség elnöke. Mind a ketten tagok voltak az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottságában. A két vendéget Vető Lajos püspök kísérte el Ordass lakására, de ő aztán rövidesen eltávozott. Azért jöttek, hogy még mielőtt az Állami Egyházügyi Hivatallal megkezdzenék a tárgyalásokat Ordass ügyében, megérdeklődjék Ordass álláspontját. A látogatást, Franklin Clark Fry-el, az Egyházak Világtanácsa központi bizottságának elnökével kiegészülve, már egy Horváthtal folytatott

⁴⁵ Ld. fent

⁴⁶ ORDASS 1987. 514.

előzetes egyeztetést (július 29.) követően, amelyen Horváth ismét kifejezte, hogy az állami rehabilitációnak nem látja akadályát, megismételték.⁴⁷

Augusztus 2-án Ordasst a Világtanács galyatetői ülésén részt vevő skandináv egyházi vezetők,⁴⁸ Ordass régi barátai látogatták meg, akikkel még svédországi ösztöndíja során, valamint az 1947-es körútján ismerkedett meg.⁴⁹ Ők hozták Ordass tudomására, hogy az Állami Egyházügyi Hivatalban Horváth János megbeszélést tervez a Galyatetőre látogatókkal és a Magyarországi Evangélikus Egyház püspökeivel s erre Ordass Lajos is hivatalos.

A külföldiekkel való tárgyalások eredményei

Az ÁEH-ban összesen – a fent említett előzetes egyeztetésen túl – két tárgyalásra került sor, egyik augusztus 3-án – ezen Ordass maga is jelen volt – a másik augusztus 4-én, ahova Ordasst szervezési hiba folytán nem hívták meg. Az ÁEH-val négy pontból álló egyezség jött létre, amelyet a galyatetői konferencián, illetve a külföldi sajtóban ki is hirdettek.⁵⁰

1. pont: A Lutheránus Világszövetség kijelenti, hogy Ordass kérdését akkor tekinti megoldottnak, ha ismét püspöki szolgálatba léphet.

2. pont: Megindul Ordass világi rehabilitációja.

3. pont: Ordass teljes egyházi és állami rehabilitációja után lemond püspöki címéről, de nyitva hagyják az utat arra, hogy visszatérjen a püspöki szolgálatba.

4. pont: Amíg Ordass ismét felveheti a püspöki szolgálatot, biztosítani kell számára, hogy teológiai tanárként dolgozhasson.⁵¹

Míg az egyezség első pontja a Lutheránus Világszövetség vezetőinek elvi nyilatkozatát tartalmazza arra vonatkozólag, hogy Ordasst ismét püspöki szolgálatban szeretnék látni, a harmadik pontban rögtön visszakoznak, a szolgálatba való visszatérést

⁴⁷ ORDASS 1987. 515–524.

⁴⁸ Dr. H. Fuglsang-Damgaard, koppenhágai püspök; John Cullberg västeråsi püspök; Harry Johansson, a svéd Ökumenikus intézet igazgatója; Henrik Hauge, a norvég egyházi külügyi hivatalának vezetője.

⁴⁹ Ordass 1927 őszén ment ki Raffay Sándor püspök segédlelkészeként egy éves ösztöndíjjal Svédországba, 1947-ben pedig már püspökként járta körbe Európát és az Egyesült Államokat, hogy a háború után adományokat gyűjtsön az evangélikus egyház számára. A későbbiekben azzal vádolták Ordasst, hogy az út során szerzett adományokat elsikkasztotta.

⁵⁰ BÖRÖCZ 2012. 272.

⁵¹ A pontokat ld. részletesen: EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel, Scholz László a szeptember 7-i esperesi értekezleten elhangzott felszólalásának mellékletében.

bizonytalan időre elnapolják. A pontok tehát Ordass külföldi támogatói részéről igencsak minimalista követeléseket szabnak meg, s a kiindulási ponthoz képest igen nagy engedményeket tettek, míg az állam gyakorlatilag semmit nem engedett kezdeti álláspontjából, hiszen a második pontban említett állami rehabilitációt Horváth már Galyatető előtt beígérte, az egyházi rehabilitáció elől pedig korábban sem zárkózott el. Annyiban tartalmaz többet Ez a négy pont, a galyatetői konferenciát megelőző állapotokhoz képest, mindössze Ordass egyházi rehabilitációjának tekintetében mond többet. Felmerül tehát a kérdés: miért voltak a külföldi egyházi vezetők ennyire engedékenyek? Hanns Lilje a Lutheránus Világszövetség elnöke, amikor augusztus 4-én délután Lund-Quist főtítkárral együtt felkereste Ordasst, hogy ismertesse vele az egyezés pontjait, ennek okát abban jelölte meg, hogy „*most a lépésről lépésre való haladás útja látszik csak járhatónak.*”⁵² Minden bizonnyal egyrészt az adott körülmények között nem látszott, hogy az állam hajlandó volna-e erőteljesebb követelés hatására nagyobb engedményeket tenni (pedig nem kizárt, hogy igen, az állam alaposan rá volt szorulva arra, hogy az elmúlt idők törvénytelenégeit valamelyest tisztára mossák) másrészt pedig Horváth János a tárgyalások során többször tett utalást arra, hogy hosszútávon mindenképp Ordasst szeretné püspöki székből látni. Azt, hogy ez részéről nem csak üres ígéret volt, majd az Ordassal folytatott szeptemberi, rehabilitálással kapcsolatos tárgyalásokon derült ki igazán.

Ordass maga nem szívesen ment bele az egyezésbe, kifogásolta, hogy a pontok egyike sem tér ki Keken András és Kendeh György párhuzamos ügyére, valamint attól az egyház helyzetét nem látja megoldottnak, hogy őt magát rehabilitálják. Ennek ellenére Hanns Lilje és Lund-Quist kérésére elfogadta az ajánlatot.

A fenti egyezés feltehetőleg az Állami Egyházügyi Hivatalt is megnyugtatta. Ahhoz képest, hogy a július 25-i találkozón Horváth még azt ígérte Ordassnak, hogy az állami rehabilitációra egy hónapon belül sor kerül, legközelebb csak szeptember 21-én hívták be Ordasst az ÁEH-ba azzal, hogy két hetet még mindig várnia kell. Hogy ezután valóban meggyorsították a rehabilitációs eljárást, az a külföldi sajtótól⁵³ való félelmen kívül vélhetően részben annak is köszönhető, hogy Franklin Clark Fry, az Egyházak Világtanácsa központi

⁵² ORDASS 1987. 538.

⁵³ A külföldi sajtó nagy hangon terjesztette Ordass várható rehabilitációjának hírért (vö. New York Times 1956. aug. 5. vagy 1956. szept.28. illetve BÖRÖCZ 2012. 272.).

bizottságának (és az amerikai United Lutheran Church) elnöke az ÁEH-nak írt levelében türelmetlenkedett a késlekedés miatt.⁵⁴

Egyházi viták

A galyatetői konferencia a hazai evangélikus egyházban is nagy visszhangot vert. Az egyházi vezetők kezdetben inkább hallgattak a kérdésben, illetve megpróbálták elhíttetni az állammal, hogy „*nincs is Ordass ügy.*”⁵⁵ Ennek egyik bizonyítéka a Dezséry László által augusztus 24-ére összehívott országos esperesi konferencia, ahol különös módon az espereseken kívül fiatal lelkészek (pl. Zay László)⁵⁶ is részt vettek, akik az esperesek helyett is hozzászóltak a kérdéshez. Dezséry itt kifejtette, hogy az egyház, személy szerint pedig Vető Lajos püspök kezdeményezte Ordass Lajos rehabilitációs eljárását.⁵⁷ Ezek után beszámolt a Galyatetőre érkező külföldi egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalások menetéről és végeredményéről, ahol saját bevallása szerint hangsúlyozták „*Ordass Lajos teljes személyére vonatkozó nehézségeket az együttműködésre vonatkozólag, tekintettel az ő, hosszú évek óta ismert és állandó makacsságát, konokságát különböző tárgyalások folyamán, és hangsúlyoztuk háromszor Ordass nézeteinek kérdését egyházi életünkben, mint amelyek itten nem egyeznek azzal, amit általában a lelkészeink hirdetnek és hangsúlyoztuk azt a nehézséget az egyházunk 8 éves történetével kapcsolatban, amely az egész folyamatát és minden eredményét érintené, ha ő a régi nézeteivel kerülne közénk és avval állnánk szembe, hogy egy ilyen Ordass Lajossal kellene együttműködni.*”⁵⁸ Mindezen felül pedig kijelenti, hogy szó sem

⁵⁴ ORDASS 1987. 539–540. Nem csak Franklin Fry volt türelmetlen a rehabilitálás ügymenetének lassúsága miatt. Vajta Vilmos (ld. 175. lábjegyzet) 1956. szeptember 10-én Molnár Rudolf magyarországi evangélikus lelkésznek írt levelében kifejezi aggodalmát afelett, hogy az időhúzás esetleg Dezséryék malmára hajthatja a vizet (ld. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum 3. doboz, *Vilmos Vajta: Correspondence and Documents III., 1955–1959.*).

⁵⁵ ORDASS 1985. 406.

⁵⁶ Az egyházi sajtóosztály ügyvivő lelkésze. (Ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 26.)

⁵⁷ Ezt a minden bizonnyal tudatos csúsztatást – hiszen valójában a rehabilitációt az állam kezdeményezte – Ordass később, szeptember 22-i találkozásukon, Dezséry szemére vetette, aki azzal háritotta el magáról a hazugságért a felelősséget, hogy őt is féltetjékoztatták. Ld. ORDASS 1987. 554.

⁵⁸ Eredetileg ld. EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel. Az idézett dokumentum az augusztus 24-i értekezletről készült hangfelvétel gépeelt változata. A fenti, Dezséry által elmondott, nyelvtanilag nehézkes szövegrészletből kitűnik: a

lehet arról, hogy Ordass a rehabilitálása után bármilyen tekintetben külön eljárásban részesüljön, el kell fogadnia az egyházban jelenleg fennálló helyzetet,⁵⁹ az pedig végképp kizárt, hogy bárki mást Ordass köreiből (itt Keken Andrásra és Kendeh Györgyre utalt) szintén rehabilitáljanak. Dezséry szónoklatához hozzászólt Zay László, az egyházi sajtóosztály ügyvivő lelkésze is, és kétségbe vonta Ordass Lajos hazafi voltát, mert állítása szerint Ordass külföldi vízumkérelmet adott be.⁶⁰ Mindezek mellett azt is kifejti, hogy nem szerencsés, ha Ordass visszatér a szolgálatba, mert az általa képviselt nézetek régiek és rosszak, és csak zavart okoznának abban a harmóniában, amelyet az elmúlt 8 évben sikerült kialakítani az egyházban.⁶¹ A legradikálisabb hozzászólása a magát „*haladó lelkésznek*” tartó Muncz Frigyesnek volt, aki Ordasst bűnbánatra és keresztény alázatra szólította fel, az Ordass ügyében közbenjáró Lutheránus Világszövetség tagjait pedig számító politikusoknak nevezte.⁶²

Bár az augusztus 24-i esperesi konferencia még elég erőteljesen az akkori egyházi vezetés félelmeit tükrözte Ordass rehabilitálásával és rehabilitálása utáni helyzetével kapcsolatban, elmúltak azok az idők, amikor az ellenvéleménnyel rendelkezők nem mertek megszólalni. Ahogy a politikában⁶³ úgy az egyházban is egyre-másra erősödtek meg a rendszerkritikus hangok.

püspök Ordasst összeférhetetlen, konok, tárgyalni képtelen embernek próbálja beállítani az esperesek (és az ÁEH jelen lévő képviselői) előtt.

⁵⁹ Azaz Dezséryt illetve az egész egyházvezetést legitimnek kellene elfogadnia.

⁶⁰ Ennek annyi a valóság alapja, hogy amikor Horváth János első ízben felkereste Ordasst még júniusban, a meghurcolt püspök felvetette annak az ötletét, hogy ha a rehabilitálása után a magyar állam felajánlaná neki, hogy kiköltözzön a családjával az országból, ez most nem ütközne olyan elvi akadályba, mint 1948-ban, amikor szintén felajánlották neki, mert ez nem tűnne megfutamodásnak, és emelt fővel távozhatna (ld. ORDASS 1987. 506.). Azt tehát egyértelműen megállapíthatjuk, hogy Ordass fejében megfordult a külföldre költözés gondolata, de ebből nem következik egyenesen az, hogy kétségbe vonhatjuk hazafias érzéseit. Ordass elsősorban és mindenekelőtt evangélikus lelkész volt, természetes tehát, hogy lelkészként akarta szolgálni egyházát és ezzel hazáját. Ehhez képest az elmúlt nyolc évben azt tapasztalta, hogy a magyarországi evangélikus egyháznak nincs szüksége rá. Lelkeszi hivatástudatából fakad tehát az, hogy ha már otthon nem hagyják szolgálni, akkor inkább kimegy külföldre, hogy ott legyen az egyház hasznos tagja.

⁶¹ Ld. EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel.

⁶² Ld. EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel.

⁶³ Ld. Petőfi Kör vitái.

Legelőször az úgynevezett „*egyházi ébredés*”⁶⁴ mozgalom egykori vezetői hallatták a hangjukat, amikor augusztus végén Nagybaráton⁶⁵ összegyűltek, és „*Észrevételek*” címen megfogalmazták véleményüket az egyház „*ébresztő szolgálatáról*.”⁶⁶

A szeptemberben esedékes lelkészkonferencia-sorozat alkalmain is nagy viták alakultak ki. Ezek a konferenciák az elmúlt években a lelkészi kar állandó ideológiai nevelését célozták meg, ahol az állam érdekeit szervilisen kiszolgáló egyházvezetés hangoztatta az állam iránti hűség szükségességét, bibliai érveket is ennek a szolgálatába állítva. Az, hogy ezeken az alkalmakon a lelkészek önálló véleményt fogalmazzanak meg vagy, esetleg vita alakuljon ki, mindeddig elképzelhetetlen volt. A konferenciák helyszíne egyrészt Fót (szeptember 4., 11., 14., 18., 25.), másrészt pedig Balatonszárszó (szeptember 14.)⁶⁷ volt.⁶⁸ Itt már Ordass Lajos ügyét is taglalták, az Ordass-vonal tagjai nyíltan kritizálták Dezséryt és társait az augusztus 24-i esperesi értekezleten elhangzottak miatt, és követelték Ordass mihamarabbi rehabilitációját, valamint egyházi szolgálatba való visszatérését. A felszólalásban élen járt Botta István, Scholz László, Schulek Tibor, Zászkaliczky Pál, Kendeh György és Keken András. Keken az első fóti konferenciára készített egy rendkívül részletes ismertetőt, amely Ordass rehabilitációs ügyének állomásait foglalta össze, mondván: objektív tükröt kell tartani a Dezséry-féle augusztus 24-i tájékoztató elé, „*amiről fel kell tételezni, hogy ami ezen elhangzott, az tekinthető az egyházi vezetőség hivatalos álláspontjának.*”⁶⁹ Ez az összefoglaló, minthogy hangvételében valóban tárgyilagos és pontos volt,⁷⁰ alapul szolgált a későbbi konferenciákon kialakuló viták számára is.⁷¹

⁶⁴ Az egyházi ébredés mozgalom 1920-ban, az Ostffyasszonyfán tartott első lelkészevangelizáció során indult útjára, amelynek célja a hitébredés, hitbeli felfrissülés és lelki megújulás volt. Ez a pietista kegyességű mozgalom küzdött az ellen, hogy az egész országot átható irredenta, revizionista nézetek a szószéken az egyes lelkészek igehirdetéseiben is megjelenjenek, s ehhez igyekezett minél szélesebb társadalmi rétegeket megmozgatni. (Ld. Magyarország a XX. században. II. kötet. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. VI. fejezet. Egyházak és felekezetek. A Horthy korszak egyházai. Az evangélikus népegyház és ébredés.)

<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/251.html>

⁶⁵ Ma Győrújbarát.

⁶⁶ A nagybaráti nyilatkozatnak is nevezett kiáltványról ld. bővebben: BÖRÖCZ 2012. 285–288.

⁶⁷ Balatonszárszón ez már a második konferencia volt, az első időpontjára vonatkozó adatot nem találtam.

⁶⁸ BÖRÖCZ 2012. 292.

⁶⁹ ORDASS 1998. 695.

⁷⁰ Keken rögtön a tájékoztató elején kijelenti, hogy „*bár...az esperesi értekezleten elhangzott felszólalások indokolttá tennének élesebb választ, szeretnék megmaradni stílusban is, belső magatartásban is az igazság és szeretet ama határai között, melyek minden keresztyén ember számára kötelezőek.*” (Ld. ORDASS 1998 695.)

Ám nem csak a lelkészek voltak elégedetlenek az egyházi vezetéssel. Dezséry László személye az Állami Egyházügyi Hivatal számára is egyre kellemetlenebb volt. Ez világosan kiderül Ordass és Horváth János fentebb már említett szeptember 21-i találkozásából.⁷² Minthogy az államnak rendkívül fontos volt az, hogy a külföld előtt jó színben tüntesse fel magát, és azt a látszatot keltse, hogy Magyarországon valóban demokrácia van, ezért az Állami Egyházügyi Hivatal hosszú távon azzal tervezett, hogy a rendkívül rossz reputációjú Dezséry Lászlót leváltják, helyébe pedig a széleskörű külföldi kapcsolatrendszerrel és kül- és belföldön is nagy népszerűséggel rendelkező Ordasst helyezik. Horváthék eredeti terve az volt, hogy a személycserére valamikor 1957-ben, még Minneapolis előtt kerülne sor, minthogy a Lutheránus Világgyűlésre már Ordasst akarták kiküldeni.⁷³ Ezen a szeptember 21-i találkozón ismét szóba került Keken és Kendei párhuzamos rehabilitálásának ügye. Horváth azt ígérte, hogy nem sokkal Ordass rehabilitációja után őket is visszahelyezik egyházi szolgálatukba, csak nem azon a helyen, ahol annak idején abba kellett hagyniuk.⁷⁴ Ez utóbbi kijelentés előtt Ordass értetlenül állt, egyet nem értését kifejezésre is juttatta, mondván, hogy mindkét lelkésznek a törvényes szolgálati helye ott van, ahonnan 1950-ben kitették őket. Horváth erre azt válaszolta, hogy nem kelthetik azt a látszatot a külföld előtt, hogy csak akkor intézhető el egy ügy Magyarországon, ha abba a külföldiek is beleszólnak.⁷⁵

Az ÁEH-val való utolsó rehabilitálás előtti találkozón, október 2-án Horváth már engedékenyebbnek bizonyult Kekenék ügyében, és kifejezte, hogy szeretne leülni beszélgetni

⁷¹ A lelkészkonferenciákról ld. részletesen BÖRÖCZ 2012. 292–299.

⁷² Az állam azon szándékát, hogy Dezsérytől meg akarnak szabadulni, jelzi az is, hogy a szeptemberi, az egyház vezetőségével enyhén szólva elégedetlen hangulatú lelkészkonferenciákra Dezséryt is beküldték, kiteve őt ezzel a lelkészek dühének. A szeptember 11-i főtí lelkészkonferencián Dezséry előadást tartott „*Egyházunk mai feladatairól*” címmel. Az előadása után Dedinszky Gyula beszámolója alapján Dezséryre „*a vádak és szemrehányások özöne zúdult*”, a szünetben „*egyedül álldogált, senki sem csatlakozott hozzá a régi kiszolgálói közül sem.*” (Ld. BÖRÖCZ 2012. 293–294.)

⁷³ „*Horváth: Mi a jövőt püspök úrral akarjuk megoldani. Csak most ezt nem tudjuk megcsinálni. Tetszik tudni arról, hogy jövőre Minneapolisban lesz a Lutheránus Világszövetség közgyűlése? Ordass: Tudom. Horváth: Oda püspök urat akarjuk kiküldeni. Dezséry oda nem mehet ki, ez egészen világos. Addig el akarjuk intézni, hogy Dezséry leváltása meglegyen.*” (Ld. ORDASS 1987. 551.)

⁷⁴ Kendei György Kelenföldön volt lelkész (helyére törvénytelenül Muncz Frigyeszt helyezték), Keken pedig a Deák téren.

⁷⁵ Ordass válasza: „*Ezt a választ én így értelmezem: A magyar kormány számára fontosabb, hogy egy kellemetlen látszatot elkerüljön, mint az, hogy az igazságot érvényre engedje jutni. Ezt én soha megérteni nem fogom!*” (Ld. ORDASS 1987. 549.)

a lelkészekkel. Dezséryvel kapcsolatban pedig igen radikálisan fogalmazott: „*Föl akarom számolni a DCSV-t⁷⁶ és szeretnék rendet teremteni a sajtóosztályon.*”⁷⁷

A fent taglalt két ÁEH-megbeszélés között Ordassnak találkozott Dezséryvel és Vető Lajossal is. Ordass kérésére Dezséry szeptember 24-én kereste fel őt Márvány utcai lakásán, ahol Ordass alaposan a szemére hányta az augusztusi esperesi értekezleten tanúsított viselkedését.

Vető Lajos egy nappal később, szeptember 25-én kereste fel Ordasst,⁷⁸ hogy a „*jövőről*” tárgyaljon vele, de Ordass kijelentette, hogy addig nem hajlandó vele tárgyalni a jövőről, amíg a múlt nincs tisztázva.

A rehabilitálás⁷⁹

1956. október 5-én végre megszületett a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának a határozata, amely szerint a „*deviza büntett miatt dr. Ordas [sic!] Lajos és társai ellen indított büntetőügyben*” meghozott ítélet Ordassra vonatkozó része „*törvénysértő*”, ezért Ordass Lajost bűncselekmény hiányában a vád alól felmenti.⁸⁰ Ordass a határozattal kapcsolatban jogos cinizmussal jegyzi meg önéletrajzában, hogy „*még csak azt a benyomást sem kelti, hogy itt valóban az igazság jutott fényesen diadalra. Amint ugyanis 1948-ban a totális államhatalom vélt érdeke hozatta meg az igazságtalan ítéletet, parancsszóval, úgy most...ugyanennek a totális államhatalomnak a parancsa hozatta meg azt az ítéletet föloldó határozatot is.*”⁸¹

Három nappal később, október 8-án a Magyarországi Evangélikus Egyház Egyetemes Törvényszéke is meghozta az ítéletét, amelyben Ordasst minden vád alól felmenti és megállapítja, hogy megilleti őt az erkölcsi és anyagi kártérítés.⁸² Ugyanezen a napon Ordass

⁷⁶ Dezséry-féle családi vállalat.

⁷⁷ Ld. ORDASS 1998. 722.

⁷⁸ Eredetileg Vető a titkárát küldte el Ordasshoz, hogy aznap délutánra berendelje magához, de Ordass közölte: „*Ha majd egyszer én akarok Vető Lajossal beszélni, akkor meg fogom kérdezni, hogy mikor mehetek el hozzá. Ha azonban ő akar velem beszélni, akkor ő jöjjön énhozzám. Nincs semmi félreértés?*” (Ld. ORDASS 1998. 718.)

⁷⁹ A rehabilitációk teljes szövegét ld. ORDASS 1987. 557–564. 44. lábjegyzet.

⁸⁰ Ld. ORDASS 1985. 412.

⁸¹ Ld. ORDASS 1985. 413.

⁸² Ld. ORDASS 1985. 413.

ígéretéhez híven lemondott püspöki tisztéről,⁸³ néhány nappal később pedig valóban rehabilitálták Kendeh Györgyöt és Keken Andrást is, és mindkettejüket visszahelyezték az őket megillető parókiára.⁸⁴

A rehabilitálásokról az Evangélikus Élet 1956. október 14-i száma tudósított, és az állami és egyházi bíróság határozatának szövegét is közölte. Ugyanezen a napon tartott Ordass 8 év után először istentiszteletet a budahegyvidéki kápolnában, ahol Máté evangéliuma 22. fejezetének 1–14. verséről prédikált, a „*Fölkínált kegyelem*”⁸⁵ címmel. Nem csak a kápolna telt meg hívekkel, hanem a kápolna körüli udvar is.⁸⁶

Ordass 1956. október 24-én kezdte volna meg a tanítást a teológián, de a forradalom közbeszólt. 1956. október 31-én Dezséry,⁸⁷ november 1-jén Vető adta be lemondását.⁸⁸ Így 1956. október 31-én Ordass visszatért a püspöki székbe.⁸⁹

⁸³ A lemondó levelet ld. ORDASS 1998. 739–740.

⁸⁴ Horváth János ÁEH elnök már október 6-i keltezéssel levélben utasította a piliscsabai tanácselnököt, hogy mivel „*Kende [sic!] Györgyöt*” rehabilitálták, visszaköltözik Kelenföldre, ezért az eddig Kendeh számára kiutalt földet a tanácselnök vegye át (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50635 K 4/C., 221/1956.).

⁸⁵ A prédikáció szövegét az Evangélikus Élet 1956. okt. 21-i száma teljes egészében lehozta.

⁸⁶ TERRAY 1990. 148.

⁸⁷ A lemondás szövegét ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030-Ezerkilencszázötvenhat, 30.

⁸⁸ A lemondás szövegét ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030-Ezerkilencszázötvenhat, 31.

⁸⁹ Ottlyk Ernő minderről, nem kevés történelem hamisítással, másképp vélekedik: „*Ez a lépés* (ti. a rehabilitáció megindításáért való közbenjárás az egyház vezetősége részéről) *a valuta-bűncselekmény vádja alól való rehabilitálásra vonatkozott, de nem jelentette azt, mintha az egyházpolitikai harcokban vitt szerepét is igazolták volna, vagy azt az utat is helyeselték volna, amelyet képviselt. Ennek bizonyága az, hogy püspöki tisztébe nem került vissza.*” (Ld. OTTLYK 1976. 108.)

II. Fejezet: Készülődés Minneapolisra

Az első tárgyalásoktól a delegáció végleges kialakulásáig

A Lutheránus Világszövetség Minneapolisba tervezett harmadik nagygyűlésére kiküldendő magyar delegáció kérdéséről az állam képviselői és Ordass Lajos között, legelőször 1956. szeptember 21-én, tehát még Ordass rehabilitálása előtt esett szó.⁹⁰ Ekkor ígérte meg Horváth János, hogy Ordass fogja vezetni a magyar küldöttséget.

Az 1956-os forradalmi események okafogyottá tették az állam és az egyház közötti egyeztetést, így amikor Ordass ismét átvette a püspöki széket,⁹¹ közel egy hónapig teljes szabadsággal maga intézkedhetett az evangélikus egyház ügyei kapcsán.⁹²

Horváth János a forradalom után először csak 1956. november 26-án⁹³ kereste fel Ordasst egyeztetés céljából.⁹⁴ Több igen fontos személyi kérdés mellett (pl. Vető Lajos, Dezséry László püspökök, Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő lemondása, amelyeket Horváth mind tudomásul vett), szóba került a minneapolis-i út is. Itt Horváth még azt állította, hogy „*a delegáció összeállítása tisztán az egyház ügye*”⁹⁵ s azok kapnak majd kiutazási engedélyt, akiket Ordass erre javasol.

Mint kiderült, ez a kezdeti galantéria az állam részéről pusztán annak volt csak köszönhető, hogy még túl közel volt az októberi forradalom, s egyelőre a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nem érezte a pozícióját annyira stabilnak ahhoz, hogy erőteljesebben próbáljon beleszólni az egyház ügyeibe.

A Horváth Jánossal folytatott következő tárgyaláson, december 7-én Ordass már kész listát állított össze arra vonatkozólag, hogy mely lelkészeket fogja javasolni a december 11-i egyetemes presbiteri ülés számára a minneapolis-i útra. Ordass a naplójába nem jegyezte le, hogy kik szerepelnek a listán, de önéletrajzi írásai szerint eredetileg a következő személyeket kívánta Minneapolisba delegálni: Nagy Gyula, Ordass Lajos, Pröhle Károly, Schulek Tibor,

⁹⁰ Ld. 73. lábjegyzet.

⁹¹ Ld. 25. o.

⁹² „*A forradalom utáni első hetekben teljes szabadsággal intézkedtünk egyházi ügyekben... az állam részéről senki bele nem szólt intézkedéseinkbe.*” (ORDASS 1987. 590–591.)

⁹³ ORDASS 1987. 592. tévesen november 23-at ír. Vö. Napló 1956. nov. 26.

⁹⁴ Aznap kezdte újra Ordass a naplóírást, ld. 7. o.

⁹⁵ Napló 1956. nov. 27.

Szabó József, Wiczian Dezső.⁹⁶ Közülük az állam Pröhle Károlyt⁹⁷ és Schulek Tibort⁹⁸ végül nem engedte ki, helyettük Hafenscher Károly és Keken András mehetett. Érdekes viszont, hogy Ordass a naplójában egyedül a Schulek Tiborral kapcsolatos személycserére tér ki, s arról, hogy más személyi változás is történt, egyedül az önéletrajzból értesülünk.⁹⁹ A napló szerint Schulek Tibor ügye már a fent említett december 7-i egyeztetésen felmerült. Ekkor maga Horváth János javasolta, hogy Schulek helyett, aki a szeptemberi lelkészkonferenciákon igen erős kritikával illette az akkori egyházi vezetést,¹⁰⁰ Keken Andást küldjék ki. Annak lehetőségét viszont Horváth nem zárta ki, hogy majd későbbi utazások kapcsán már Schulek neve is szóba kerülhet. Minthogy Pröhléről a naplóbejegyzés nem tesz említést, felmerül a kérdés, hogy mikor közölte az ÁEH, hogy a listán Pröhle nevét cseréljék ki, illetve, hogy mi volt az oka annak, hogy Pröhlének végül nem engedélyezték a kiutazást.

Ordass önéletrajzából egyáltalán nem derül ki, hogy a delegáció tagjairól való állammal folytatott egyeztetésre/egyeztetésekre mikor került sor, viszont azt sugalmazza, hogy mindössze egyetlen alkalommal folyt ilyenről tárgyalás, méghozzá egy időben Schulek Tibor visszautasításával. Ezt támasztja alá Ordass naplója is, ahol csak a fent említett december 7-i találkozó kapcsán jegyzi fel Ordass azt, hogy a minneapolis-i út személyi összetételéről esett szó. Valószínűtlen, hogy más alkalommal is tárgyaltak volna erről, mert

⁹⁶ ORDASS 1987. 628.

⁹⁷ 1911-ben született Sopronban, a Soproni Evangélikus Hittudományi Egyetemen végzett teológiát (1929–1933). 1935-től felszentelt lelkész, 1939–1951 között parókus lelkész Sopronbánfalván. Több ízben járt ösztöndíjjal Németországban. 1951-től az Evangélikus Teológiai Akadémia tanára, ahol gyakorlati, újszövetségi és rendszeres teológia témában tartott órákat. 1957-ben, Minneapolisban Ordass javaslatára beválasztják a Lutheránus Világszövetség Teológiai Bizottságába, ahol 1970-ig tag. Nevéhez kötődik a még ma is több gyülekezetben használt ún. „Pröhle Agenda” megszerkesztése. Az 1963/64-es tanévben, illetve 1967–69-ig a teológia dékánja. 2005-ben hunyt el. (Vö. REUSS 2005. 324–327 és

http://teol.lutheran.hu/tanszek/rendszeres/munkatarsak/elodok/ifj_prohle.pdf)

⁹⁸ 1904-ben született Budapesten. 9 éves korában szülei Németországba küldték tanulni. Csak négy év múlva tért vissza szülei Ménesi úti villájába. 1922-ben kezdte a teológiát. Németországban, Finnországban és Angliában is tanult ösztöndíjjal. 1928-ban szentelték lelkésszé. A második világháború alatt tábori lelkész volt, s az orosz fronton szolgált. 1948-tól Komáromban lelkész egészen 1963-ig, amikor koncepciós perben (tiltakozott az abortusz ellen) eltávolítják hivatalából. Nem sokkal rehabilitálása után, 1988-ban halt meg. (ld. Schulek 2006 9–67.)

⁹⁹ Levéltárban sem találtam erre vonatkozó adatot, valószínűleg azért, mert az egyeztetés szóban történt.

¹⁰⁰ A szeptember 18-i főti konferencián a következőt nyilatkozta: „Mondjuk meg őszintén, hogy egyházi diktatúrával állunk szemben.” Felszólalását ezt követően az Állami Egyházügyi Hivatalnak is megküldte. (BÖRÖCZ 2012. 296.)

Ordass, saját emlékezetének későbbi alátámasztása végett minden Horváthtal való tanácskozást feljegyzett. Ebből következően arra következtethetünk, hogy Pröhlét Horváth szintén december 7-én utasította vissza. Hogy Ordass miért mégis csak Schulek Tibor ügyére tér ki, talán magyarázható azzal, hogy Horváth öhelyette javasolta Keken Andrást, Ordass pedig saját bevallása szerint is nagyon megörült ennek a javaslatnak,¹⁰¹ s így elképzelhető, hogy akaratlanul felejtette el megemlíteni naplójában Pröhlét.

Ha mégsem 1956. december 7-én (bár semmi nem utal arra, hogy december 7. és 11. között Horváth és Ordass között bármiben is egyeztetésre került volna sor), akkor a december 11-i egyetemes presbiteri ülésig mindenképp kicserélték Pröhlét Schulek Tiborral, mert az ülés jegyzőkönyvében már azok a nevek szerepelnek, azaz a presbitérium azt a névsort fogadta el, akik végül júliusban tényleg kimentek.¹⁰²

Azt, hogy mi volt az állam kifogása Pröhlével kapcsolatban, források hiányában sajnos nem lehet megmondani. Míg Schulek Tibornál viszonylag könnyű kikövetkeztetni, hogy a szeptemberi lelkészkonferenciákon való ellenzéki magatartása inthette az államot óvatosságra, addig Pröhlénél ilyen probléma nem állt fenn. Pröhle már évek óta az evangélikus teológia oktatója volt és inkább Ordass vonalához, mint az 1956 végén nemkívánatos Dezséry Lászlóéhoz tartozott. Nyílt ellenzéki („reakciós”) tevékenységet nem folytatott. Mindössze az hozható fel ellene, hogy az Evangélikus Élet 1956. november 4-i forradalmi számában megjelent egy cikke. Nem valószínű viszont, hogy ez volt az indok arra, hogy Pröhlét ki kellett húzni a listáról, mert az újság kérdéses számában mindössze arról számol be, hogy Ordass újra átvette a püspöki hivatalát, míg például Keken András, akit Horváth maga javasolt delegátusnak, „*Együtt az ország népével!*” címmel írt cikket az Evangélikus Élet ugyanazon számába.

A fentiek alapján megállapíthatjuk tehát, hogy 1956. december 11-ig tisztázódott a delegáció végleges összetétele.¹⁰³ Ennek hivatalos bejelentésére Ordass részéről az

¹⁰¹ „Horváth azt a javaslatot tette, hogy Schulek helyett inkább dr. KEKEN ANDRÁS-t vegyük be. Kimondhatatlanul örültem ennek. Több okból. Örömöm legfőbb oka az volt, hogy júliusban még bizonyos fokú küzdelmet kellett folytatnom Horváthtal Kekenért, most pedig ő ajánlja Kekent. Szavam hitelesítő pecsétjét véltem fölismereni ebben a tényben.” (Napló 1957. dec. 07.)

¹⁰² EOL I. Egyetemes presbitériumi jegyzőkönyvek 1952–1975. 1957. december 11. 6. o.

¹⁰³ Különösen érdekes epizód, hogy rövid időre szóba került az is, hogy Vető Lajos egykori püspök, szintén részt vehet majd a nagygyűlésen. Erre azért volt kilátás, mert Vető tagja volt az Egyházak Világtanácsa központi bizottságának (ld. Evangélikus Élet 1954. szept. 5.), ami július végén tartotta gyűlését szintén Amerikában, a connecticuti New Haven-ben, s ide Vető ki akart menni. Horváth János 1957 júniusában Genfben látogatott tárgyalni az LVSZ és az EVT vezetőivel, ahol Lund-Quist ígéretet adott arra, hogy, ha már Vető Amerikában jár,

Egyháziügyi Hivatal¹⁰⁴ – Horváth János – felé 1957. április 12-én került sor. Ebben a levélben Ordass a delegáció minden tagja számára útlevelet is igényelt.¹⁰⁵

A delegáció tagjai

Ahogy azt fentebb már említettem, az Egyháziügyi Hivatal a delegáció vezetésével már 1956 októbere óta Ordass Lajost kívánta megbízni, a másik öt delegátusra pedig Ordass maga tett javaslatot. A listát igyekezett az evangélikus egyház „*krémjéből*” összeválogatni, törekedve arra, hogy a küldöttség minden tagja megfelelő teológiai képzettséggel rendelkező lelkész legyen. Wiczián Dezső és Nagy Gyula személyében elismert teológiai professzorokat, Szabó József személyében egykori püspöktársát vitte magával. Hafenscher Károly és Keken András pedig, Deák téri lelkészként, Ordass legközelebbi kollégája volt. Közülük Hafenscher már tapasztalt volt az amerikai körökben (ld. lentebb), Keken pedig az Evangélikus Élet felelős szerkesztőjeként tudósíthatott az út eseményeiről.

Hafenscher Károly (1926–): Régi evangélikus családba született, a fasori Evangélikus Gimnáziumban végezte el a középiskolát, majd a soproni teológián folytatta tanulmányait.

meg fogja hívni őt is Minneapolisba. Horváth tárgyalt annak ügyében is, hogy Vető is kaphasson Amerikába vízumot, hangoztatva, hogy ha Vető nem mehet ki az USA-ba, akkor az Ordass-féle delegációt sem engedik ki. Vető az ígéreteknek megfelelően be is nyújtotta vízumkérelmét az amerikai követségre, vízumot viszont mégsem kapott, a delegáció pedig mégis kimehetett. Véleménye szerint ennek oka az volt, hogy ő már 1954-ben járt Amerikában, az Egyházak Világtanácsának evanstoni (Illinois állam) nagygyűlésén (ld. OTTLYK 1976), ahol az Országos Béketanács véleményét képviselte. Sérelmének egy felháborodott hangvételű, az állambiztonságnak írt ügynöki („*Veres*” fedőnéven) jelentésében ad hangot, amelyben óvatosan még Horváth Jánost is megvádolja azzal, hogy csak azért hangoztatta, hogy ha Vető nem mehet, akkor senki, hogy ezzel még jobban bebiztosítsa a minneapolis-i delegáció útját. Valójában az volt az oka, hogy nem kapott amerikai vízumot, és egyáltalán meghívót a New Haven-i – és a minneapolis-i – eseményre, mert Vető még tavasszal lemondott a központi bizottsági tagságáról. Legalábbis az Egyházak Világtanácsának főtájkára, Visser't Hooft erről tájékoztatta Ordasst 1957. május 31-én írt levelében. Ezek szerint Vető idő közben meggondolta magát, erről viszont az EVT – legalábbis hivatalosan – nem tudott. (Vö. ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció. 14–15. lap. „*Veres*” jelentése (1957. aug. 3.) 14. lap. és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum 3. doboz, *Vilmos Vajta*: Correspondence and Documents III., 1955–1959.)

¹⁰⁴ Az Állami Egyháziügyi Hivatal önállóságát az 1956. évi 33. törvényerejű rendelet megszüntette, és az 1959. évi 25. törvényerejű rendeletig, amelyben ismét biztosítják intézményi különállását, a Művelődésügyi Minisztérium alá betagozva, a Művelődésügyi Minisztérium Egyháziügyi Hivatala néven intézte az állam az egyházi ügyeket. (vö. ORDASS 1987. 617. és KÖPECZI BÓCZ 2004. 16.)

¹⁰⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., K-158-10/1957.

1948-ban az USA-ban, a pennsylvaniai Gettysburgben volt ösztöndíjas.¹⁰⁶ Keken András mellett a Deák téri gyülekezetben volt másodlelkész. Az 1956-os forradalom napjaiban Ordasshoz hasonlóan,¹⁰⁷ ő és Keken is rádiószózatot intéztek a Szabad Kossuth Rádió hallgatóihoz. 1957 nyarán tartott egyetemes közgyűlésen Ordass őt szeretne volna egyetemes főtitkárnak választani, helyette mégis Veöreös Imre került a pozícióba.¹⁰⁸ Ordassal való bizalmi kötelékről árulkodik az Ordass-napló következő bejegyzése is: „*Igen nagy súllyal nehezedik rám a jelenlegi egyházi helyzet. HAFENSCHER KÁROLY-lyal volt erről hosszabb, bizalmas jellegű megbeszélés. Azt hiszem ezen az úton igen közel jutottunk egymáshoz.*”¹⁰⁹ Minthogy kiválóan beszélt angolul és németül, gyakran kérték fel tolmácsolni.¹¹⁰ Amikor 1957 őszén a kínai evangélikusságtól érkezett küldöttség Magyarországra, akkor is ő tolmácsolt, aminek következtében az egyik kínai bepanaszolta őt az Egyházügyi Hivatalnál, mint aki az 1956-os forradalomról reakciósan nyilatkozott. Ennek következtében az elkövetkező tíz évben a Deák téri lelkészi szolgálatain kívül nem kapott más egyházi megbízást.¹¹¹ 1973-tól a Magyarországi Evangélikus Egyház delegáltja volt a Lutheránus Világszövetség és a Keresztény Egység Elősegítésének Pápai Tanácsa közötti tárgyalásokat végző bizottságnak.¹¹² Nagy Gyulához hasonlóan (ld. lentebb) ő is több cikket írt a minneapolis-i világyűlésre való felkészülés gyanánt az Evangélikus Életbe. Az 1957. március 31-i számban például rendkívül értékes összefoglalót találhatunk a nagygyűlés helyszínére vonatkozóan.¹¹³

Keken András (1909–1974): A Nógrád megyei Bokor településen született. Az aszódi evangélikus gimnáziumban érettségizett 1927-ben, majd beiratkozott a teológiára. 1931-ben szentelték lelkésszé. Először Hódmezővásárhelyen, majd 1941-től a Deák téren volt lelkész. Minthogy a Bányai egyházkerületi püspöki tisztség Deák téri lelkészséggel is együtt jár, ezért 1945-től Ordassal igen közeli kollégák lettek, amely kollegialitásból szoros barátság szövődött.¹¹⁴ Ordass letartóztatása után többször imádkozott istentisztelet keretein belül

¹⁰⁶ http://www.kre.hu/portal/images/kituntetettek/Dr.Hafenschker_Karoly.pdf

¹⁰⁷ Ordass rádiószózatát ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030-Ezerkilencszázötvenhat, 5.

¹⁰⁸ Vö. Napló 1957. júl. 10. és BÖRÖCZ 2012. 514.

¹⁰⁹ Napló 1957. máj. 10.

¹¹⁰ Háló 2. 256.

¹¹¹ BÖRÖCZ 2012. 505.

¹¹² KORÁNYI 2012. 73.

¹¹³ HAFENSCHER KÁROLY: A világ evangélikusságának harmadik nagygyűlése. In: Evangélikus Élet 1957. márc. 31.

¹¹⁴ Vö. Háló 2. 2014. 388–392. és FABINY TAMÁS 2009.

Ordassért. Ezért 1949-ben állásából felfüggesztették, 1950-ben pedig, annak érdekében, hogy meggyőzzék a fegyelmi különbíróaszt, hogy távolítsák el Ordassat a püspöki székből (ld. 14. o.), az Andrassy út 60-ba hurcolták, majd Kistarcsára internálták. Innen csak azzal a feltétellel szabadulhatott, hogy „önként” lemond a Deák téri állásáról.¹¹⁵ 1956-ig világi állásban helyezkedett el, majd amikor Ordass ügyét ismét elővették, Ordass ragaszkodott hozzá, hogy vele együtt őt (és Kendeh Györgyöt) is rehabilitálják. 1956 őszén visszatért a Deák téri lelkeszi szolgálatba.¹¹⁶ Részt vett az Ordass által 1956. november 3-ra összehívott értekezleten, ahol elvállalta az Evangélikus Élet szerkesztését, amelyet egészen 1957 decemberéig ő szerkesztett.¹¹⁷ Az újság november 4-i, forradalmi számába ő írta a vezércikket, amit a későbbiekben, amikor már Ordass ismét nem kívánatos személy volt, a fejére olvastak, és zsarolták vele.¹¹⁸ Ordass ismételt félreállítását követően megmaradhatott a Deák téren, de Ordassal való közismert jó kapcsolata miatt rengeteg támadás érte.¹¹⁹ 1974-ben, prédikáció közben összeesett és pár napra rá meghalt. Magát a minneapolis-i küldöttségi tagságot csak nehezen tudta elfogadni. Hiába javasolta maga az Egyházügyi Hivatal elnöke a delegátusi pozícióra, Keken február második felében benyújtotta a tagságról való lemondását, azzal az indokkal, hogy „a lelkeszi kar egy része heves támadásokkal illeti őt e tagsága miatt.”¹²⁰ Sajnos sem a napló, sem más általam vizsgált forrás sem tér ki arra, hogy honnan érkeztek ezek a támadások, és mi lehetett az indokuk. Lehetett akár az is a vád, hogy csak azért lehet tagja a küldöttségnek, mert Ordass, mint a barátjának, ezt elintézte, vagy akár az is, hogy nincsen angol nyelvtudása. Akárhogy volt is, Ordass azt jegyzi meg a naplójában, hogy „elhatároztam, hogy az egyházmegyei [lelkeszi] munkaközösségekben sorban előveszem ezt a kérdést, azzal a reménnyel..., hogy a déli kerület összes lelkesze kívánja kimenetelét Amerikába.”¹²¹ Ezután valóban több egyházmegyében is püspöki látogatást tett, de nem derül ki, hogy ezügyben milyen eredményeket ért el. Az eredmény viszont aligha lehetett

¹¹⁵ Vö. ORDASS 1998. 709. és EOL DOLL 9. doboz

¹¹⁶ Ld. 25. o.

¹¹⁷ Vö. FABINY TAMÁS 2009. 215. és Evangélikus naptár 1957. 45.

¹¹⁸ Valószínűleg ez a cikk volt az, amivel sikerült Kekent rákényszeríteni, hogy tegyen jelentéseket „Virág” fedőnéven az állambiztonságnak. Bár jelentéseiben soha senkiről semmi terhelőt le nem írt, ügynöki tevékenységét nem tudta lelkiismeretével összeegyeztetni. Talán ez is hozzájárult korai halálához. Ügynöki tevékenységének feltárását ld. ZÁSZKALICZKY PÉTER 2005.

¹¹⁹ Pl. Ottlyk Ernő, egyháztörténész, teológiai tanár és Vető Lajos után az északi egyházkerület püspöke 1967-től, tett nagyon sokat Keken András lejárataért. Ld. Háló 2. 2014. 481–485.

¹²⁰ Napló 1957. febr. 27.

¹²¹ Napló 1957. febr. 27.

meggyőző Keken számára, mert április 4-én újabb lemondólevelet nyújtott be. Hogy ezek után hogyan sikerült Kekent a lemondás visszavonására rávenni, már végképp nem derül ki. A minneapolis-i út során rendszeres úti beszámolókat küldött haza az Evangélikus Élet számára,¹²² valamint ő tudósított a salzerbadi előkonferenciáról is.

Nagy Gyula (1918–): A mai Szlovákia területén található Gömör megyei Pelsőcön született. A győri bencés gimnázium után kezdte meg teológiai tanulmányait 1936-ban. 1940-ben szentelték lelkésszé. 1946-ban lett a teológia doktora, 1950-től pedig az Evangélikus Teológiai Akadémia rendszeres teológiai tanszékén volt professzor.¹²³ Az 1957/58-as tanévben ő volt a teológia dékánja (ld. 75. o.).¹²⁴ 1982-ben megválasztották az Északi Evangélikus Egyházkerület püspökévé,¹²⁵ amely tisztséget 1990-ig töltötte be.¹²⁶ 1957-ben dékánként Ordass bevonta őt is az állammal folytatott őszi tárgyalásokba, ahol az állammal szemben Ordassnál engedékenyebb politikát képviselt. Káldy Zoltán, aki Ordasst követte 1958-ban a püspöki székben, ügynöki jelentésében a következőképpen jellemezte Nagyt: „erősen a tudományának élő ember...Egyházpolitikai kérdésekkel nem nagyon szeret foglalkozni...hajlandó volt az egyház és állam tárgyalásainál Ordass »teológiáját« támogatni...Ahhoz gyenge volt, hogy szembe merjen fordulni akkor Ordassal...tudós típus...”¹²⁷ A teológia doktoraként nagy szerepe volt a minneapolis-i delegáció munkájában és a nagygyűlésre való felkészülésben.¹²⁸ Az Evangélikus Élet tavaszi számaiban¹²⁹ írt cikksorozatot „Krisztus megszabadít és egyesít!” címmel. Ebben teológiai szempontból veszi sorra a minneapolis-i nagygyűlés altémáit, mintegy ráhangolódásként a konferenciára. Ősszel egy hasonló cikksorozatban számolt be a nagygyűlés munkájának eredményeiről „A Minneapolis-i Világkonferencia tételei” címmel.¹³⁰

¹²² Evangélikus Élet 1957. aug. 4., 11., 18., 25., szept. 1., 8., 15., 22., 29.

¹²³ <http://teol.lutheran.hu/tanszek/rendszeres/munkatarsak/elodok/nagy.pdf>

¹²⁴ Vö. Napló 1957. aug. 31. és szept. 1., valamint Háló 2. 2014. 543.

¹²⁵ Előmenetelésben szerepet játszott az, hogy az állambiztonság 1967-ben „Egresi” fedőnéven ügynöknek szervezte be. Ld. Háló 1. 282.

¹²⁶ <http://teol.lutheran.hu/tanszek/rendszeres/munkatarsak/elodok/nagy.pdf>

¹²⁷ Háló 2. 2014. 296.

¹²⁸ Az Állami Egyházügyi Hivatal egyik jelentése szerint Nagy Gyula azért lehetett dékán, mert részt vett a világgyűlés teológiai előkészítő munkájában. (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 82. doboz, 46. Személyes anyagok, 8. tétel.)

¹²⁹ Evangélikus Élet 1957. ápr. 14., 21., 28., máj. 5., 12., 19., 27., nov. 3., 17.

¹³⁰ Evangélikus Élet 1957. okt. 6., 13., 20., 27.

Szabó József (1902–1986): A Vas megyei Alsómesteriben született. 1926-ban szentelték lelkésszé.¹³¹ Kuthy Dezső püspök 1947-es lemondását követően őt választották meg a Dunáninneri Evangélikus egyházkerület püspökének, szentelésére 1948. március 18-án került sor Balassagyarmaton.¹³² Az egyházkerületek 1952-es átszervezését követően, amikor a négy kerületet (Dunántúli, Dunáninneri, Bányai és Tiszai) két kerületben (északi és déli) vonták össze, püspöki szolgálatából nyugdíjazták. Ezt követően 1973-ig balassagyarmati lelkészként szolgált. Püspökként 1948-ban Ordassal ellentétben szorgalmazta az állammal való kompromisszumot, azaz az egyházi iskolák feladását. Ordass püspöki székbe való visszatérése után, mint egykori püspöktársát, többször is bevonta őt az egyház irányítását érintő kérdések megtárgyalásába.¹³³ Ahogy az állam ismét a kemény kéz politikájának útjára lépett, ő ismét ingadozni kezdett Ordass és az állam között, és inkább a „*kompromisszum*”, azaz az állam felé való engedmények megtételének irányába hajlott el. Vető Lajos püspöki székbe való visszatéréséről folytatott 1957. november 25-i tárgyalásokon az állam felkérésére vett részt, mégis Ordass „*hózzánk*”, azaz Ordassékhoz húzónak nevezi.¹³⁴

Wiczián Dezső (1901–1961): Nógrád vármegyében, a mai Szlovákia területén található Csehberéken született. 1925-ben szentelték lelkésszé. Kezdetben Budapesten vallástanár, majd 1930-tól teológiai tanár, az egyetemes egyháztörténet professzora volt.¹³⁵ Fő kutatási témája Luther Márton professzori tevékenysége. Az 1956-os forradalom ideje alatt ő és felesége mindent megtettek az evangélikus teológus otthon¹³⁶ őrzésére és ellátásának biztosítására.¹³⁷ Wiczián ezek után még 1957 márciusáig látta el ideiglenesen az intézet igazgatói feladatait.¹³⁸ 1956. november 3-án Kekenhez hasonlóan ő is részt vett az Ordass által összehívott rendkívüli értekezleten.¹³⁹ Miután Pálfy Miklós, aki az elmúlt években jogsértő módon töltötte be a teológia élén a dékáni pozíciót, 1956. november 27-én lemondott,¹⁴⁰ a tanári kar őt választotta meg az 1956/57-es tanévre dékánnak, amelyet az

¹³¹ Magyar Életrajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>

¹³² Vö. ORDASS 1985. 242., 244. és Napló 1948. márc. 18.

¹³³ Pl. Napló 1957. jan. 7.

¹³⁴ Napló 1957. nov. 25.

¹³⁵ Evangélikus naptár 1963. 81.

¹³⁶ Ekkor ez az Üllői út 24-ben volt (ld. ORDASS 1987. 569.) Az Evangélikus Országos Irodának ma is itt a székhelye.

¹³⁷ ORDASS 1987. 569–570.

¹³⁸ ZÁSZKALICZKY PÁL 2008. 30.

¹³⁹ ZÁSZKALICZKY PÁL 2008. 29.

¹⁴⁰ Napló 1956. nov. 27.

Egyházegyetem Tanácsa 1957. december 11-i ülésén jóváhagyott.¹⁴¹ Az Egyházügyi Hivatal 1958 áprilisában felszólította, hogy oktatói állásáról mondjon le önként, és kérje a nyugdíjazását. Bár a felszólítást hivatalosan nem indokolták, kifogások már korábban is érkeztek az irányába az 1956-os tevékenysége kapcsán. A valódi indok mégis az lehetett, hogy az addigra már kegyvesztettnek számító Ordass¹⁴² köreihez túl közel állt. Wiczián be is adta a nyugdíjazási kérelmét, amelyet a megfélemlített tanárok ellenvetés nélkül elfogadtak.¹⁴³ Kényszernyugdíjazását mindössze két és fél évvel élte túl: 1961 decemberében meghalt.¹⁴⁴ Bár ez az evangélikus egyházban szokásban van, róla mégsem jelent meg egy egyházi kiadványban sem nekrológ, s egyedül a halála után körülbelül egy évvel később megjelenő Evangélikus naptár 1963-as számában található róla egy rövid, megemlékező bekezdés.¹⁴⁵

Az út előkészítése

1957. január 31-én Magyarországra látogatott a Lutheránus Világszövetség főtitkára, Carl E. Lund-Quist és Mogens Zeuthen, a Lutheránus Világszövetség kisebbségi ügyekkel foglalkozó osztályának titkára. Lund-Quist február 4-ig, Zeuthen pedig február 10-ig maradt.¹⁴⁶ Ők voltak az első hivatalos külföldi vendégek a forradalom kitörése óta.¹⁴⁷ Látogatásuk oka az volt, hogy a Világszövetség részéről felmérjék a magyarországi helyzetet,¹⁴⁸ és ezzel előkészítsék az evangélikus egyház segélyezését. Ebben az ügyben több ízben is tárgyalásokat folytattak az Egyházügyi Hivatallal, de már most a látogatásra is hoztak

¹⁴¹ EOL I. Egyetemes presbitériumi jegyzőkönyvek 1952–1975., 1957. december 11. 6. o.

¹⁴² Grnák Károly, az Egyházügyi Hivatal által 1957. november 26-án az evangélikus egyház élére kinevezett kormánybiztos (vö. Napló 1957. nov. 26. és SZABÓ 2006.)

http://www.archivnet.hu/politika/az_allami_egyhazugyi_hivatal_ertekelese_az_1956_utan_kialakult_egyhazpoli_tikai_helyzetrol.html) 1957. április 14-én már kész forgatókönyvet terjesztett be az Egyházügyi Hivatalba Ordass eltávolítására, amire majd csak június végén került sor. (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50638 K 7/C., E-9-18a/1958.)

¹⁴³ ZÁSZKALICZKY PÁL 2008. 33.

¹⁴⁴ Napló 1961. dec. 11. és 13.

¹⁴⁵ Evangélikus naptár 1963. 81.

¹⁴⁶ Napló 1957. febr. 4–10.

¹⁴⁷ BÖRÖCZ 2012. 416.

¹⁴⁸ Lund-Quist távozása után a bécsi sajtónak így nyilatkozott: „Megerősíthetem, hogy Magyarországon vallásszabadság van.” (ld. ORDASS 1987. 618.)

magukkal 60 kg mennyiségű élelmiszert,¹⁴⁹ valamint Mogens Zeuthen Ordassnak adott egy Volkswagen márkájú autót,¹⁵⁰ amivel a püspök február 25. és március 17. között körbelátogathatta a déli egyházkerület egyházmegyéit.¹⁵¹ A külföldiek itt tartózkodásuk ideje alatt megtekintették a budapesti evangélikus szeretetintézményeket, a különböző budapesti gyülekezeteket. Február 4-én, vasárnap mindkét lelkész prédikált, Lund-Quist a Deák téren, Zeuthen pedig Budavárban.

Az Egyházügyi Hivatallal folytatott tárgyalások során szóba került a minneapolis-i út kérdése is. Többek között azt szerették volna tisztázni a külföldi vendégek, hogy kimehet-e a magyar delegáció. Erre vonatkozóan igen pozitív visszajelzéseket kaptak.¹⁵² Tisztázták az út pénzügyi vonatkozásait is. A Lutheránus Világszövetség vállalta, hogy a küldöttség minden tagjának finanszírozza az utazásával kapcsolatos összes felmerülő költségét Bécstől egészen Minneapolisig és vissza (a Bécsig történő kiutazást, illetve a be- és átutazóvizumok költségeit pedig a delegátus minden tagja saját zsebből fedezte).¹⁵³ Ennek köszönhetően a Magyarországi Evangélikus Egyháznak az utazás egyetlen fillérjébe sem került.¹⁵⁴

A minneapolis-i nagygyűléssel kapcsolatos másik igen fontos fejlemény, ami magát Ordass-t is meglepte, az volt, hogy Lund-Quist bejelentette az állam képviselői előtt az LVSZ Végrehajtó Bizottságának egyhangú szándékát, miszerint Ordass Lajost szeretnék felkérni a világgyűlés megnyitó istentiszteletén az igehirdető szolgálat megtartására.¹⁵⁵ Ordass persze elfogadta a felkérést.¹⁵⁶

1957 elejére tehát úgy tűnt, minden akadály elhárult a minneapolis-i út elől. A küldöttség összetétele tisztázódott, a delegáció számára az anyagi fedezet biztosítva volt, és az

¹⁴⁹ Napló 1957. febr. 4.

¹⁵⁰ ORDASS 1987. 618.

¹⁵¹ Napló 1957. febr. 27–márc. 17.

¹⁵² Ennek megfelelően a külföldi sajtóban már 1957. február elején beharangozták, hogy Ordass nyáron Amerikába fog látogatni (pl. *Rebels Continue Hungarian Fight*. In: *New York Times* 1957. febr. 5. vagy *Hungarian Bishop to Visit U. S.* In: *New York Times* 1957. febr. 11.).

¹⁵³ Ez az LVSZ részéről egy rendkívüli felajánlás volt, mert a tageszervezeteknek az LVSZ szabályai szerint maguknak kell finanszírozniuk saját delegációjuk költségeit.

¹⁵⁴ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Ordass Lajos* beszámolója (1957. szept. 19.)

¹⁵⁵ Vö. Napló 1957. febr. 4. és ORDASS 1987. 618.

¹⁵⁶ Minthogy Ordass ezáltal a nagygyűlés egyik hivatalos előadójává lépett elő, az ő útját egy direkt a konferencia szolgálattevői számára elkülönített alapból fizette a Világszövetség (így valójában csak a másik öt delegátus útiköltségét finanszírozták soron kívül, ld. 153. lábjegyzet)

államtól is igen határozott ígéretet kaptak arra, hogy a küldötteket kiengedik, kiutazásukhoz útlevelet biztosítanak.

Ennek megfelelően a küldöttség megkezdte a konferenciára való szellemi felkészülést is. Körülbelül havonta, összesen hat alkalommal tartottak munkaösszejövetelt, 1957. január 24-én, február 1-jén (Lund-Quisttel és Mogens Zeuthennel közösen), február 25-én, április 4-én, május 2-án és június 13-án.¹⁵⁷ Ezeken a gyűléseken a világgyűlés témáját, „*Krisztus megszabadít és egyesít*” tanulmányozták az LVSZ által előzetesen összeállított anyag alapján, illetve, az öt altéma (ld. következő fejezet, 50–51. o.) részletesebb kidolgozása végett munkacsoportokat alakítottak. A munkába bevonták a többi lelkészt is: az LVSZ által közreadott „*tanulmányi alapíratot*” megküldték az egyes egyházmegyék lelkészi munkaközösségeinek, ahol a „*küldöttség egyes tagjai előadásokat is tartottak*”¹⁵⁸ a nagygyűlés témájáról. Mind a munkacsoportok, mind az egyes lelkészi munkaközösségek¹⁵⁹ különböző tanulmányokkal járultak hozzá a közös munkához. A legjobb tanulmányokat három kötetbe¹⁶⁰ bekötötték, és magukkal vitték Minneapolisba.¹⁶¹

A tavasz folyamán letisztázódott az útiterv is, miszerint Amerikába érve, még a nagygyűlés előtt, illetve a nagygyűlést követően a küldöttség több felé válik. A delegáció tagjai ugyanis részt terveztek venni a minneapolis-i nagygyűlést közvetlenül megelőző, az arra való felkészülést megcélzó, szintén az USA-ban tartott három bevezető konferencián. Az egyik az augusztus 7. és 10. között tartott springfieldi konferencia,¹⁶² belső misszió témában. Ide Keken András és Szabó Józsefet küldték. A másik a St. Paul-ban tartott teológiai tanárok konferenciája – augusztus 12–14. –, amelyen Wiczián Dezső és Nagy Gyula, a küldöttség két teológiai tanára vett aztán részt, a harmadik pedig valójában nem is konferencia volt, hanem a végrehajtó bizottság ülése augusztus 11–14. között Northfieldben,¹⁶³ ahova Ordass Lajos ment el (ezt megelőzően itt rendezték meg augusztus 5–10. között a keresztény családról szóló konferenciát, amelynek a végére, minthogy előbb érkezett Northfieldbe, Ordass is

¹⁵⁷ Napló 1957. jan. 24., febr. 4., 26., ápr. 5., máj. 2., jún. 13.

¹⁵⁸ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Ordass Lajos* beszámolója (1957. szept. 19.)

¹⁵⁹ Egyik ilyen lelkészi munkaközösségi ülésre például június 17–18-án került sor Fóton. (Vö. Napló 1957. jún. 17. MNL OL MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum 3. doboz, *Vilmos Vajta*: Correspondence and Documents III., 1955–1959.)

¹⁶⁰ *Nagy Gyula*: Felkészülésünk a világkonferenciára. In: *Evangélikus Élet* 1957. aug. 4.

¹⁶¹ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Ordass Lajos* beszámolója (1957. szept. 19.)

¹⁶² Ohio állam

¹⁶³ Minnesota állam.

beült).¹⁶⁴ A konferenciázáson kívül látogatást kívántak tenni néhány amerikai magyar gyülekezetben is, hogy ott ígét hirdessenek (Hafenscher Gettysburgben,¹⁶⁵ Keken és Szabó Clevelandben,¹⁶⁶ Nagy Gyula Pittsburghben,¹⁶⁷ Wiczián pedig Detroitban¹⁶⁸).¹⁶⁹

A három nem kívánt konferencia

Annak érdekében, hogy az állam részéről ne fújják le az utolsó pillanatban a minneapolis-i delegáció útját,¹⁷⁰ Ordass kénytelen volt május 17. és június 5. között három másik külföldi konferenciára is ellátogatni, amit jobb belátása és szándéka ellenére, az állam kifejezett óhajára vállalt csak el. E háromnak az előkészületei és a róluk folyó tárgyalások a minneapolis-i úttal párhuzamosan zajlottak.¹⁷¹ Ordass önéletrajzi írásaiban részletesen beszámol mindegyikről, nem egy epés megjegyzés kíséretében.

A három konferencia közül kettő – a pozsonyi (május 17–20.) és a dániai liselundi (május 28–31.) – egymással szorosan összefügg, mert Liselundra a csehszlovákiai és magyar evangélikus és református küldöttek Pozsonyban készültek fel. A két találkozó között került sor a salzerbadi konferenciára (május 20–24.), amely a Lutheránus Világszövetség szervezésében a minneapolis-i nagygyűlés egyik bevezető konferenciája volt.

Salzerbadba, minthogy ez az LVSZ világgyűlésének előkészítésére szolgált, elment az egész minneapolis-i delegáció, sőt rajtuk kívül részt vettek még magyar részről Sólyom Jenő és Karner Károly teológiai tanárok, valamint Veöreös Imre¹⁷² kecskeméti lelkész is. A küldöttséghez tartozott volna Scholz László zuglói lelkész és az Országos Lelkészi

¹⁶⁴ Vö. Evangélikus Élet 1957. aug. 25., szept. 1. és Napló 1957. aug. 6–8.

¹⁶⁵ Pennsylvania állam.

¹⁶⁶ Ohio állam.

¹⁶⁷ Pennsylvania állam.

¹⁶⁸ Michigan állam.

¹⁶⁹ *Keken András*: Budapesttől – Minneapolisig. In: Evangélikus Élet 1957. aug. 4., *Wiczián Dezső*: Külföldi magyar evangélikus gyülekezetek. In: Evangélikus Élet 1957. okt. 6., *Nagy Gyula*: Külföldi magyar gyülekezetek. In: Evangélikus Élet 1957. okt. 13.

¹⁷⁰ ORDASS 1987. 646.

¹⁷¹ A delegátusok végleges listáját valamint a számukra történő útlevel-kibocsátási igény bejelentését Ordass ugyanabban a levélben teszi meg, amelyikben a minneapolis-i útra készülők küldöttség összetételét is bejelenti. (Ld. 29. o. valamint MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., K-158-10/1957.)

¹⁷² Veöreös 2009.

Munkaközösség elnöke is,¹⁷³ de neki az állam nem engedélyezte a kiutazást.¹⁷⁴ A rendezvényt Vajta Vilmos,¹⁷⁵ az LVSZ teológiai ügyosztályának igazgatója szervezte. Amerikai, dán, német, svéd, szlovák, osztrák és magyar küldöttek is részt vettek rajta. A konferencia során több előadás hangzott el a nyári LVSZ gyűlés „*Krisztus megszabadít és egyesít*” témájában neves teológiai professzorok részéről, a záró istentiszteletet pedig Ordass tartotta.¹⁷⁶

A liselundi konferenciát még Ordass püspökségbe való visszatérése előtt kezdték el szervezni. Ordass ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „*úgy örököltém tehát a kérdést, hogy nem ismertem egyáltalában az előzményeket.*”¹⁷⁷ A találkozó az európai egyházak együttműködésével foglalkozott,¹⁷⁸ tehát alapvetően egy ökumenikus konferencia volt, amelynek résztvevői európai kisebbségi egyházak voltak.¹⁷⁹ Magyar evangélikusokat, mind Pozsonyban, mind Liselundban, Kendeh György, Vető Lajos, az 1956-os forradalom napjaiban lemondott püspök és Ordass Lajos képviselte. Vető személyéhez az Egyházügyi Hivatal, Ordass feltételezhető ellenvetései ellenére is ragaszkodott, mondván: „*Vető Lajost személy szerint is meghívták és ezért neki a magyarországi küldöttségben helyet kell kapnia.*”¹⁸⁰

Ordass 1957. május 17-én indult neki három hetes útjának. Első állomása tehát Pozsony volt.¹⁸¹ Az esemény házigazdája Jan Chabada egyetemes püspök volt. A találkozóról Ordass az önéletrajzában mindössze ennyit jegyez meg: „*Itt három napig »tanácskoztunk«.* *Úgy azonban, hogy fogalmunk sem volt, hogy miről is kellene tanácskoznunk. Nem is lettünk*

¹⁷³ Nem voltam egyedül 1995. 215.

¹⁷⁴ Vö. Nem voltam egyedül 1995. 229. és MNL OL ÁEH-A-21-a, P. 50636 K 5/C. E-257-14/1957. *Ordass Lajos* panaszlevele Horváth Jánosnak (1957. okt. 26.), illetve Napló 1957. április 30.

¹⁷⁵ Vajta Vilmos (1918–1998), evangélikus lelkész, aki 1941-ben ösztöndíjasként Svédországba utazott, ahol először teológiai tanulmányokat folytatott, majd maga is oktatott. 1953-ban lett a Lutheránus Világszövetség teológiai osztályának igazgatója, amely tisztséget 1964-ig töltötte be, ezt követően a strasbourgi Ökumenikus Kutatóintézet igazgatójaként működött 1981-es nyugdíjazásáig. (Bővebben ld. VAJTA 1990. 5–8., valamint REUSS 2010.)

¹⁷⁶ *Keken András*: Hét nemzet fiai az Alpok tövében – Beszámoló a salzerbadi konferenciáról. In: *Evangélikus Élet* 1957. jún. 2.

¹⁷⁷ ORDASS 1987. 645.

¹⁷⁸ Az *Evangélikus Élet* 1957. ápr. 28-i száma jelentette be az eseményt, az itt szerzett élményekről pedig Ordass Lajos az *Evangélikus Élet* 1957. jún. 16-i számában számol be.

¹⁷⁹ BÖRÖCZ 2012. 421.

¹⁸⁰ ORDASS 1987. 646.

¹⁸¹ A találkozóról az *Evangélikus Élet* 1957. máj. 26-i száma számol be.

semmivel sem okosabbak.”¹⁸² Ennek ellenére naplójában Ordass arról is beszámol, hogy bár a tanácskozásoknak nem volt értelme, a találkozón jó hangulat uralkodott,¹⁸³ s Ordass külön örült annak, hogy közelebről is megismerkedhetett néhány szlovák egyházi vezetővel (pl. Jan Michalko dékánnal).¹⁸⁴

Május 20-án fél 12-kor indult el Ordass Pozsonyból Ausztria felé. Bécsben találkozott a salzerbadi küldöttség tagjaival, majd innen indultak közösen Salzerbad felé. Ordass ezt a konferenciát határozottan jobban élvezte a pozsonyinál, de itt sem a szakmai munka miatt (amit, Pozsonnyal ellentétben, itt legalább színvonalasan megszerveztek), hanem mert rég nem látott barátokkal, többek között Vajta Vilmoossal találkozhatott.¹⁸⁵ Salzerbadban Ordass amerikai újságírók is felkeresték, és életében először tévéinterjút készítettek vele.¹⁸⁶

A püspök május 24-én folytatta útját a következő konferenciára, Liselundba. Bécsig még a salzerbadi delegációval utazott. Itt egy napra meg is álltak, mert május 25-én délután 4-re a bécsi operába voltak hivatalosak, ahol a Nürnbergi mesterdalnokok c. Wagner operát hallgatták meg. Május 26-án vasárnap reggel indult a repülőgép Münchenbe, ahol a nyugat-berlini gépre való átszállás előtt még beült egy istentiszteletre. Ezután folytatta csak az útját repülön Berlinbe. Mire Ordass landolt, Kendeh és Vető már megérkezett. Másnap közösen indultak a kelet-berlini reptérről Koppenhágába, ahonnan vonattal mentek tovább a célállomás felé. Május 28-án nyitották meg a konferenciát.¹⁸⁷ Ordass talán ezzel a találkozóval kapcsolatban fogalmaz legkritikusabban: *„Dániában való tartózkodásomnak értelmét inkább csak a tanácskozásokon kívüli történésekben láttam.*”¹⁸⁸ Ezt a véleményét valószínűleg már az első nap első előadójának¹⁸⁹ előadása megalapozta, aki *„a református és az evangélikus*

¹⁸² ORDASS 1987. 647.

¹⁸³ *„Vonakodva, kissé nehéz szívvel vágtam neki ennek az útnak, de most, hogy az első estének vége van, van a lelkemben egy bizonyos fokú öröm.*” (Napló 1957. máj. 17.)

¹⁸⁴ Napló 1957. máj.

¹⁸⁵ Vajta a magyarokkal folytatott beszélgetésekből egy jelentést állított össze az LVSZ számára, amelyben a magyarországi evangélikus egyház helyzetét elemzi. (BÖRÖCZ 2012. 418–419.)

¹⁸⁶ *„Du. ½ 5-kor azután megtörtént a fölvétel. Sok készülődéssel, különös ceremóniával. Magamban csendesen kuncogtam azon, hogy most már engem – állítólag holnap este már – Amerikában mutogatnak és beszélgetnek a televízióban, magam pedig még azt sem tudom, mi fán is terem a televízió, mert sohasem láttam.*” (Napló 1957. máj. 22.)

¹⁸⁷ Napló máj. 20–28.

¹⁸⁸ ORDASS 1987. 648.

¹⁸⁹ Roger Mehl, a strasbourgi teológia tanára.

egyház egyesülésének szükségességét hangsúlyozta.”¹⁹⁰ Pozitív élményként egyedül május 30-át, mennybemenetel ünnepét említi meg, amikor is kirándulni vitték őket Roskilde városába, majd Koppenhágába, valamint a konferencia utáni eseményeket. Május 31-én véget ért a liselundi tanácskozás, estére a magyarokat Koppenhágába vitték, ahol két napot töltöttek. Június 2-án, vasárnap Hans Fuglsang-Damgaard püspök felkérésére Ordass prédikálhatott a koppenhágai székesegyházban. Este repültek vissza Berlinbe. Június 3-án és 4-én Werner Eggerath, az NDK egyházi ügyekért felelős államtitkára szervezett Ordass, Kendeh és Vető számára két napos kirándulást. Jártak Wittenbergben, Weimarban, Eisenachban és Wartburgban. A delegáció végül június 5-én, szerda reggel indult Budapestre, s másnap reggel fél 9-re értek haza.¹⁹¹

Önéletrajzi írásaiban Ordass röviden így summázza a három konferenciáról való beszámolóját: „*Valamikor talán egész korunkat a végtelen és legtöbbször értelmetlen konferenciák korszakának nevezik majd.*”¹⁹²

Az állam indokai

A fejezet végén érdemes megvizsgálni azt a kérdést is, hogy vajon miképp volt lehetséges az állam részéről, hogy Magyarországról, ahol csak épphogy sikerült konszolidálni ismét a diktatúrát, kiengedtek nyugatra, ráadásul éppen Amerikába (nem is beszélve Salzerbadról és Liselundról) egy olyan delegációt, amelynek vezetője Rákosi börtöneiben ült, és amelynek egyik tagját sem lehet a rendszer legelkötelezettebb hívének tekinteni¹⁹³ (még ha voltak is köztük ingadozók, vagy később beszervezett ügynökök).

A kérdés megválaszolásához támpontot adhat Jan Michalko, a csehszlovákiai evangélikus teológia dékánja, aki egy 1957. február 11-i keltezésű, államnak írt jelentésében górcső alá veszi a minneapolis-i nagygyűlést, abból a szempontból, hogy milyen előnyöket lehetne belőle az egyház és az állam számára kiaknázni.¹⁹⁴ Igaz, hogy ő mindezzel a csehszlovákiai egyház és a csehszlovák állam kapcsán foglalkozik, de minthogy Csehszlovákia – Magyarországhoz hasonlóan – Szovjetunió csatlós állama volt, ezért Nyugat-

¹⁹⁰ Napló 1957. máj. 28.

¹⁹¹ Napló máj. 28–jún. 6.

¹⁹² ORDASS 1987. 655.

¹⁹³ Ez az állítás a hattagú minneapolis-i delegációra vonatkozik, de Vető Lajost kivéve kiterjeszthető a salzerbadi és a liselundi küldöttség tagjaira is.

¹⁹⁴ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Michalko János jelentése (1957. febr. 11.)

politikáját az itthoni kommunistákéval közel azonosnak tekinthetjük. Ebben a jelentésben Michalko hangsúlyozza, hogy mennyire fontos volna, ha a csehszlovákiai evangélikus egyház is delegálna tagokat Minneapolisba, mert egyrészt a Német Demokratikus Köztársaság, illetve a Szovjetunió két tagállama, Litvánia és Észtország is ezt teszi, másrészt pedig fontos volna, hogy *„a felvetett kérdéseket ne egyoldalúan oldják meg, éppen ezért szükséges a szocialista berendezésű országok küldötteinek részvétele is.”* Ráadásul *„ott tartják meg az LVSZ végrehajtóbizottságának [sic!] választását s a Lund-Quist-tel folytatott megbeszélés alapján abban egy helyet kaphatnánk, aminek nagy jelentősége lenne az LVSZ további fejlődése szempontjából..., hogy ... képviselve legyen benne a szocialista világ szava is.”* Javasolja továbbá azt is, hogy a küldöttség vegyen részt néhány, a világgyűlés témáját bevezető, arra felkészülő konferencián. Michalko három ilyen rendezvényt ajánl az állam figyelmébe.

Az egyik a springfieldi belső missziói, elsősorban szociális ügyekkel foglalkozó konferencia (amelyen a magyar delegáció két tagja is részt vett), a másik a világmissziói témájú izlandi (augusztus 2–10.). Michalko azért tartotta fontosnak a részvételt ezen a két gyűlésen, *„mert ezeken bizonyára szó lesz a gyarmati országok kérdéseiről és a missziók további öt évre vonatkozó tervével kapcsolatban.”*¹⁹⁵ A harmadik konferencia, amelynek a látogatását ajánlja, a teológiai tanárok konferenciája volt, amit talán azért javasol, mert, teológiai tanár lévén, számítva arra, hogy ha megy a szlovák küldöttség,¹⁹⁶ annak ő is a tagja lesz, felkeltette az érdeklődését.

A jelentés végén Michalko megsürgeti az államot, hogy *„mielőbb dönteni kell küldöttségünk kiküldéséről és összetételéről”*, s bejelenteni azt a Lutheránus Világszövetségnek.

Mínthogy Michalko maga is érdekelt volt abban, hogy állama engedélyezze a csehszlovákiai delegáció útját, ezért feltételezhetjük, hogy olyan érveket vetett be, amelyekkel véleménye szerint megnyerheti őket. Ezek közül az érvek közül az egyik legfontosabb, hogy úgy véli: az LVSZ nagygyűlés fóruma lehet a keleti blokk országai által küldött egyházaknak, ahol képviselhetik a szocialista szellemiséget, s így lehetőség kínálkozna arra, hogy a minneapolis-i tanácskozás végeredménye sokkal inkább a szocialista berendezkedésű országok szája íze szerint alakuljon. Ennél is lényegesebb azonban kiemelni azt a szándékot, amellyel Michalko arra igyekszik felhívni állama figyelmét, hogy egy delegáció kiküldése esetén megvan annak a lehetősége, hogy valaki a szlovákok közül kerüljön be az LVSZ végrehajtó

¹⁹⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Michalko János jelentése (1957. febr. 11.)

¹⁹⁶ Michalko végül tagja lett a szlovák delegációnak (ld. Napló 1957. aug. 14.)

bizottságába. Valószínűleg Michalko ezzel rátapintott a szocialista államok egyházpolitikájának egyik legfontosabb mozgatójára: szerették volna, ha a legfontosabb nemzetközi világszervezetekben, azok vezető testületeiben saját megbízható embereik ülnének, ily módon törekedve arra, hogy e világszervezetek működése lehetőleg minél inkább szocialista érdekek szerint történjen. A magyar állam részéről Ordass Lajos pedig ekkor még egyértelműen saját, megbízható embernek számított és egyértelműen esélyesnek arra, hogy a Világszövetség bürokráciájában előkelő rangot kapjon. Ordass ugyan a tavasz folyamán a naplójában egyre többet panaszkodik az állam egyre követelőzőbb elvárásaira, de a Horváthtal folytatott megbeszélések végeredménye mindig az, hogy bár aggasztó az egyház helyzete, Horváth személyében mégis egyfajta biztosítékot, vagy legalábbis reményt lát arra, hogy a problémákat kedvező módon oldják meg.¹⁹⁷ A bizalom pedig – úgy tűnik – kölcsönös volt. Horváth, aki annak idején saját maga karolta fel Ordass rehabilitálásának, ügyét és támogatta Ordass püspöki székbe való visszatérését, állítólag még 1957 őszén is olyan kijelentéseket tett, hogy „*Ordass a szocializmus híve*”,¹⁹⁸ pedig ekkor már alaposan kiéleződtek az állam és az Ordass-féle egyházvezetés közötti ellentétek.

A jelek szerint tehát Horváth és Ordass kölcsönösen félreismerte egymást. Míg Ordass Horváth udvarias, megértő stílusát az állam részéről való rugalmasságnak, addig Horváth Ordass őszinteségét és szókimondását együttműködésre való hajlamnak értelmezte. Horváth tehát bízott abban, hogy Ordass, aki nyugaton hatalmas népszerűségnek örvendett és rendkívül kiterjedt külföldi kapcsolatokkal, befolyásos barátokkal és nagy tekintéllyel rendelkezett, a Lutheránus Világszövetség nagygyűlésén (és az Egyházak Világtanácsához közel álló liselundi konferencián), személyével biztosítja majd a szocialista állam érdekeit, és enyhíthet azon a negatív képen, amely a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányról az 1956-os forradalom leverése kapcsán alakult ki nyugaton. Mi mással reprezentálhatták volna jobban azt, hogy Magyarországon szabadság van és népakarat, minthogy kiküldenek a világnak – szocialista szempontból éppen – az ellenpólusára egy olyan személyt, aki megjárta Rákosi börtöneit, s aki ezért nyugatiak előtt is hitelesen nyilatkozhat a magyar államvezetés érdemeiről?

Az már más kérdés, hogy Ordass végül a hozzá fűzött reményeket nem teljesítette be. Nyáron tovább fokozódtak a feszültségek az állam és az egyház között, az állam egyre többet

¹⁹⁷ „*A vacsorán meglehetősen sok nehéz – és részben aggasztó – kérdés került tárgyalásra, de öröömre Horváthról való eddigi jó benyomásaim érvényben maradtak, sőt bizonyos mértékig fokozódtak.*” (Napló 1957. ápr. 15.)

¹⁹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. 26–28. lap. Győri Vilmos jelentése. 26. lap.

követelt, egyre több lelkeszt tartóztattak le, ismét kezdett hangjára találni az egyházi baloldal, s ennek köszönhetően Ordass is kénytelen volt egyre keményebb hangot megütni, s a védekezés érdekében megvetni a lábát.¹⁹⁹ Az őszi, állammal folytatott tárgyalások során pedig Ordasst már olyan vádak érték, hogy az evangélikus egyház vezetősége túlságosan passzív, nem nyilvánít kellően erőteljes véleményt az állam mellett.²⁰⁰

¹⁹⁹ Bővebben ld. ORDASS 1987. 629–644.

²⁰⁰ ORDASS 1987. 707.

III. Fejezet: A Lutheránus Világszövetség

Előzmények: a Lutheránus Világkonvent

Az evangélikus egyházak világméretű együttműködése szorosan összefügg a világháborúk utáni állapotokkal. Öt évvel az első világháború után Eisenachban megalakult a Lutheránus Világkonvent, az első kísérlet a világ evangélikusságának összefogására.²⁰¹ Vezetői a világ legnagyobb evangélikus egyházainak köreiből kerültek ki. Ez három csoportot jelentett: a németországi, a skandináv és az amerikai (értsd: Egyesült Államok) evangélikusságot.²⁰² A Világkonvent működését több probléma is beárnyékolta. Mindenekelőtt, elsősorban a németek részéről állandó feszültség forrásául szolgált a versailles-i békerendszer igazságtalan volta (hiszen elvették a gyarmataikat, ami a német misszionáriusok munkáját tette lehetetlenné, illetve a német nemzetet és a nemzeti öntudatot alázták meg a békediktátum aláíratásával).²⁰³

Egy másik probléma, amely megnehezítette a Konvent működését az volt, hogy nem volt megfelelően szabályozott központi intézményrendszere, s így a szervezet működését nagyban befolyásolták az egyének közötti kapcsolatok, konfliktusok. Mindemellett, minthogy a Világkonventet a legnagyobb evangélikus egyházak irányították, működésébe a harmadik világból származó missziós egyházak, valamint a kisebbségi egyházak (értsd: olyan országok evangélikus egyházai, ahol az evangélikusság kisebbségben van, pl. Kelet- és Közép-Európában) szinte egyáltalán nem kaptak beleszólást.²⁰⁴

A nehézségek ellenére a Lutheránus Világkonvent egészen a második világháború kitöréséig töretlenül működött. Az alapító eisenachi nagygyűlést még két másik követte: 1929-ben Koppenhágában, 1935-ben Párizsban gyűléseztek. E gyűléseken a résztvevőket, a fent vázolt zavarok ellenére, összekötötte a közös ellenséggel, a keresztényellenes szovjet veszéllyel szembeni összefogás és a vele szemben való közös reagálás igénye, valamint a

²⁰¹ Federation 1997. 3.

²⁰² Bővebben ld. Federation 1997. 7–9.

²⁰³ Federation 1997. 3.

²⁰⁴ Federation 1997. 37–38.

szolidaritás azokkal a testvérekkel, akiknek a húszas években országukban „*rekatolizálási mozgalommal*”²⁰⁵ kellett szembenézniük.

A második világháború az együttműködéssel kapcsolatos összes reményt bedöntötte, és a kortársak számára az összefogást beláthatatlan időre parkolópályára tette. Az 1940-ben Philadelphiába tervezett következő nagygyűlést pedig a szervezők kénytelenek voltak lefűjni.²⁰⁶

A Lutheránus Világszövetség megalakulása

A második világháborút követően ismét lehetővé vált a világ evangélikusságának összefogása. 1946-ban, a svédországi Uppsalában gyűltek össze, Eidem svéd püspök elnökle alatt²⁰⁷ a világ vezető evangélikusai, a Világkonvent korábbi szervezői, vezetői, ahol megállapodtak abban, hogy megújult, szervezettebb formában fogják folytatni a háború előtt megkezdett, a különféle lutheránus egyházakat összefogó globális szervezetet. Ezt a megújult, szorosabb együttműködést kívánták kifejezni azzal is, hogy a „*konvent*” szót „*szövetség*”-re (angolul „*federation*”) cserélték.²⁰⁸

Uppsalában megállapították a Lutheránus Világszövetség²⁰⁹ négy alappillérét. Az első a rászorulókat érdeklő együttműködés.²¹⁰ A világháború után talán ez volt a legjelentősebb közös cél, amelynek zászlaja alatt össze lehetett fogni az evangélikusságot, hiszen rengeteg ember került nyomorba, vált nincstelenné, árvává vagy nyomorékká a háború következtében, nem beszélve arról, hogy főképp a vesztes országokban maga az egyház illetve az állam is elszegényedett, így saját forrásból nem tudták volna orvosolni a problémákat. A segélyezésben a későbbiekben élen jártak a gazdag amerikai evangélikus egyházak.²¹¹

²⁰⁵ Federation 1997. 4. A kötet nem részletezi, hogy melyek ezek az országok.

²⁰⁶ Federation 1997. 4.

²⁰⁷ 1945-ben a Világkonvent Végrehajtó Bizottsága Koppenhágában ülésezett, ahol leváltották az addigi elnököt, August Marahrens hannoveri püspököt, mert kétséges volt a viszonya a náci Németországgal. (ld. Federation 1997. 20.) Eidemet ezt követően bízták meg az elnökséggel és a világszervezet újjászervezésének irányításával.

²⁰⁸ OTTLYK 1979. 433. vö. Federation 1997. 358.

²⁰⁹ Angolul „*Lutheran World Federation*.” Magyarra Lutheránus Világszövetséggént vagy Evangélikus Világszövetséggént szokták fordítani. Ordass a naplójában és önéletrajzi írásában is inkább ez utóbbi alakot használja. Azért választottam mégis az előbbi alakot, mert a mai szóhasználatban inkább ez jellemző.

²¹⁰ Federation 1997. 355.

²¹¹ Federation 1997. 13.

A második alappillér a missziói szolgálat közös stratégia és kezdeményezés alapján történő összeegyeztetése.²¹² Ezzel megpróbálták elejét venni az egyes missziós társaságok közötti versengéseknek, valamint visszaintegrálni a munkába az első világháború után parkoló pályára került német misszionáriusokat.²¹³

Harmadik pilléreként az ökumenikus kihívásokra történő közös válasza való törekvést jelölték meg.²¹⁴

A negyedik és egyben utolsó pillér pedig a közös teológiai örökség területén való együttműködés igénye volt, annak érdekében, hogy azt a modern világ nyelvére lefordítva tudják terjeszteni.²¹⁵ Ennek köszönhetően a Lutheránus Világszövetség a különböző teológiai tanulmányoknak és értekezéseknek nemzetközi fórumává vált.²¹⁶

Az 1946-os előkészületeket a következő évben a megvalósítás követte. 1947. június 30–július 6. között a svédországi Lund városában tartották a Lutheránus Világszövetség alakuló gyűlését, amelynek témája „*The Lutheran Church in the World Today*”²¹⁷ volt. A nagygyűlésen – Eivind püspök elnöklete alatt – fogadták el a Világszövetség első alkotmányát,²¹⁸ valamint megválasztották Anders Nygrent, a lutheránus teológia professzorát elnöknek, Sylvester Clarence Michelfeldert²¹⁹ pedig a Világszövetség főtitkárának. A gyűlésen 26 ország 47 egyházának 200 küldöttje vett részt, főleg Európából és

²¹² Federation 1997. 355.

²¹³ Federation 1997. 18.

²¹⁴ Federation 1997. 355.

²¹⁵ Federation 1997. 355.

²¹⁶ Federation 1997. 40.

²¹⁷ Angolul: *The Lutheran Church in the World Today*. A magyar címet *Hafenscher Károly*: *Lundtól Budapestig. 1947–1984: Nagygyűlésről nagygyűlésre*. In: *Evangélikus Naptár 1984*. 75. cikkéből vettem. Egy másik, magyartalanabb fordítást találtam VETŐ 1947. 416.-ban: „*A lutheránus egyház a világban ma.*”

²¹⁸ Az alkotmány 13 cikkelyből állt. Az első cikkely jelenti ki, hogy a szervezet neve Lutheránus Világszövetség. A második cikkely a teológiai alapokat határozza meg, azaz írásba foglalja, hogy a Szövetség a Szentírást tekinti minden egyházi gyakorlat és dogma alapjának a lutheri teológia szellemében. A harmadik cikkelyben foglalják össze a négy alappillért (ld. fent), amire az egész szervezet épül, és ami az LVSZ profilját adja meg. Az ezt követő cikkelyek a Világszövetség működését, felépítését szabályozzák. (Az alkotmány teljes szövegét ld. Federation 1997. 527–530., a harmadik cikkelyt ld. még: *Turn in the Road*.

https://www.youtube.com/watch?feature=player_detailpage&v=eQRx4nOkf6Y#t=1971)

²¹⁹ Sylvester Clarence Michelfelder 1889-ben született New Washingtonban (Ohio állam). 1914-ben szentelték lelkésszé. Lelkészként Willardban (Ohio állam) és Pittsburghban (Pennsylvania állam) szolgált. 1931-től Toledonak (Ohio állam) lett vezető lelkésze. 1945-től aktív szerepet vállalt a Lutheránus Világszövetség megalakításában, aminek 1947-től főtitkára volt. 1951-ben hunyt el (ORDASS 1996. 27–34.)

Észak-Amerikából, s közöttük igen tekintélyes számban képviselték magukat a kisebbségi egyházak is.²²⁰ Ez a létszám a következő világgyűléseken folyamatosan gyarapodott, az általam vizsgált időszakra, 1957-re pedig a római katolikus egyház intézményrendszere után a világ legnagyobb keresztény szervezetévé nőtte ki magát.²²¹

A Lutheránus Világszövetség felépítése, működése 1957-ben

Ahogy az LVSZ alkotmánya is hangsúlyozza, a Szövetség nem kíván egyfajta tagegyházak felett álló hatóságként, felettes törvényhozó szervként funkcionálni, hanem tiszteletben tartva az egyes egyházak autonómiáját pusztán azokban az ügyekben intézkedik, amelyekkel a tagok megbízzák (III. cikkely, 1. pont).²²²

A Világszövetségnek minden olyan egyház a tagja, amely már a Lutheránus Világkonventnek is a tagja volt, és elfogadta a Szövetség alkotmányát. Ha valamely más evangélikus egyház akar csatlakozni az LVSZ-hez, akkor felvételéről a nagygyűlésnek, illetve két nagygyűlés között – amennyiben egyetlen tagállam sem tiltakozott a felvétel ellen – a végrehajtó bizottságnak áll jogában dönteni (IV cikkely).²²³ Ez utóbbi szabályon épp a minneapolis-i nagygyűlés lazított oly módon, hogy amennyiben a tagegyházak minimum egyharmada egy éven belül nem emel ellene kifogást, úgy a végrehajtó bizottságnak jogában áll felvenni a jelentkezőt.²²⁴

A Világszövetség legfőbb döntéshozó szerve a nagygyűlés (vagy világgyűlés),²²⁵ amelyet ötévenként az elnök hív össze (VI. cikkely). Helyszínét és programját a végrehajtó bizottság határozza meg. A gyűlésen a tagegyházak által delegált képviselők, akiknek megbízólevéllel kell igazolniuk, hogy valóban ők egyházuk hivatalos küldöttei,²²⁶ szavazati

²²⁰ Federation 1997. 356.

²²¹ A Lutheránus Világszövetség megalapítása nagy hatással volt az egy évvel később megalapított, a világ protestánsait összefogni törekvő Egyházak Világtanácsára, annak szervezetére és működésére is, létrejötténél pedig a Világszövetség több vezéregyénisége (pl. Hanns Lilje, Eivind Berggrav) is bábáskodott. (ld. Federation 1997. 32–35.)

²²² Federation 1997. 527.

²²³ Federation 1997. 527.

²²⁴ Federation 1997. 374.

²²⁵ Angolul „assembly.”

²²⁶ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Michalko János jelentése (1957. febr. 11.).

joggal rendelkeznek.²²⁷ Az egyes tagegyházak delegációjának létszámáról a végrehajtó bizottság dönt az egyes egyházak méretének figyelembe vételével úgy, hogy ne legyenek a nagyobbak – amerikai, német, skandináv – túlreprezentálva. A világgyűlés választja meg a Szövetség elnökét, aki hivatalát a következő nagygyűlés végéig tölti be. Az elnököt nem lehet újraválasztani. A nagygyűlés feladata megválasztani a végrehajtó bizottság²²⁸ tagjait is. Létszámuk Lundban még csak 15 volt,²²⁹ Hannoverben már 19,²³⁰ Minneapolisban pedig már 27.²³¹ A végrehajtó bizottság ülésein, amely évente legalább egyszer összeül, az LVSZ elnöke elnököl. Sajat maguk közül választják meg a Szövetség alelnökeit, valamint a pénztárost. A végrehajtó bizottság további feladata két világgyűlés között intézni a Szövetség ügyeit, felügyelni a nemzeti bizottságokat²³² (minden tagegyházban a tagegyház által felállított szerv, amely helyben képviseli a Világszövetséget, és jelentést ír a végrehajtó bizottságnak, X. cikkely) és a különbizottságokat²³³ (a nagygyűlés vagy a végrehajtó bizottság hozhatja létre egy-egy konkrét feladat ellátására, a végrehajtó bizottság felé rendszeresen jelentést kell tenniük, XI. cikkely), megválasztani az LVSZ főtitkárát, intézni a szervezet külkapcsolatait (VIII. cikkely).²³⁴

Az LVSZ talán legjelentősebb szerve a titkárság,²³⁵ amely a Világszövetség mindennapi ügyeit intézi. Székhelye, s ezzel együtt a Szövetség székhelye is, Genfben található. A főtitkári tisztet²³⁶ az 1952-es hannoveri nagygyűlés óta Carl Elof Lund-Quist²³⁷ töltötte be. A titkárság munkája 1957-ben a titkári hivatal, a pénzügyi és gondnoki hivatal,²³⁸ és négy ügyosztály, a tájékoztató (ez közvetlenül a főtitkár irányítása alá tartozik és

²²⁷ Federation 1997. 528. vö. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Michalko János jelentése (1957. febr. 11.).

²²⁸ Angolul „*executive committee*.”

²²⁹ Federation 1997. 528.

²³⁰ PRÖHLE 1957. 294.

²³¹ Federation 1997. 374.

²³² Angolul „*national committee*.”

²³³ Angolul „*special commission*.” Ezt a magyar változatot az Evangélikus Élet 1957. aug. 25-i számában találtam meg Szilárdy Jenő: A Lutheránus Világszövetség munkájáról és szervezetéről c. cikkében.

²³⁴ Federation 1997. 529.

²³⁵ Angolul „*secretary*”

²³⁶ Angolul „*executive secretary*”

²³⁷ Előzőleg a National Lutheran Council igazgatóságának tagja.

ld. <http://cyclopedia.lcms.org/display.asp?t1=L&word=LUND-QUIST.CARLELOF>

²³⁸ PRÖHLE 1957. 594., máshol „*pénzügyi és intéző hivatal*” formában használják; vö. Szilárdy Jenő: A Lutheránus Világszövetség munkájáról és szervezetéről. In: Evangélikus Élet 1957. aug. 25.

lényegében a sajtómunka volt a feladata),²³⁹ a teológiai, a világszolgálati és a világmisziói ügyosztály között oszlott meg. Ez utóbbi három esetében az elvi irányítást a nagygyűlés által kiküldött különbizottságok végezték (míg az osztály igazgatója felelt az operatív feladatok ellátásáért, addig a szellemi munkáért a bizottság volt felelős). E három bizottságon kívül még hat másik állandó különbizottság (nevelési, liturgiai, diákmunka-, belmissziói, sáfársági bizottság, nemzetközi ügyek bizottsága)²⁴⁰ is segítette a Világszövetség munkáját.

A négy ügyosztály közül a legfontosabb volt a teológiai osztály, hiszen a Lutheránus Világszövetség minden felmerülő problémát és kérdést először teológiai megfontolás tárgyává tett.²⁴¹ Élén ez idő tájt (1957) a magyar származású Vajta Vilmos igazgató állt,²⁴² a teológiai bizottság élén pedig Regin Prenter az aarhusi (Dánia) egyetem dogmatikaprofesszora.²⁴³

A világszolgálati osztály, amelynek elsősorban a segélyezés volt a feladata, igazgatója Hoffman Bengt svéd lelkész volt, a bizottság élén pedig Paul C. Empie, az amerikai National Lutheran Council igazgatója állt.²⁴⁴

A missziói osztály feladata főképp az Európán és Észak-Amerikán kívüli, misszióinak is nevezett egyházak támogatása és a missziós tevékenység irányítás volt. Az osztályt Fridtjov Birkeli norvég misszionárius igazgatta, a bizottság elnöke pedig Frederick Schiotz minneapolis-i lelkész volt.²⁴⁵

Azok a bizottságok, amelyek köré nem szerveződött ügyosztály, munkájukat írásban végezték.²⁴⁶

A minneapolis-i világyűlés programja

A lundi világyűlést 1952-ben a hannoveri követte. Ennek témája „*Az élő ige a felelős egyházban*” volt.²⁴⁷ Itt választották meg Hanns Liljét elnöknek, Carl Elof Lund-Quistet pedig főtitkárnak.

²³⁹ PRÖHLE 1957. 299.

²⁴⁰ PRÖHLE 1957. 300.

²⁴¹ PRÖHLE 1957. 295.

²⁴² Ld. VAJTA 2006. hátlap.

²⁴³ PRÖHLE 1957. 295.

²⁴⁴ PRÖHLE 1957. 296.

²⁴⁵ PRÖHLE 1957. 297.

²⁴⁶ PRÖHLE 1957. 299.

²⁴⁷ OTTLYK 1979. 435.

A Lutheránus Világszövetség harmadik nagygyűlésének helyszínéül a végrehajtó bizottság az Amerikai Egyesült Államokban található Minnesota állambeli Minneapolis városát jelölte ki. Ezzel egy részről be akarták pótolni még a Világkonvent 1940-ben Philadelphiába tervezett, de a háború miatt elmaradt gyűlését, másrészt pedig a Világszövetség három nagy evangélikus tömbjéből (német, skandináv, amerikai) már csak az USA-ban nem volt világgyűlés.

Hogy az Egyesült Államokon belül miért épp Minneapolisra esett a választás? Minneapolis, illetve a mellette fekvő St. Paul (a kettőt együtt Ikervárosnak is szokták nevezni) képezi az amerikai evangélikusság egyik legfontosabb központját, hiszen az akkor USA-ban élő kb. 7,15 millió evangélikus 40%-a az Ikervárosban és a körülette lévő államokban lakott. Magában a városban az evangélikus felekezethez tartozók vannak többségben, a gyülekezetek és templomok száma pedig több százra rúg.²⁴⁸ Ezen felül három evangélikus egyházszervezetnek is itt volt a központja: az Evangelical Lutheran Church-nek, az Augustana Lutheran Church-nek és a Lutheran Free Church-nek.²⁴⁹

Az 1957-es nagygyűlés témája: „*Krisztus megszabadít és egyesít.*” Szabó József, a magyar küldöttség egyik tagja ír arról az Evangélikus Élet 1957. aug. 4-i számában „*Krisztus megszabadít és egyesít. Valamit a tárgyról*” címmel, hogy hogyan lett épp ez a világgyűlés témájául kiválasztva. Eszerint a végrehajtó bizottság a hannoveri nagygyűlést követően kikérte a tagegyházak véleményét, majd a beérkezett javaslatok közül kezdett szép lassan, több verziót követően ez a cím kikristályosodni.

A téma öt altémára oszlik, amelyek még további alfejezetekre osztódnak.

Az első altéma: szabadság, amelyet Krisztusban bírunk. Ezen belül a hit szabadságáról, Krisztus felszabadító tetteről, a modern ember helyzetének és a keresztény szabadságnak összeegyeztetéséről, stb. szól.

A második altéma az egyház Krisztusban való egységét fejt ki. Ennek alfejezetei foglalkoznak az egyház egységével, amely egyszerre ajándék és feladat is, de beletartozik az egyház és a társadalom egysége is.

A harmadik altéma: szabadság az egyház megújulásában. Itt szóba kerül az egyházi hagyományok jogosultsága és a jogosultság határai valamint az egyház folyamatosságának témája is.

²⁴⁸ Vö. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Michalko János jelentése (1957. febr. 11.) és Hafenschner Károly: A világ evangélikusságának harmadik nagygyűlése. In: Evangélikus Élet 1957. márc. 31.

²⁴⁹ Hafenschner Károly: A világ evangélikusságának harmadik nagygyűlése. In: Evangélikus Élet 1957. márc. 31.

Negyedik altémaként a világgyűlés a világ szolgálatában való szabadságunkat vizsgálja, ezen belül a következő kérdésekre keresi a választ: hogyan teljesíthető a keresztény szolgálat mindkét birodalomban (nyugat és kelet)?; hogyan segíti elő a hit a politikai, szociális kulturális programokkal kapcsolatos állásfoglalás igazolását?; elősegítik-e a lutheránusok a politikai megújulást? stb.

Az ötödik és egyben utolsó altéma: felszabadulás és egyesülés a reményben. Mint az előzőnek, úgy ennek is van politikai töltete, mert többek között az állam és egyház kapcsolatát vizsgálja.²⁵⁰

Magára a nagygyűlésre 1957. augusztus 15. és 25. között került sor. Ezt különböző, a nagygyűlés témájára felkészítő előkonferenciák előzték meg – szám szerint tizenhat –, amelyek jelentős részét az LVSZ egyes különbizottságai szerveztek meg.²⁵¹ Ezek közül a magyar delegáció a springfieldi szociális kérdéseket tárgyaló konferencián, a St. Paul-i teológiai tanároknak tartott konferencián, és a northfieldi LVSZ végrehajtó bizottsági ülésen vett részt, csoportbontásban (részletezve ld. 36–37. o.).

A minneapolis-i gyűlés házigazdái a fent említett három amerikai egyházon kívül a United Lutheran Church in America, az American Lutheran Church, a United Evangelical Lutheran Church, a Suomi Synod, és az American Evangelical Lutheran Church volt.²⁵²

A nagygyűlés maga Hanns Lilje elnök megnyitó beszédével és Ordass Lajos nyitó istentiszteletével a St. Paul-i Municipal Auditoriumban kezdődött augusztus 15-én. A nagygyűlés első öt napjának (augusztus 16–20.) feladata volt a „*Krisztus felszabadít és egyesít*” témának a feldolgozása. Ez úgy zajlott, hogy a délelőtti teljes üléseken szintén az Auditoriumban²⁵³ egy-egy előadás hangzott el a fő téma egy-egy altémájában.²⁵⁴ Az ezt követő rövid vita után a delegátusok 20 vitacsoportot alakítottak, egy csoportban max. 35 résztvevővel (a magyarok külön csoportokban voltak), ahol megbeszélték a délelőtti előadást,

²⁵⁰ Bővebben ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Michalko János jelentése* (1957. febr. 11.) és *Hafenscher Károly*: A világ evangélikusságának harmadik nagygyűlése. In: *Evangélikus Élet* 1957. márc. 31. Ezeket vö. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Ordass Lajos beszámolója (1957. szept. 19.)

²⁵¹ A teljes listát ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Michalko János jelentése* (1957. febr. 11.)

²⁵² *New York Times* 1957. aug. 10.

²⁵³ *Hafenscher Károly*: A világ evangélikusságának harmadik nagygyűlése. In: *Evangélikus Élet* 1957. márc. 31.

²⁵⁴ Chitose Kishi japán teológus, Hans Werner Gensichen német (NSZK) teológia professzor, Bo Giertz svéd püspök, Edgar M. Carlson, amerikai teológus és Friedrich-Wilhelm Krummacher német (NDK) püspök adott elő. (ld. *Federation* 1997. 369.)

valamint az azzal kapcsolatosan készült kiegészítő anyagokat, tanulmányokat. A vita végén a csoportok vezetői (az egyik csoporté Nagy Gyula magyar delegátus volt)²⁵⁵ az LVSZ elnökének jelenlétében összehangolták a vita eredményeit, majd azt a teljes ülés elé terjesztették tárgyalásra. Ennek eredményeként augusztus 24-én a nagygyűlés pontokba foglalva kihirdette az elmúlt napok tárgyalásának eredményeit.²⁵⁶

Augusztus 21 és 23. közötti teljes üléseken a Világszövetség folyó ügyeit, gyakorlati teendőit tárgyalták (pl. módosították az alkotmány IV. cikkelyét, új tagokat vettek fel a szervezetbe – a Hong-Kong-i, a mexikói és egy német evangélikus egyházat és hét új gyülekezetet, valamint kifejezték csatlakozásukat az Egyházak Világtanácsának ahhoz a nyilatkozatához, amelyet augusztus 5-én tettek, s amely a nukleáris fegyverkezés ellen tiltakozott és a két világrend közötti békés tárgyalásokat szorgalmazta),²⁵⁷ augusztus 22-én pedig sor került az általános tisztújításra, aminek keretében megválasztották a Világszövetség új elnökét, Franklin Clark Fryt (aki Hanns Liljét váltotta), valamint a végrehajtó bizottság új tagjait (köztük Ordass is, ld 54. o. és 70. o.).²⁵⁸

A fent vázolt programokkal párhuzamosan, gondolván a delegátusok családtagjaira, meghívott vendégekre és a laikus résztvevőkre, az érdeklődők egyéb programokon is részt vehettek, például hangversenyeken, a délutáni vitákkal párhuzamosan zajló előadásokon (pl. Otto Dibelius német püspök, Willem Adolph Visser't Hooft az Egyházak Világtanácsának főtitkára, stb. adtak elő), filmbemutatókon, illetve minden reggel – különböző nyelveken tartott – istentiszteleteken.²⁵⁹

A nagygyűlés augusztus 25-én zárult, délelőtti istentisztelettel és egy délutáni utolsó, szabadtéri gyűléssel. A konferencia sikerét bizonyítják a számadatok is. Összesen 275²⁶⁰

²⁵⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Ordass Lajos* beszámolója (1957. szept. 19.)

²⁵⁶ Az eredményről az Evangélikus Élet 1957. okt. 6-i, 13-i, 20-i, 27-i, nov. 3-i, 17-i számai számolnak be Nagy Gyula bevezető gondolataival. (ld. 71. o.)

²⁵⁷ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Ordass Lajos* beszámolója (1957. szept. 19.)

²⁵⁸ A nagygyűlés programjához vö. *Keken András*: A III. Evangélikus Világgyűlésről. In: Evangélikus Élet 1957. szept. 8., 15., 22.; *Hafenscher Károly*: A világ evangélikusságának harmadik nagygyűlése. In: Evangélikus Élet 1957. márc. 31.; MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Michalko János* (1957. febr. 11.) és MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Ordass Lajos* beszámolója (1957. szept. 19.)

²⁵⁹ *Keken András*: A III. Evangélikus Világgyűlésről. In: Evangélikus Élet 1957. szept. 8.

²⁶⁰ E számadatban az általam vizsgált anyagok nem egyeznek meg. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Michalko János* (1957. febr. 11.) és *Hafenscher Károly*: A világ evangélikusságának harmadik nagygyűlése. In: Evangélikus Élet 1957. márc. 31. szerint 275 volt a delegátusok száma, a Federation 1997. 369. szerint pedig 241. Azért nem az utóbbi adatot tartom hitelesebbnek, mert egyrészt az első kettő

delegátus jött el a föld különböző országaiból, s ezúttal az Európán és Észak-Amerikán kívüli világ is igen jelentős létszámban képviseltette magát. Ezen felül nagy számban vettek részt hivatalos látogatók is.²⁶¹ A megnyitó istentiszteleten kb. 12 ezer ember vett részt, amit a helyi tévé is közvetített.

Ordass Lajos és a Lutheránus Világszövetség kapcsolata

Ordass már segédlelkészként elkezdte megalapozni külföldi kapcsolatait. 1927 őszén utazott életében először Svédországba egy éves ösztöndíjjal, ahol Nathan Söderblom, az uppsalai érsek vette pártfogása alá. Itt ismerkedett meg és barátkozott össze Bo Giertzcel a későbbi göteborgi püspökkel, akit épp Minneapolisban választottak meg a Világszövetség harmadik alelnökének, Gunnar Hultgren későbbi svéd érsekkel vagy Martin Lindströmmel a későbbi lundi püspökkel.²⁶²

1947-ben már mint magyarországi evangélikus püspököt, Ordasst is meghívták a Lutheránus Világszövetség alakuló lundi gyűlésére nem csak résztvevőként, hanem, hogy az egyik istentiszteletet ő tartsa meg. Útját egybekötötte egy nagy amerikai-norvégiai-svédországi körúttal (de útba ejtette Genfét is), annak érdekében, hogy az elszegényedett magyarországi egyház számára segélyeket gyűjtsön.²⁶³ Az út során ismerkedett meg Franklin Clark Fry-el,²⁶⁴ a United Lutheran Church elnökével, Sylvester Clarence Michelfederrel,²⁶⁵ az amerikai származású lelkésszel, aki a második világháború után nagy energiával vette ki

hivatkozott forrás nem sokkal a világyűlés előtt íródott, míg a kötet negyven évvel később. Másrészt a Federation kötetben több helyen is találtam már tárgyi tévedéseket, pl. Fry elnökké választásának dátumát illetően, amit augusztus 24-re datál (Federation 1997. 374.)

²⁶¹ Erre vonatkozóan ismét eltérnek az adatok: *Hafenschér Károly*: A világ evangélikusságának harmadik nagygyűlése. In: *Evangélikus Élet* 1957. márc. 31. szerint 500, *Keken András*: A III. Evangélikus Világyűlésről. In: *Evangélikus Élet* 1957. szept. 8. szerint 600, MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Michalko János* (1957. febr. 11.) szerint 130, a Federation 1997. 369. szerint 146 volt a hivatalos látogatók száma. Az előbbi kettő és az utóbbi kettő igen tekintélyes arányban különbözik egymástól. Ez nem feltétlenül jelent tárgyi tévedést, hiszen ha a hivatalos látogatók családjukkal együtt érkeztek, úgy megmagyarázhatóvá válik az eltérés.

²⁶² TERRAY 1990. 34–37.

²⁶³ TERRAY 1990. 64–65.

²⁶⁴ ORDASS 1996. 105–110.

²⁶⁵ ORDASS 1996. 27–34

részét a lutheránus összefogás újjászervezésében, de találkozott még Otto Dibeliusszal²⁶⁶ és Eivind Berggravval,²⁶⁷ Oslo püspökével is.

A Lutheránus Világszövetség első nagygyűlésén Ordasst beválasztották a végrehajtó bizottságba, sőt ő lett a Világszövetség második alelnöke.²⁶⁸ Alelnöki feladatainak ellátásához sajnos nemigen jutott hozzá, mert egy évre rá letartóztatták.

A hannoveri világgyűlésre sem tudott természetesen elmenni. Ekkorra ugyan már kiengedték a börtönből, de az egyházi életből teljesen kikapcsolták. A hannoveri gyűlés előtt az arra kiutazó Vető Lajos és Dezséry László püspök felkereste Ordasst, hogy egy írásos nyilatkozatot csikarjon ki tőle arról, hogy nem vállalja a továbbiakban az alelnökséget, ugyanis attól féltek, hogy a nyugati egyházvezetők előtt hatalmas tiszteletnek örvendő Ordasst esetleg a távollétében megválasztanák. Ordass kioktatta őket, hogy ha ismernék a Világszövetség szabályait, akkor tudnák, hogy ez lehetetlen.²⁶⁹ Ennek ellenére a második világgyűlés Ordasst a végrehajtó bizottság tiszteletbeli tagjának²⁷⁰ választotta meg.²⁷¹

1957-ben tehát többek között ezért vehetett részt Ordass a fentebb is írt (ld. 36. o.), a nagygyűlést megelőző northfieldi végrehajtó tanácsi ülésen,²⁷² ahol hozzászólási joggal rendelkezett.²⁷³

Minneapolisban Ordasst – a kommunista rezsimmel harcba szálló, hitéért a meghurcolást is vállaló egyházi vezető emblemikus alakját – kitörő örömmel és hatalmas lelkesedéssel fogadták (a részleteket ld. következő fejezet). Megnyitó istentiszteletén tömegek vettek részt, felszólalásait pedig mindig külön figyelem övezte. Ennek ellenére, ha kis mértékben is, de előfordultak olyan hangok, amelyek tiltakoztak az ellen, hogy az LVSZ a vasfüggöny mögüli országokból is hívott meg egyházakat a világgyűlésre. Ennek az egyébként elhanyagolható méretű csoportnak a vezetője egy bizonyos Carl Curtis McIntire

²⁶⁶ ORDASS 1996. 97–104.

²⁶⁷ ORDASS 1996. 39–54.

²⁶⁸ Federation 1997. 360.

²⁶⁹ ORDASS 1987. 527–528.

²⁷⁰ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Ordass Lajos* beszámolója (1957. szept. 19)

²⁷¹ Az LVSZ vezetőivel ápolt baráti kapcsolatainak volt köszönhető többek között az is, hogy amikor 1956-ban az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága tartotta az ülését Magyarországon, az LVSZ (és az EVT) vezetői kifejtették a magyar állam felé azon határozott álláspontjukat, hogy Ordass Lajost rehabilitálni kell, s ezzel hozzájárultak az Ordass ellen 1948-ban született állami és 1950-ben egyházi ítéletek megsemmisítésében. (ld. korábbi fejezet)

²⁷² Napló 1957. aug. 8–14.

²⁷³ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Ordass Lajos* beszámolója (1957. szept. 19)

nevű amerikai lelkész²⁷⁴ volt, aki augusztus 14-re, a megnyitó előestéjére gyűlést szervezett, amelyen Ordasst kommunistákkal való kollaborációval, az LVSZ vezetőségét pedig kommunistabarátsággal vádoló röpiratokat osztogatott. A gyűlésen/tüntetésen Keken András beszámolója szerint kb. 800 fő vett részt, ám ennek többsége McIntire nézeteivel olyannyira nem értett egyet, hogy állítólag a rendőrségnek kellett beavatkoznia.²⁷⁵

A minneapolis-i világgyűlésen, az augusztus 22-i választásokon Ordasst újra beválasztották a végrehajtó bizottságba. Sőt a végrehajtó bizottság nagygyűlést követő alakuló ülésén, augusztus 25-én este őt választották meg a Világszövetség első alelnökének is.

Az ezt követő magyarországi események miatt azonban, amelyek során ismét félreállították, Ordass ezúttal sem tudta ellátni feladatát az LVSZ-ben. A hatvanas évektől pedig már a Lutheránus Világszövetségben is új szelek fújtak. Előtérbe került az a liberális felfogás, amely a vasfüggöny mögötti, az államot szervilisen kiszolgáló egyházakkal s azok vezetőivel való jó kapcsolat kialakulására törekedett. Ennek köszönhető, hogy 1984-ben a Világszövetség, az Ordasst felváltó és az államnak buzgón jelentő Káldy Zoltán püspöksége alatt, Budapesten szervezte meg nagygyűlését,²⁷⁶ ahol Káldyt elnöknek is megválasztották.²⁷⁷ De Ordass mindezt már nem érthette meg.

²⁷⁴ <http://www.pcahistory.org/findingaids/mcintire.html>. McIntire egyébként az Egyházak Világtanácsának fent említett, a nukleáris kísérletezés ellen tiltakozó nyilatkozata ellen is fellépett 1958 tavaszán, mondván azzal, hogy az EVT egy istentelen hatalommal való tárgyalások megkezdésére buzdít, saját erkölcsi korhadtságát bizonyítja. (ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció. 43–44. lap. „Veres” jelentése, amelyben lefordítja McIntire nyilatkozatát, valamint ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről. 109. lap)

²⁷⁵ Keken András: A III. Evangélikus Világgyűlésről. In: Evangélikus Élet 1957. szept. 8. Vö. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Ordass Lajos beszámolója (1957. szept. 19)

²⁷⁶ KORÁNYI 2012. 102–103.

²⁷⁷ KORÁNYI 2012. 104–107.

IV. Fejezet: A minneapolis-i világgyűlés

Az odaút

1957. július 27-én, szombaton este hosszas készülődés, bizonytalanság és az utat megelőző, három, kényszerből vállalt konferencia után végre elindulhatott a hattagú delegáció, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházat képviseljük a Lutheránus Világszövetség 3. nagygyűlésén.²⁷⁸ Július 20-án a küldöttség megkapta az útleveleit, július 22-én az amerikai követségen az USA-ba való beutazási engedélyt,²⁷⁹ 27-én reggel pedig, miután egy héttel korábban (július 20-án, szombaton)²⁸⁰ beoltatta magát fekete himlő ellen, Ordass Lajos a Szent Rókus Kórházban átvette az ezt igazoló, a kiutazáshoz nélkülözhetetlen oltási bizonyítványt.²⁸¹ Ordass hivatalos búcsúztatására július 21-én, a Deák téren tartott vasárnapi istentiszteleti szolgálata után került sor,²⁸² július 27-én pedig a Keleti pályaudvarról induló vonathoz – családján kívül, akikkel előtte közösen költötte el búcsúvacsoráját – több egyháztág is kikísérte (többek között Zászkaliczky Pál, aki rózsákkal búcsúztatta a delegáció tagjait).²⁸³ Ordass mindvégig szkeptikus volt az út engedélyeztetését illetően, attól tartott – nem megalapozatlanul –, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal az utolsó pillanatban visszavonja a delegáció engedélyét és lemondja az utazást. Ordass önéletrajzában így vall erről: *„A Béketanácsnál és a Hazafias Népfrontnál kezdtek egészen furcsa – mondhatnám: pimasz – hangot alkalmazni egyházunk lelkészeivel szemben és az Állami Egyházügyi Hivatal kisebb beosztású hivatalnokai föltűnően kezdtek basáskodni. Mivel pedig minden ilyen fellépő jelenség ellen szót emeltem, azért az utolsó percig nem voltam bizonyos abban, hogy*

²⁷⁸ Az elutazásról az Evangélikus Élet 1957. aug. 11-i száma tudósít.

²⁷⁹ Napló 1957. júl. 22.

A vízum ügyének elintézéséhez Ordass még április 12-én ment be az amerikai követségre Hafenschér Károllyal közösen. (ld. Napló 1957. ápr. 13.)

²⁸⁰ Napló 1957. júl. 20.

²⁸¹ Napló 1957. júl. 29.

²⁸² „Sok búcsúzkodás. Még több furcsa kívánság az utazással kapcsolatosan. Furcsa elképzeléseket hordoznak az emberek.” (Napló 1957. júl. 21.), A napló sajnos arra nem tér ki, hogy mik lehettek ezek a „furcsa kívánságok”.

²⁸³ Napló 1957. júl. 29.

csakugyan utazhatunk-e Minneapolisba. Csak akkor hittem el, amikor megérkeztünk első állomáshelyünkre – Bécsbe”.²⁸⁴

A küldöttek másnap, vasárnap reggel érkeztek meg Bécsbe, ahol két napot töltöttek el. Vasárnap délelőtt részt vettek a dorothingassei evangélikus templomban tartott istentiszteleten, a délutánt pedig szállásukon, a Hotel Bellevue-ben töltötték. A szálloda ma is megtalálható az Althanstraße 5. szám alatt.²⁸⁵ Este Theodore Althofnál,²⁸⁶ a Lutheránus Világszövetség bécsi központjának amerikai származású igazgatójánál voltak hivatalosak vacsorára.²⁸⁷

Hétfőn Ordassék egész nap a várost járták, de a hagyományos turistalátványosságok helyett az evangélikus nevezetességeket (pl. bécsi LVSZ központ,²⁸⁸ Skandináv Otthon, Bibliaterjesztő Társulat székháza, stb.) látogatták meg, elmentek kávézni az 1955-ben Bécsbe költözött magyar lelkészhez, Szépfalusi Istvánhoz,²⁸⁹ valamint Ordass a Magyarországi Evangélikus Egyház segélyezéséről is egyezkedett az LVSZ bécsi központjában. A napló tanúsága szerint 20 motorkerékpár, egy Volkswagen és két autóbusz Magyarországra juttatásában állapodtak meg. Ez utóbbi kettőt a visszaúton meg is kapták, s már ezekkel utaztak haza Bécsből.²⁹⁰

Útjukat Minneapolis felé július 30-án, kedden folytatták tovább. A vonat reggel 9 órakor indult Bécsből (az állomásra kikísérte őket többek között Szépfalusi István), és

²⁸⁴ ORDASS 1987. 659.

²⁸⁵ <http://www.austria-hotels.at/de/hotel-bellevue/index.html>

²⁸⁶ Ld. Einkehrtag in Sziget. In: Burgenländische Gemeinschaft 1957. okt./nov.

http://www.the-burgenland-bunch.org/BG-NL-Archive/pdf/BG-1957-014_10+11.pdf

²⁸⁷ Theodore Althof egy „tipikus amerikai” vacsorára hívta meg őket. Keken András az „asszonytestvérek kedvéért” az Evangélikus Életnek beszámolt a vacsorán tálalt menüről is: „főtt sonka vastag szeletekre vágva. Körítések: makaróni, burgonya, sárgarépa, töltött paradicsom. Tésztá: pie, vékony lepény őszibarack zselével és krémmel. Gyümölcs: szőlő és banán.” (ld. Evangélikus Élet 1957. aug. 11.)

²⁸⁸ Lichtenstein Straße 20. (ld. ÁBTL 3.1.5. O-13599. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről (1963. márc. 11.) 101. lap.

²⁸⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13599. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről (1963. márc. 11.) 101. lap.

²⁹⁰ Ordass július 29-én még két buszról és egy Volkswagenről beszél, amelyeket az LVSZ ígért meg a magyarországi evangélikusoknak, szeptember 8-án, amikor megkapják a megígért járműveket, viszont már csak két, Volkswagen márkájú buszról ír, és az ÁEH-nak benyújtott, a minneapolis-i útról szóló jelentésében is két Volkswagen Combibusról ad számot. (Ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C. E-257-4/1957. Ordass Lajos beszámolója (1957. szept. 19)). Nem kizárt, hogy a július 29-i naplófeljegyzésben félreértelmezte a megbeszéléteket.

másnap, szerda reggel 8-ra érkezett Párizsba. Délután fél négyig az időt városnézéssel ütötték el, amelyben az őket az állomáson fogadó Lehel László és Kulifay Imre református lelkész volt a segítségükre. Ordass beszámolója szerint az idő rövidege ellenére kísérőik rendkívül alaposan bemutatták a francia fővárost.²⁹¹ Fél négykor felszálltak a Le Havre kikötőbe induló vonatra, ahol már várt rájuk a United States nevű óceánjáró.²⁹² Ordass a hajóút során többször is meglepődve áradozik a hajó kényelméről, a bőséges ellátásról, és általában arról a luxusról, amelyet az óceánjáró fedélzetén tapasztalt.²⁹³ A delegáció két kabint kapott, az egyikben Ordass és Wiczian Dezső osztozott, a másikon pedig Keken András, Hafenschér Károly, Nagy Gyula és Szabó József.

A négy és fél napos hajóút Ordass beszámolója alapján a legnagyobb kényelemben telt. Annak ellenére, hogy Ordass itt írta meg a nagygyűlés megnyitó istentiszteletére a prédikációt, valamint egy sajtónyilatkozatot, amelyet New York-ban tervezett elmondani, az itt eltöltött idő jelentős része főleg pihenéssel telt. Kipróbálta a hajó uszodáját, a mozit, és részt vett néhány, a hajón megtartott istentiszteleten. Minden egyes naplóbejegyzés végén lelkesen jegyzi meg, hogy az időzónákon való áthaladás miatt folyamatosan vissza kell állítani az órát, s ennél fogva többet aludhat. Ismerve Ordass munkatempóját – gyakran kora reggeltől késő estig dolgozott – a kiadós alvás valóban kuriózumszámba mehetett nála.²⁹⁴

A hajóút során, ahogy erre egyébként már korábbi napló feljegyzéseiben is sor került, egyedül az utastársaira, a delegáció többi tagjára panaszkodott. Összejöveteleiken (esténként tartottak munkamegbeszéléseket)²⁹⁵ – a napló tanúsága szerint – gyakori volt a véleménykülönbség, a küldöttek nem voltak egységesek. Azt már sajnos a napló sem fejtí ki, hogy mi okozta a nézeteltéréseket, de valószínűleg aktuális egyházpolitikai kérdéseken

²⁹¹ Ordass egyedül a francia vendégszeretetre panaszkodott: „*A franciákról általában sohasem volt jó véleményem. Zsaroló portások, illetve hordárok a kis maradék rokonszenvedet is lerontották.*” (Napló 1957. júl. 31.)

²⁹² Ez a hajó minden bizonnyal a SS United States luxushajó lehetett, amely 1951 és 1969 között szelte a habokat Le Havre és New York között. <http://www.ssusc.org/>

²⁹³ „*Olyan bőségesek az étkezések, hogy külön szerencse az, hogy az út csak öt napig tart, mert ellenkező esetben valósággal pocakom támadna.*” (Napló 1957. aug. 1.); „*Fölnéztünk...az első osztály részére is. Elkápráztató. Hiszen itt a »Kabin-osztályon« is minden képzeletet felülmúló a kényelem, ellátás, berendezés.*” (Napló 1957. aug. 2.)

²⁹⁴ Sokat elárul a következő kis feljegyzés: „*Reggel a hajón ½ 5-kor keltünk. Csak látszólag volt ez korai kelés, mert tarsolyunkban volt a 75 perces óra visszatolás*” (Napló 1957. aug. 5.). Vagyis ha nem lett volna az „óra visszatolás”, ¾ 6-kor kelt volna, ami ezek szerint nem számított Ordassnál korainak.

²⁹⁵ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Ordass Lajos beszámolója (1957. szept. 19)

vitatkoztak. Egyetlen feljegyzésben fogalmaz Ordass valamivel konkrétan a többinél. Augusztus 2-án délelőtt írta meg Ordass a fent említett New York-i sajtónyilatkozatot, amit aznap este a többiekkel meg is beszélt. Erről így nyilatkozik: „*Teológiai szórszálhasogatássá vált ez, ami mindig is nagyon elriaszt. Nem szeretem.*”²⁹⁶ A nézeteltéréseket pénzügyi nehézségek is okozhatták vagy fokozhatták, legalábbis Ordass erre utal önéletrajzi írásaiban.²⁹⁷ Társai ugyanis aggódtak amiatt, hogy hogyan fognak abból a kis pénzből (50 Ft!),²⁹⁸ amit a magyar állam engedett nekik kivinni, Amerikában boldogulni. A pénzügyi kérdés hamar megoldódott. Már a hajón kapott Ordass egy levelet egy bizonyos Aranka Matichkától, aki 35 dollárt ajánlott fel a magyar delegációnak,²⁹⁹ később Minneapolisban pedig az LVSZ-től mindannyian kaptak 100-100 dollár költőpénzt.³⁰⁰

A hajóúttal kapcsolatban talán még egy érdekességet érdemes megemlíteni. Ordass augusztus 1-ji naplófeljegyzésében megjegyzi, hogy a hajón együtt utaztak Barankovics Istvánnal, az 1949-ben feloszlatott Demokrata Néppárt elnökével (aki a feloszlatást követően „*disszidált*”), „*akivel szót is váltottunk.*”³⁰¹

New York-ba 1957. augusztus 5-én, hétfőn reggel érkeztek meg, ahol Dr. Vajta Vilmos és Paul Empie³⁰² fogadta őket, akik segítettek nekik átverekedni magukat a beutazáshoz szükséges formaságokon. Ezután Ordassék taxival a szállásukra, a Gramercy Park Hotelbe³⁰³ mentek, ahol mindössze arra volt idejük, hogy bejelentkezzenek (Ordass saját szobát kapott), lepakoljanak, és – legalábbis Ordass esetében – megfürödjenek, mert utána rögtön mentek ebédelni Vajta Vilmos és Paul Empie meghívásával élve.

Délután a National Lutheran Council székházában volt sajtótájékoztató, ahol Ordass felolvashatta még a hajón megírt sajtónyilatkozatát,³⁰⁴ majd a washingtoni magyar nagykövetség képviselői, Zádor Tibor és egy bizonyos Nyulasi elvtárs hívták meg a

²⁹⁶ Napló 1957. aug. 2.

²⁹⁷ „*A hajón társaim többször szóvá tették pénztelenségünket és emiatt eléggé aggodalmaskodtak.*” ORDASS 1987. 661.

²⁹⁸ ORDASS 1987. 661.

²⁹⁹ Napló 1957. aug. 5. és ORDASS 1987. 662.

³⁰⁰ ORDASS 1987. 662.

³⁰¹ Napló 1957. aug. 1.

³⁰² Paul Empie volt az amerikai National Lutheran Council igazgatója. Ld. TERRAY 1990. 159.

³⁰³ A hotel ma is működik, Manhattanben a Lexington Avenue-n található meg.

<http://www.gramercyparkhotel.com/>

³⁰⁴ A sajtótájékoztatóról a New York Times 1957. aug. 6-i száma számol be. „*Bishop Cites Rise in Hungary Faith*” címmel.

delegációt egy kávéra, éreztetve, hogy Amerikában sem lehet kibújni a Magyar Állam figyelő tekintete elől.³⁰⁵ Zádor és Nyulasi részt vettek a sajtótájékoztatón is, amiről Zádor természetesen jelentést írt a magyar állambiztonsági szervek számára. Eszerint, minthogy a washingtoni követség nem kapott otthonról tájékoztatást arra vonatkozóan, hogy hogyan kell viszonyulniuk a magyar delegációhoz, ezért saját szakállukra ő és Nyulasi New York-ba utazott, találkozni Ordassékkal. A sajtótájékoztatóval kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „*incidensre nem került sor*”, s csak azt kifogásolja, hogy Ordass nem nyilatkozott egyértelműen a Magyar Népköztársaság mellett, hanem amikor politikai kérdésekkel ostromolták őt az újságírók, kérte, hogy ne kérdezzenek tőle olyasmit, amire ha válaszolna, megnehezítené a visszatérését Magyarországra. Zádor erősen kritizálja viszont az amerikai sajtót, amely „*olyan megfogalmazásokat adott Ordass szájába, amelyet ő nem mondott.*”³⁰⁶

A következő két napot Ordass főleg Vajta Vilmos valamint Paul Empie társaságában töltötte New York-ban. A delegáció többi tagja már augusztus 6-án elutazott, Wiczián Dezső (ő már 5-én este), Hafenscher Károly és Nagy Gyula New Brunswick-ba,³⁰⁷ Keken András és Szabó József pedig Springfieldbe. Bár a napló nem számol be arról, hogy a minneapoliszi nagygyűlésig a delegáció egyes tagjai merre jártak, újságcikkekből,³⁰⁸ valamint a „*Virág*” fedőnevű ügynökkel (Keken András) 1963-ban megíratott jelentésből³⁰⁹ rekonstruálható az egyes delegátusok egyéni útja.

³⁰⁵ ORDASS 1987. 662.

³⁰⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 7–8. lap. Magyar ev. delegáció az Egyesült Államokban. Zádor Tibor jelentése (1957. szept. 11.) 7. lap.

Ordass sajtónyilatkozatáról, illetve annak a Time magazinban (A Cup of Water. In: Time 1957. aug. 19. <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,809745,00.html>) megjelent interpretációjáról a stockholmi magyar nagykövetség is küldött Magyarországra jelentést. Ebben Bebrits Lajos követ hozzáfűzött kommentár nélkül összefoglalja a cikk tartalmát, miszerint Ordass kérte az újságírókat, hogy ne idézzék, amit mond, mert neki vissza kell térnie Magyarországra, valamint beszélt a saját valutaügyéről illetve arról, hogy korábban a hívek „*az üldöztetéstől való félelem miatt nem mertek a saját templomukba menni, hanem a szomszéd templomba mentek, hogy ne ismerjék fel őket. De most már – mondta Ordass – mehet mindenki szabadon.*” (Ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-d, 1. doboz. 0048-3/1957.)

³⁰⁷ New Jersey állam

³⁰⁸ Keken András: Budapesttől – Minneapolisig. In: Evangélikus Élet 1957. aug. 4., Mississippitől a Dunáig. Interjú Hafenscher Károllyal. In: Evangélikus Élet 1957. szept. 22. Wiczián Dezső: Külföldi magyar evangélikus gyülekezetek. In: Evangélikus Élet 1957. okt. 6., Nagy Gyula: Külföldi magyar gyülekezetek. In: Evangélikus Élet 1957. okt. 13.

³⁰⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „*Virág*” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről. (1963. márc. 11.)

Wiczián, a New York közvetlen közelében található New Brunswick-i magyar gyülekezetben tett rövid látogatás után, augusztus 6-án a pennsylvaniai Philadelphióban folytatta az útját, ahol megnézte az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat aláírásának helyszínét, a helyi evangélikus teológiai főiskolát és a Muhlenberg Press nevű evangélikus könyvkiadó vállalatot. Innen repülővel utazott tovább Detroitba, ahol augusztus 11-én istentiszteletet is tartott a detroiti magyar evangélikus gyülekezetben. Innen repült tovább St. Paul-ba, Minneapolis ikervárosába, hogy Nagy Gyulával közösen részt vegyen az augusztus 12-én kezdődő teológiai tanárok konferenciáján.

Hafenscher és Nagy közösen indultak el New York-ból augusztus 6-án New Brunswick-ba. Hafenscher itt tartott egy előadást, majd egy napra leutazott az Atlanti-óceánra, fürödni a tengerben. Augusztus 9-én este érkezett meg Gettysburgbe, az ő „*alma mater*”-ébe,³¹⁰ s augusztus 11-én itt prédikált. Másnap, a marylandi Baltimore repteréről Clevelandbe utazott. Itt találkozott Keken Andrással és Szabó Józseffel. Nagy Gyula New Brunswickból Pittsburghbe repült, ő az itteni magyar evangélikusságnak tartott 11-én istentiszteletet. Másnap folytatta útját St. Paul-ba, ahol találkozott Wicziánnal.

Szabó és Keken részt vettek a springfieldi konferencia első három napján, ahol az egyik munkacsoportnak Szabó volt a vezetője, augusztus 8-án pedig ő prédikált (a konferencia egyes napjait mindig istentisztelettel kezdték, amit egy plenáris előadás követett). Augusztus 9-én indultak tovább Clevelandbe, ahol két magyar evangélikus gyülekezet is működött. Augusztus 11-én Keken az egyikben, Szabó a másikban hirdetett igét. Augusztus 12-én Hafenscher is csatlakozott hozzájuk, s közösen repültek tovább 13-án Minneapolisba. Augusztus 15-én, a nagygyűlés nyitóünnepén már ismét együtt, egy zászló mögé felsorakozva vonult a magyar delegáció (Ordass kivételével, aki az ünnepi menet legvégén vonult, minthogy ő tartotta a megnyitó istentiszteletet).

Eközben Ordass augusztus 6-án kedd délelőttöt Empie hivatalában töltötte (National Lutheran Council), délután pedig Vajta és Empie elvitték bevásárolni: vettek neki két ruhát: egy feketét illetve egy szürke, nyári ruhát is. Ordass, kicsit saját szegénységén is mulatva, megjegyzi, hogy „*érdekesnek tartom, hogy ugyanabba az üzletbe mentünk be, ahol SZATMÁRY GYULA 10 évvel ezelőtt azt a ruhát vette nekem a NEW BRUNSWICK-i*

³¹⁰ Itt volt 1948-ban ösztöndíjas. (Ld. 30. o.)

gyülekezet adományából, amely ma is rajtam volt.”³¹¹ A vacsorát szintén az ő társaságukban, Empie lakásán költötte el.

Másnap, 7-én, szerdán délelőtt Ordass a Lutheránus Világszövetség Missziói Osztályának tanácskozásán vett rész. Az itteni élményekről nagy lelkesedéssel számol be naplójában is, hiszen rengeteg emberrel ismerkedhetett meg, például Manikammal, az első „bennszülött” indiai evangélikus püspökkel.³¹² Este Ordass a Life Magazin szerkesztőjével vacsorázott.³¹³

Csütörtökön (augusztus 8-án) reggel Ordass ismét kénytelen volt korán kelni: háromnegyed 9-kor indult a repülő, útjának következő, és egyben Minneapolis előtti utolsó állomására, a Minneapolistól nem messze délre található kisvárosba: Northfieldbe, chicagói átszállással.³¹⁴ A minneapolis-i reptéren rögtön kellemetlen élmény fogadta, kiszálláskor újságírók egész serege várta, fényképezőgépekkel és filmfelvevőkkel felszerelve – ezek az eszközök, illetve ilyen mennyiségük szokatlan volt Ordass számára –, és újabb sajtónyilatkozatot követeltek tőle. Ordass jobb híján ugyanazt a nyilatkozatot mondta el, mint New York-ban. Az újságírók mindezzel nem érték be, és kényelmetlen, Magyarországgal kapcsolatos aktuálpolitikai kérdéseket tettek fel neki,³¹⁵ amelyeket kénytelen volt azzal elhárítani, hogy ő „egyházi emberként egyházi gyűlésre”³¹⁶ jött. Ezután Clemens Granskov, a northfieldi St. Olaf College elnöke autón Northfieldbe vitte Ordass-t, valamint az őt kísérő Vajta Vilmost, ahol részt vettek egy családvédelmi konferencián.

A következő öt napban Ordass a világgyűlés szervezőivel, a Világszövetség végrehajtó bizottságának tagjaival találkozott illetve tanácskozott, hogy megtegyék az utolsó simításokat

³¹¹ Napló 1957. aug. 6. A feljegyzésben az 1947. április 18–június 4. közötti Egyesült Államokbeli körutazására utal.

³¹² A rendezvényt így összegzi: „Igen érdekes, különös élmény volt a sok színessel úgy együtt lenni, hogy az ember érzi, Jézus Krisztus által közeli testvérei és tudni azt, hogy közülük akárhány személy szerint imádkozott értem megpróbáltatásom idején. Nagy dolog evangélikus keresztyénnek lenni!” (Napló 1957. aug. 7.)

³¹³ Az nem derül ki a naplóból, hogy milyen célból tárgyalt a szerkesztővel, pusztán annyit jegyez meg, hogy „a tegnapi sajtófogadásnak volt ez a folytatása” (Napló 1957. aug. 6.). Amellett, hogy az imént idézett bejegyzés téves, hiszen a sajtófogadás két nappal korábban történt, a Life Magazinban sem találtam nyomát annak, hogy bármilyen interjút, vagy sajtónyilatkozatot lehozott volna Ordassról.

³¹⁴ Northfield Minneapolistól nem messze délre található kisváros, teológiai főiskolájáról nevezetes (Saint Olaf College). <http://wp.stolaf.edu/>

³¹⁵ Például: „Részt vett-e a magyar evangélikusság is az őszi eseményekben?” vagy „Van-e valami észrevehető javulás az állam és egyház viszonyában?” (Napló 1957 aug. 8.)

³¹⁶ Napló 1957. aug. 8.

a gyűlés kezdete előtt, valamint, hogy a szövetség végrehajtó szerveként, a szervezet felmerülő, aktuális gondjaival, feladataival is foglalkozzanak. Augusztus 9-e és 10-e még főleg pihenéssel telt; ezalatt Ordass levelet írt családtagjainak, körbejárta a campust és a kisvárost Granskov elnök vezetésével, valamint régi ismerősökkel, barátokkal találkozott (pl. Lund-Quist).

A kemény munka augusztus 11-én, vasárnap kezdődött meg, délután ugyanis összeült a Világszövetség végrehajtó bizottsága. Ordass nem részletezi, hogy konkrétan miről tárgyaltak, illetve mit intéztek el, egyedül az augusztus 12-i bejegyzésben utal arra, hogy tárgyalták példának okáért a Világszövetség segélyszervezeteinek ügyét.³¹⁷ A munka mennyiségéről nem pusztán Ordass ilyen tartalmú megjegyzései árulkodnak,³¹⁸ hanem feljegyzéseinek tömörsége is. Augusztus 13-a felé haladva egyre inkább megsűrűsödnek naplójában a tömondatok, összefüggő szöveg helyett ez a szakasz inkább széljegyzetszerű feljegyzéseket tartalmaz, szokásos kommentárjai az egyes eseményekkel kapcsolatos benyomásairól szintén megritkulnak. Mindemellett összességében megállapíthatjuk, hogy Ordass élvezte a végrehajtó bizottságban végzett feladatokat. A reggeltől estig tartó munka ellenére ugyanis – az otthon végzett feladatokkal, az egyre erőszakosabb államhatalommal való kilátástalan napi birkózásokkal ellentétben – nem panaszkodik feljegyzései végén kimerültségre és nincsenek lehangoltságra utaló megjegyzései, vagy a nap eseményeit összegző negatív végkövetkeztetései, sőt épp ellenkezőleg: amikor augusztus 13-án befejezték a tanácskozásokat, mert másnap már utazniuk kellett Minneapolisba, így foglalja össze az elmúlt néhány napot: „Általában igen jó és építő jellegű volt ez a tanácskozás.”³¹⁹

A világyűlésen

1957. augusztus 14-én, szerdán reggel, a világyűlés kezdetét megelőző napon a Lutheránus Világszövetség Northfieldben tanácskozó végrehajtó bizottságának tagjai buszra szálltak, hogy elinduljanak a világyűlés helyszínére, Minneapolisba. Ordass Franklin Clark Fry, a United Lutheran Church elnöke, valamint Carl E. Lund-Quist, az LVSZ főtitkára

³¹⁷ Napló 1957. aug. 12.

³¹⁸ Például: „Iratok végeláthatatlan tengerével árasztottak el bennünket.” (Napló 1957. aug. 11.); „Iratengerrel bajlódom...Otthon néha azt gondoltam, hogy én vagyok a munka bajnoka. Most megszegyenülve látom azt az emberfölötti munkairamot, melyet LILJE és LUND-QUIST teljesít.” (Napló 1957. aug. 12.); „Az embert kiszívják ezek a tanácskozások.” (Napló 1957. aug. 13.)

³¹⁹ Napló 1957. aug. 13.

társaságában utazott külön autóval. Szállásán, a Leamington szállodában³²⁰ megérkezése után felkereste őt Keken András, Hafenscher Károly és Szabó József, így átadhatta nekik azt a 100–100 dollárnyi költőpénzt, amelyet előző nap bízott rá a „genfi pénztáros”, azaz a Lutheránus Világszövetség pénztárosa. Rövid délutáni csendespihenő után este Ordass a nagygyűlés nyitófogadására volt hivatalos. Ezt így jellemzi: „Az ételek olyan mennyisége volt, hogy el nem tudtam volna képzelni hasonlót. Bevezetésül életemben először rákot ettem. Aztán több húst már nem kívántam, ellenben szőlőt, őszibarackot, grapefruitot, ananászt, sárgadinnyét ettem és kávét, fagyaltot.”³²¹

Másnap, augusztus 15-én, csütörtökön következett el Ordass életének nagy napja,³²² aznap volt ugyanis a világgyűlés nyitó istentisztelete, ahol Ordass prédikált. Igehirdetését már a hajón megírta (ld. fent), annak angol fordítását már 12-én átnyújtották neki, így az esti rendezvényre minden készen állt.

Délelőtt Ordass még elment bevásárolni: New York-ban megrendelt új ruháihoz kellett nadrágszíjat és nyakkendőt venni. A nyitórendezvény délután 3 órakor kezdődött Minnesota állam parlamentjében, a Kapitóliumban, ahol bemutatták ez egyes országok delegációit, illetve azok vezetőit. Amikor Ordass került sorra, a tömeg szünni nem akaró tapsba kezdett. Ezzel kapcsolatban igen érdekesek Ordass érzelmei. Naplójában a tapsvihart még megrendítő élményként aposztrofálja, s úgy tűnik, mintha meghatódott volna rajta,³²³ emlékirataiban viszont már úgy fogalmaz, hogy „a tömeg olyan tüntető tapsba kezdett, amelyet nehéz volt megértenem, és amely semmiképpen sem esett jól”.³²⁴ Mindez magyarázható azzal, hogy Ordass utólag már másképp emlékezett vissza az akkori eseményekre, bár ha a naplója alapján írta az emlékiratait, akkor ez kevésbé valószínű. Sokkal valószínűbb, hogy az évek során – hiszen önéletrajzának megírása több évvel az esemény után, 1963-ban készült – megváltoztak az ezzel kapcsolatos érzelmei, nézetei.

³²⁰ A hotel a 3rd Avenue és a 10th Street sarkán volt található. Mára az épületet lebontották, egy parkoló található a helyén. <http://lileks.com/mpls/hotels/leamington/index.html>
<http://www.emporis.com/building/leamingtonhotel-minneapolis-mn-usa>

³²¹ Napló 1957. aug. 14.

³²² Napló 1957. aug. 15-i bejegyzésében ezt írja: „Northfieldből feleségemnek írott levelemben ezt a napot úgy tüntettem föl, mint »életem nagy napját«.”

³²³ „Megrendítő élményem volt, amikor az egyébként is lelkes tapsok során az én bemutatásom után nem akart sehogyan sem véget érni a taps. Félreérthetetlen rokonszenvtüntetés volt.” (Napló 1957. aug. 15.)

³²⁴ ORDASS 1987. 666.

A delegációk bemutatása után „*sorban jöttek a »kézfogók«*”.³²⁵ Ezzel kapcsolatban jegyzi meg Ordass először, hogy mennyire izgult az aznap esti nyitó istentisztelet miatt: „*Ezek a szegény amerikaiak azt hiszik, hogy valami nagy emberrel találkoztak. Ha tudták volna, milyen kicsivé tett a szorongás az esti megnyitó istentisztelet miatt!*”³²⁶ A 15-i naplóbejegyzés végén mindezt még azzal egészíti ki, hogy leírja: annyira izgult, hogy az istentisztelet előtt még enni is képtelen volt.

A Kapitóliumban tartott rendezvény utáni rövid szünetet követően, amely alatt Ordass még visszatért a szállodájába még egyszer utoljára átolvasni a prédikációját, került sor a nagyszabású nyitó istentiszteletre. A szertartásnak helyet adó Auditóriumba ünnepi felvonulás keretében több ezer ember vonult be. A menetben az egyes országok delegáltjai egy csoportban, saját országuk zászlaja alatt haladtak. Ordass ennek a legvégén haladt. Ordass beszámolója alapján az Auditóriumban „*üres hely nem maradt*”, ami azt jelenti – legalábbis Ordass értesülései szerint – hogy körülbelül 12 ezer ember foglalt helyet, a szertartást viszont a szintén zsúfolásig megtelt, körülbelül 120 minneapolis templomban is közvetítették, ami további 18 ezer fős hallgatóságot jelentett.³²⁷

A prédikáció illetve az egész istentisztelet Ordass megítélése szerint, de a (többé-kevésbé) objektív számadatok alapján is jól sikerült, főleg hogy mire órá került a sor, már az izgalma is elmúlt.³²⁸ Ordasst egyetlen dolog zavarta: az hogy a televízió felvételt akart készíteni az ünnepségről. Azt ugyan sikerült elérni, Lund-Quist közbenjárására, hogy az istentiszteletet ne zavarják meg a fényképezők és az operatőrök, cserébe viszont a szertartás végeztével a szolgálattevőknek vissza kellett menniük a templomba,³²⁹ ahol a média kedvéért „*újra végig kellett csinálni az egészet*”³³⁰

³²⁵ Erről így ír: „*Kismértékben átéltem valamit abból, ami az amerikai elnök sorsa lehet a kézfogások napján.*” (Napló 1957. aug. 15.). Nem kizárt, hogy Ordassnak azért ez a hasonlat jutott eszébe, azért az amerikai elnökéhez hasonlítja a szituációt, mert a kézfogások során találkozott – ha nem is az elnökkel, de – Minnesota állam akkori kormányzójával, Orville Lothrop Freemannel is. (ORDASS 1987. 666.)

³²⁶ Napló 1957. aug. 15.

³²⁷ Arra sajnos nincs adatunk, hogy kitől értesült Ordass a statisztikai adatokról, csak az bizonyos, hogy ezek a számadatok nem a saját becslései.

³²⁸ „*Hála a jóságos Istennek, olyan nyugodtan tudtam elvégezni szolgálatomat, mintha az abonyi kis fiókegyházközségben végeztem volna.*” (Napló 1957. aug. 15.)

³²⁹ A nagygyűlésről készített filmösszeállításban néhány másodpercre Ordass is feltűnik, prédikáció közben.

https://www.youtube.com/watch?v=i4fTMYkCO8A&feature=player_detailpage#t=252

³³⁰ Napló 1957. aug. 15.

Prédikációjának címe *Jézus Krisztus halálának gyümölcsei*,³³¹ az igehirdetés textusa pedig János evangéliuma tizenkettedik fejezetének 20–26. verse volt.³³² Igehirdetését Ordass azzal kezdi, hogy kijelenti: a világgyűlés értelme Jézus Krisztussal együtt lenni. Ebből a tételből kiindulva kezdi el magyarázni az igét. Kifejti, hogy ahogyan a textusbéli jelenetben, bár nem ismerték, a görögök látni akarták Jézust, úgy ma is sok ember van, aki látni akarja Jézust, bár ezt „nem mindig mondják ki ilyen világos szóval.”³³³ Ennek az az oka, hogy Jézusnak még a vele ellenségesek számára is vonzóereje van, mert Jézus Krisztus olyan, mint az igében említett gabonaszem: mindenkinek szüksége van rá az élethez. A gabonaszem csak úgy tud életet adni, ha ő maga meghal: vagy megőrlik vagy elvetik. Jézus sorsa is a halál, ám Jézus halálára azért volt szükség, hogy abból „sok gyümölcs teremjen az örök életre.”³³⁴ Ezután felteszi a kérdést: „Mik Jézus halálának gyümölcsei?”³³⁵ Válasz: rengeteg gyümölcs van, amelyek közül kettőt emel ki. Az első gyümölcs a keresztény szabadság. Jézus saját önzésünk fogságából, az ördöghöz hozzáláncoló viszonytól, halálfélelemtől és kárhozattól szabadít meg az Isten szolgálatára. A másik gyümölcs az egység. A Szentlélek egybegyűjti azokat, akik benne hisznek, vagyis a világ bármely tájáról származunk is, akkor is mind Krisztus anyaszentegyházának tagjai vagyunk. Ezután Ordass felszólítja a gyülekezetet, hogy nekik is, mint akik a bibliai Fülöphöz és Andrásához hasonlóan már Jézus tanítványai, a Krisztus után vágyakozó vagy a vele ellenséges emberek számára meg kell mutatniuk Jézust. A prédikáció végén Ordass saját bizonyágtételt is tesz. Saját korábbi meghurcolására utalva kifejti, hogy amikor a világ szűken mért számára, Krisztusnak köszönhetően a rabságban is megtapasztalta a szabadságot és a testvéri egységet.³³⁶

³³¹ A prédikáció teljes magyar nyelvű szövege itt olvasható: ORDASS 1982. 335–339. Az angol változathoz pedig ld. Ordass, Lajos: *The Fruits of the Death of Jesus Christ*. In: *Lutheran Herald*. 1957. szept. 3.

³³² „Néhány görög is vala azok között, akik felmenének, hogy imádkozzanak az ünnepen. Ezek azért a galileai Bethsaidából való Filephez menének, és kérék őt, mondván: Uram, látni akarjuk a Jézust. Megy vala Filep és szóla Andrásnak, és viszont András és Filep szóla Jézusnak. Jézus pedig felele nekik, mondván: Eljött az óra, hogy megdicsőíttessék az embernek Fia. Bizony, bizony mondom néktek: Ha a földbe esett gabonamag el nem hal, csak egymaga marad; ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem. Aki szereti a maga életét, elveszti azt; és aki gyűlöli a maga életét e világon, örök életre tartja meg azt. Aki nékem szolgál, engem kövessen; és ahol én vagyok, ott lesz az én szolgám is: és aki nékem szolgál, megbecsüli azt az Atya.” (Ján 12,20–26)

³³³ ORDASS 1982. 335.

³³⁴ ORDASS 1982. 336.

³³⁵ ORDASS 1982 337.

³³⁶ Ordass annak idején, koncepciók perének végén az utolsó szó jogán is elmondta, hogy perének egész idejét „mérhetetlen lelki békesség” töltötte el. Ld. ORDASS 1995. 25.

A nyitó istentiszteleten elhangzott igehirdetést azért tartottam szükségesnek részletezni, mert ez a rövid prédikáció adta meg az egész világggyűlés alaphangját – hiszen a nagygyűlés mottója is ez volt: Krisztus megszabadít és egyesít, jelentőségét pedig az is alátámasztja, hogy még 40 évvel később, a Világszövetség 50 éves jubileuma alkalmával összeállított videóban is voltak olyan meginterjúvolt személyek, akik Ordass igehirdetését tartották a legemlékezetesebbnek az LVSZ 50 éves múltjában.³³⁷

Amikor Ordass – valószínűleg jócskán éjfél után – visszatért a szállodai szobájába, már csak arra maradt energiája, hogy megírja a naplójába az aznapi eseményeket. Feljegyzését, mintegy konklúzióként, a következő mondattal zárta: „*Hálás szívvel köszönöm meg Istennek ezt az elfelejthetetlen napot.*”³³⁸

Másnap délelőtt Ordass az Auditoriumban tartott konferencián vett részt, ahol nem tudott betelni azzal az élménnyel, hogy fejhallgatón keresztül bárki a legkülönbébb nyelveken (Ordass az angolt, a svédet és a németet hozza példaként) szinkrontolmácsolásban hallgathatja az előadásokat. A rendezvény fénypontja az volt, amikor Lund-Quist főtitkárt az erlangeni egyetem küldöttei díszdoktori kitüntetésben részesítették.

Ordass népszerűségét jellemzi, hogy a nap folyamán rengetegen keresték meg autogramot kérve tőle, illetve számolatlan mennyiségben érkeztek hozzá levelek, amelyekre válaszolni sem tudott. Az iránta való ilyen mértékű lelkesedést nyilvánvalóan ösztönözte az előző nap elmondott igehirdetés, de, ahogyan láttuk, már előtte is mindenki különleges tisztelettel bánt vele. Ez annak köszönhető hogy meghurcoltatásai miatt mártírként tekintettek rá, s erre minden bizonnyal az LVSZ és az Egyházak Világtanácsa vezetőségének Ordass mellett nyilvánosan kiálló viselkedése is pozitívan hatott (ld. galyatetői konferencia). Persze sokan nem csak azért keresték meg, hogy találkozzanak a mártír püspökkel. Ahogy az több naplófeljegyzésből kitűnik,³³⁹ többen Amerikába emigrált magyarokként otthoni családtagjaik számára akartak hírt adni magukról Ordasson keresztül.

Este Ordass ismét banketten vett részt, ahol őt és Hanns Liljét, a Lutheránus Világszövetség elnökét megkereste az egyik televízió. Bár a rögtönzött kérdésekre angolul kellett felelni, Ordass mégsem kellemetlen élményként élte meg az interjút, inkább csak amiatt aggódott, hogy gyenge nyelvtudása ellenére (ezt a nyelvet Ordass nem beszélte olyan jól, mint például a svédet), százezrek fogják megnézni a műsort másnap a tévében.

³³⁷ Bővebben ld. TERRAY 2002. 4.

³³⁸ Napló 1957. aug. 15.

³³⁹ Példának ld. Napló 1957. aug. 17.

Másnap délelőtt – napok óta először – a magyar delegáció tagjaival találkozott, valamint Amerikában szolgáló magyar lelkészekkel (többek között Pósfay Györggyel)³⁴⁰ délután pedig püspöki minőségében különféle emberekkel tárgyalt (például a finn delegáció két lelkészevel, akik készek voltak a finn egyház nevében segíteni a magyarországi evangélikusokat; Visser't Hoofttal az Egyházak Világtanácsának főtákarával a református egyház helyzetéről Magyarországon, stb.).

Vasárnap – 18-án – délelőtt a Central Lutheran Churchben³⁴¹ vett részt az istentiszteleten, délután, az ebéd utáni alvás után, ismét többen felkeresték, este pedig az amerikai svéd evangélikus egyház zsinata – az Augustana Synod³⁴² – vezetőinek és az LVSZ vezetőinek közös vacsoráján vett részt, Petrus Olof Bersell,³⁴³ az Augustana Synod egykori elnökének meghívására, az előkelő helynek számító Interlachen Country Clubba.³⁴⁴

19-én, hétfőn délelőtt Ordass a nagygyűlést szervező bizottság munkájában, majd a Keresztyén Diákszövetség ülésén vett részt. Délután 4-kor ismét tévéinterjút adott, majd Vajta Vilmos, Vajta felesége, Keken András és Szabó József társaságában Vajtáék szállására ment, hogy kibeszélhessék magukat.³⁴⁵

Augusztus 20-a az előző naphoz hasonlóan telt. Délelőtt ismét a nagygyűlés ülésén vett részt, sőt a „világszolgálat” témakörhöz maga is hozzászólt német nyelven, amelynek során megköszönte a világ evangélikusainak a magyar evangélikusoknak nyújtott rengeteg

³⁴⁰ Pósfay György 1946-ban ment ki ösztöndíjjal Svédországba, de a magyarországi kommunista hatalomátvétel miatt – többek közt Ordass tanácsára – nem térhetett haza. Pósfay Ordassal kapcsolatos visszaemlékezéseiben beszámol a püspökkel való, a minneapolis-i út során történt három találkozásáról, amelyek között különös módon az augusztus 17-i (ld. fent), valamint egy későbbi, augusztus 22-i, nem szerepel. Ennek az lehet az oka, hogy, ez a két találkozás kevésbé lehetett emlékezetes a minneapolisiak közül, s így az évek során Pósfay elfeledkezett róluk. Egy másik lehetőség, hogy valamilyen oknál fogva nem kívánta megemlíteni. A visszaemlékezést ld. PÓSFAY 2001 a, b, c. A Minneapolisi találkozásra vonatkozó részt ld. PÓSFAY 2001c. 16–18.

³⁴¹ 333 South 12th Street Minneapolis, Minnesota, <http://www.centralmpls.org>

³⁴² Az Augustana Synodot 1850-ben alapította egy bizonyos Lars Esbjörn, Amerikába emigrált svéd lelkész. ld. <http://www.augustana.edu/x18008.xml>

³⁴³ Petrus Olof Bersell 1935 és 1951 között volt az amerikai svéd lutheránus egyház zsinatának az Augustana Synodnak az elnöke. Ő helyezte Minneapolisba a svéd zsinat központját. Bővebben ld. Norwegians and Swedes 2012. Sajnos csak az online verzióhoz jutottam hozzá:

http://books.google.hu/books?id=BQpTm518v2oC&pg=PT248&lpg=PT248&dq=bersell+p.+o.+augustana+synod+president&source=bl&ots=NhfUwZATby&sig=QJ0qOtb3LRV mUUNVrDoxipjwyLw&hl=hu&sa=X&ei=11NyUsGvAoKKtAa27oDAAw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

³⁴⁴ A klubot 1909-ben alapították. Bővebben ld. <http://www.interlachenc.org/About-Us/History.aspx>

³⁴⁵ Napló 1957. aug. 19.

segítségét. Nem sokkal ez után a magyar delegáció élén, akik arra az időre maguk is felmentek a színpadra, Lund-Quist főtitkárt köszöntötte, amelynek során átadták neki Lühnsdorf Károly³⁴⁶ róla készített portréját. Délután a helyi missourista³⁴⁷ gyülekezet fogadására volt hivatalos, ahová a delegáció két másik tagja, Hafenschér Károly és Szabó József is elkísérték.

Az augusztus 21-i naplóbejegyzést Ordass a következő két szóval indítja: „*Házasságkötésem évfordulója.*”³⁴⁸ Bár a bejegyzés során nem emlegeti többször ezt a családi ünnepet, nem kizárt, hogy ha Ordass ezt ennyire számon tartotta, feleségét levél formájában talán fel is köszönthette. Előző napi naplóbejegyzésében ugyanis emleget néhány levelezőlapot, amelynek a megírását tervezi. Dél előtt a Central Churchben tartott magyar nyelvű úrvacsorai istentiszteletet,³⁴⁹ amelyet a világgyűlésre ellátogató magyar lelkészek számára szerveztek, de a várt családi létszám helyett több százan vettek részt a szertartáson (a napló szerint a közel 2000 férőhelyes templom tele volt), Ordass maga pedig 134 úrvacsorázót számolt. Ilyen létszám természetesen csak jelentős nem magyar hívő részvételével volt lehetséges. Ennek minden bizonnyal Ordass személye lehetett az oka, amely – mint arra fentebb már kitértem – minden rendezvényen húzónévnek számított. Az istentiszteletet egy közös ebéd követte, amelyen Pósfay György beszámolója szerint,³⁵⁰ „*sokan érdeklődtek a magyarországi helyzet és a szétszórtságba kerültek közt végzett lelkipásztori munka, különösen pedig az újabb magyar menekültek élete felől*”,³⁵¹ s amely „*alkalmon püspökünk igen jól érezte magát*”.³⁵² Ez utóbbit az Ordass-napló is megerősíti: Ordass is „*kedves hangulat*”³⁵³-ról számol be az ebéd kapcsán.

Délután Ordass ismét segélyekről tanácskozott különböző segélyszervezeti vezetővel, este pedig az indonéz delegáció vacsora meghívásának tett eleget egy helyi kínai étteremben.

³⁴⁶ Lühnsdorf Károly (1893–1958) magyar festőművész és grafikus. Bővebben ld. Evangélikus Élet 2007. júl. 29. számának 6. oldalán.

³⁴⁷ Az Evangelical Lutheran Church-höz hasonlóan a Missouri Synod is az egyház Luther által reformált ágához tartozik. <http://www.lcms.org/page.aspx?pid=1206>

³⁴⁸ Napló 1957. aug. 21. Ordass 1929-ben kötött házasságot barátja, Kirner (később Kincses) Gusztáv húgával, Kirner Irénnel. ld. ORDASS 1985. 78.

³⁴⁹ Itt elmondott igehirdetését „*A Mester itt van és hív Téged!*” címmel ld. ORDASS 1982. 340–343.

³⁵⁰ Pósfay visszaemlékezései szerint ez volt az első találkozása Ordassal Minneapolisban, ld. 340. lábjegyzet.

³⁵¹ PÓSFAY 2001c 17.

³⁵² PÓSFAY 2001c 17.

³⁵³ Napló 1957. aug. 21.

Erről a vacsoráról még az is kiderül, hogy Ordass fapálcikával evett, csak azt nem tudta, hogy mit.³⁵⁴

A csütörtök (22-e) délelőtt ismét munkával telt. Ordass reggel a svéd, a dán és a norvég rádióknak nyilatkozott. Erre már két és fél nappal korábban, 19-én este felkészült, mert akkor még úgy volt, hogy másnap kell a nyilatkozatot beolvasnia. Hogy miért kellett elhalasztani, sajnos a naplóból nem derül ki. Ezután került sor a világszövetségi választásokra. Ekkor választották meg elnöknek Franklin Clark Fry-t, az Egyházak Világtanácsának központi bizottságának és a United Lutheran Churchnek az elnökét, s ekkor választották be Ordasst ismét a végrehajtó bizottságba (ld. 52. o. és 54. o.). Ordass a délutánt, svéd barátainak invitálására, városnézéssel töltötte, este pedig közösen elmentek egy bizonyos Clifford Ansgar Nelson³⁵⁵ tóparti nyaralójába, ahol maga Ordass is megmártózott a tóban.

A következő napon semmi kifejezetten említésre méltó nem történt. Ordass aznap is részt vett a gyűlés programjain, nyilatkozott a svéd ifjúsági sajtónak, este pedig egy előkelő fogadáson vett részt, amelyet Clifford Nelson szervezett. Bár ez a nap is sűrűn tele volt programokkal, Ordass naplóbejegyzése az egyes eseményekre már csak rövid mondatokban tér ki, s ezáltal az olvasónak az az érzése a napló alapján, mintha Ordass a megszokott mindennapi rutinját írná le. Valószínűleg mostanra sikerült Ordassnak hozzászoknia – épp a legvégén – a világgyűlés tempójához.

Másnap volt a világgyűlés „*hivatalos munkájának zárónapja.*”³⁵⁶ Aznap hirdették ki az elmúlt napok munkájának öt pontba foglalt eredményét (ld. 52. o.). Ehhez Ordass a következő megjegyzést fűzi a naplójában: „*Kedvem volna ezt az iratot a világevangelikusság »Minneapolis-i hitvallásának« nevezni.*”³⁵⁷ A „*minneapolis-i hitvallás*” kifejezés egyébként valószínűleg nem Ordass saját ötlete, mert a Lutheránus Világszövetség történetét feldolgozó „*From Federation to Communion*” című kötet is ezzel a jelzővel illeti a Minneapolisban

³⁵⁴ „*Hogy mit ettem, arról a leghalványabb fogalmam sincsen, de azt az egyet megtudtam, hogy Isten igen jó gyomorral áldott meg.*” (Napló 1957. aug. 21.)

³⁵⁵ Clifford Nelson volt a világgyűlés egyik főszervezője (ld. Napló 1957. aug. 9.), ennél több viszont nem derül ki róla. A naplóból annyit tudunk meg, hogy a „*felesége igen gazdag*” (Napló 1957. aug. 22.) valamint, hogy Ordass már az 1947-es körútján is járt náluk. A Nelson név egyébként előkerül még a northfieldi tartózkodás alatt is: egy alkalommal, amikor Ordass egy estére beutazik St. Paul-ba, Minneapolis ikervárosába, hogy együtt vacsorázzon Hanns Liljével és Lund-Quisttal, egy bizonyos „*Nelson bácsi*” néven aposztrofált személy szállította őt kocsival. (Napló 1957. aug. 9.) Ez a bizonyos „*Nelson bácsi*” valószínűleg a fent említett Clifford Nelsonnak az apja, minthogy a vacsora helyszíne „*Nelson bácsi*” fiának lakásán volt.

³⁵⁶ Napló 1957. aug. 24.

³⁵⁷ Napló 1957. aug. 24.

végzett munka eredményét.³⁵⁸ A pontokat az Evangélikus Élet is közli október 6-i, 13-i, 20-i, 27-i, november 3-i és 10-i számában, Nagy Gyula bevezető gondolataival. Nagy a „minneapolis-i hitvallás” megjelölésre az Evangélikus Élet 1957. október 6-i számában reagál: „Egyesek már akkor úgy emlegették ezeket a tételeket, mint a világ-evangélikusság új, »minneapolis-i hitvallását«. Ez természetesen távol áll tőlük.”³⁵⁹ A cikkben Nagy nem vitába száll ezzel a megjelöléssel, pusztán kiegészíti, magyarázza azt, annak érdekében, hogy az olvasók számára is minden világos legyen. A hivatkozott cikkben ugyanis, a fent idézett két mondat után Nagy azt fejt ki, hogy a minneapolis-i pontok azért nem nevezhetők hitvallásnak, mert nem kívánják lecserélni Luther 95 tételét, kiegészíteni sem kívánják a meglévő hitvallási iratokat, ráadásul nem is kötelező érvényűek (hiszen az LVSZ nem felettes szerve egyik evangélikus egyháznak sem), hanem „ezek a tételek a világ-evangélikusság vezető elméinek, mai legmagasabb reprezentatív testületének alkotása.”³⁶⁰

A nagygyűlés munkájának zárónapján került sor arra is, hogy Minneapolis városa a világgyűlés tíz tagját a város díszpolgárává fogadta, s e tíz fő között szerepelt Ordass Lajos is. Délután Ordass a másnapi záróünnepség főpróbáján vett részt, ahol ismét ő tartotta a prédikációt. Azon kívül, hogy még néhány emberrel beszélgetett a nap folyamán, más említésre méltó nem történt. Aznapi naplóbejegyzése végén Ordass megemlékezik a 9 évvel korábbi házkutatásról, és az ezt követő házi őrizetről is, amelyet ő első letartóztatásaként emleget a naplójában. Ez az emlék a hatvanas évek eleji naplójegyzeteiben is többször előkerül, aztán ezeket szép lassan felváltják az az évi Lajos napi (augusztus 25-e Lajos nap, de többen már 24-én köszöntötték Ordasst) köszöntésekről való megemlékezések.³⁶¹

Másnap, 1957. augusztus 25-én, vasárnap került sor a Lutheránus Világszövetség 3. nagygyűlésének záróünnepére. Ez két egymást követő délelőtti, a Central Church-ben tartott istentisztelettel kezdődött, délután pedig a Kapitólium előtti téren folytatódott. Mindkét istentiszteleten Ordass prédikált, mind a két alkalommal ugyanazt, a délutáni alkalmon pedig egy rövid beszédet mondott el „A Krisztusban nyert szabadság”³⁶² címmel. Ebben kifejtette, hogy a keresztény szabadság nem jelent egyet az Istentől, Isten törvényeitől való függetlenséggel. Épp ellenkezőleg: a keresztény ember szabadsága abban rejlik, hogy Isten tekintélyét megvalljuk, mert csak az ő vezetése tehet minket szabaddá a bennünket

³⁵⁸ Federation 1997. 373.

³⁵⁹ A Minneapolis-i Világkonferencia üzenete. In: Evangélikus Élet 1957. okt. 6.

³⁶⁰ A Minneapolis-i Világkonferencia üzenete. In: Evangélikus Élet 1957. okt. 6.

³⁶¹ Ld. Napló 1961–1977. aug. 25.

³⁶² A teljes szöveget ld. ORDASS 1987. 672–674.

szolgátságban tartó erőszaktól. A rendezvényen az Ordass által ismert rendőrségi számadatok szerint kb. 128 ezer ember vett részt.³⁶³

Este Ordass a Minneapoliban lévő magyarokkal vacsorázott, akik megköszöntötték névnapja alkalmából.³⁶⁴ Valószínűleg itt került sor arra a beszélgetésre Pósfay Györggyel,³⁶⁵ amely során Ordass kifejtette, hogy mielőtt hazatér, szeretné meglátogatni Sylvester C. Michelfelder, az LVSZ első főtitkárának sírját New Washingtonban, amelyet aztán Pósfay meg is szervezett neki.

Este fél kilenckor Ordass még részt vett a végrehajtó bizottság ülésén. Itt választották meg őt az LVSZ első alelnökének (ld. korábban) A második és a harmadik alelnök Bo Giertz svéd püspök, illetve az indiai Manikam lett.³⁶⁶

Ordass utolsó minneapolisi napja, augusztus 27-e is főképp munkával telt. Egész nap a végrehajtó bizottság tárgyalásán vett részt. Ennek során Ordass elérte, hogy Pröhle Károlyt (ha már a gyűlésre nem engedték ki) beválasszák az LVSZ teológiai bizottságába. Az este a búcsúzkodással telt.

A hazaút

A nagygyűlés után, augusztus 26-án a magyar delegáció útja ismét külön vált. Keken és Szabó 26-án reggel repülően New York-ba utaztak, ahonnan másnap autóval a betlehemi³⁶⁷

³⁶³ Napló 1957. aug. 25.

³⁶⁴ Erre a köszöntésre még 1972-ben is nosztalgiával emlékezik vissza. Ld. Napló 1972. aug. 25.

³⁶⁵ Pósfay ezt a beszélgetést jelöli meg másodikként visszaemlékezésében, tévesen (ld. 340. lábjegyzet). Azért nem állíthatjuk biztosan, hogy erre a beszélgetésre a névnap-i köszöntőn került sor, mert Pósfay ezt írja: „*A második alkalomra [t.i. a második beszélgetésre] a nagygyűlés és az utóösszejövetelek befejeződése után került sor. Ordass püspök úr, akit közben megválasztottak a Végrehajtó bizottság tagjának és a szervezet első alelnökének...*” (PÓSFAY 2001c). Ordass csak a vacsora után választották meg a szervezet alelnökének, vagyis a beszélgetés feltételezett időpontja után. Az viszont valószínűtlen, hogy new washingtoni kitérőről csak másnap beszélgetett Ordass Pósfayval. Egyrészt, mert a napló nem említi a vele való találkozást, másrészt pedig, szintén a napló alapján nem is volt olyan alkalom, ahol erről beszélhettek volna (ld. Napló 1957. aug. 26. és 28.). Így feltételezhetjük azt, hogy Pósfay visszaemlékezéseiben, amely egyébként évekkal az események után készült, a történések időrendje kissé összemosódott.

³⁶⁶ Vö. FABINY TIBOR 2008. 66. és Napló 1957. aug. 25.

³⁶⁷ Pennsylvania állam.

magyar evangélikus gyülekezetet látogatták meg, s augusztus 28-án tértek vissza New York-ba.³⁶⁸

Wiczián és Nagy egy-egy napos látogatást tettek a chicagói és a daytoni egyetemeken. 29-én értek New York-ba.³⁶⁹

Hafenscher szintén Chicagoba repült, ahol átszállt a Pittsburghbe induló gépre. Innen autóval vitték tovább Zelenople-be,³⁷⁰ ahol egy ismerős lelkészcsaládnál volt látogatóban.³⁷¹ Augusztus 28-ra ért vissza New York-ba.³⁷²

Ahogy azt Pósfayval korábban megbeszélték, Ordass, még mielőtt visszautazott volna New York-ba, hogy ott hajóra szálljon Európa felé, tett egy másfél napos kitérőt Sylvester C. Michelfelder New Washingtonban található sírjához. Minneapolisból augusztus 27-én délelőtt indult a repülőgép Cleveland felé. Ott Pósfay György, valamint Brachna Gábor³⁷³ társaságában autóval utaztak tovább New Washingtonba. Itt Ordass megtekintette a helyi evangélikus templomot, amelyben egyébként Michelfelder annak idején konfirmált, majd Michelfelder lányának társaságában kimentek a temetőbe megkoszorúzni a sírját.

Ezután siettek vissza Clevelandbe, mert este fél nyolckor kezdődött³⁷⁴ a magyar nyelvű istentisztelet, amelyen Ordass maga is részt akart venni. Végül csak fél óra késéssel sikerült odaérni.³⁷⁵ Az istentiszteleten Ordass találkozott több földijével is, ugyanis a szertartáson szép számban jelentek meg egykori torzsaiak. Ordass az éjszakát a helyi paplakban töltötte, másnap délelőtt pedig felszállt a Washington DC felé induló repülőjára. Ott a magyar követség egyik tagja fogadta, aki megmutatta Ordassnak a várost, majd bevitte

³⁶⁸ ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről. (1963. márc. 11.) 112. lap.

³⁶⁹ Keken András: A III. Evangélikus Világgyűlés záróünnepélye. In: Evangélikus Élet 1957. szept. 22.

³⁷⁰ Pennsylvania állam.

³⁷¹ Mississippitől a Dunáig. Interjú Hafenscher Károllyal. In: Evangélikus Élet 1957. szept. 22.

³⁷² Napló 1957. aug. 28.

³⁷³ Brachna Gábor volt az amerikai magyar evangélikus gyülekezetek főesperese. Ld. PÓSFAY 2001c 17.

³⁷⁴ Pósfay szerint hétkor kezdődött. Valószínűleg rosszul emlékezik. Ld. PÓSFAY 2001c. 18.

³⁷⁵ Pósfay visszaemlékezése szerint ezen az istentiszteleten Ordass maga prédikált, méghozzá a 23. zsoltárról. Ez az információ azért zavaró, mert Ordass a naplójában nem említi meg, hogy prédikált volna (pedig ezt mindig fel szokta jegyezni), ráadásul Ordass precizítására nem jellemző, hogy fél órát késsen egy olyan istentisztelettről, amelyen ő is szolgálatot vállal. Így két lehetőség van: vagy Pósfay próbálta meg szántsándékkal megmásítani a múltat, vagy Ordass volt az, aki rá szokatlan módon viselkedett ebben az ügyben.

őt a magyar nagykövetségre, ahol Zádor Tibor ügyvivővel ebédelt együtt.³⁷⁶ Az ebéden Zádoron kívül egy bizonyos László Károly alezredes is részt vett. A beszélgetés kapcsán Zádor arról a tapasztalatáról számol be az erről írt jelentésében, hogy Ordass, ha politikai kérdések kerültek szóba, megmerevedik és elhallgat. Az ebéd során szóba került a magyarok számára ajándékba adott „*Luther-film*”³⁷⁷ Magyarországra történő behozatala is, amivel kapcsolatban ígéretet kapott arra, hogy amennyiben otthon engedélyezik, akkor a követség szívesen megoldja a film és a hozzá ajándékba adott filmfelvevő gép hazaküldését.³⁷⁸ Késő délután folytatta az útját New York-ba, ahol a Prince George szállodában³⁷⁹ szállt meg. Aznap érkezett meg Keken András, Hafenscher Károly és Szabó József is New York-ba.

A következő nap, augusztus 29-e, csütörtök, többnyire eseménytelenül telt Ordass számára. Reggel Kekennel Szabóval és Hafenscherrel a National Lutheran Council áhítatán vettek részt, ezután Hafenscher Károly a másnapi hajóutat ment elintézni, a délelőtt folyamán pedig megjött a magyar delegáció másik két tagja is, Wiczián Dezső és Nagy Gyula. Ordasshoz pusztán néhány magyar látogató érkezett. Délután a magyar küldöttség tagjai elmentek ruhát venni, amihez a pénzt az amerikai evangélikusok gyűjtötték össze. Ordass ez alatt a szállodában maradt pihenni.

Este a teljes magyar delegáció Franklin Fry LVSZ elnök meghívását élvezte. Fry először a hivatalát mutatta meg, majd elvitte őket az otthonába, ahol családi körben megvendégelte a magyarokat.

Augusztus 30-án pénteken reggel a magyar küldöttség még tett egy búcsúlátogatást a National Lutheran Council hivatalában, ahol köszönetet mondtak a sok segítségért. Ezután indultak a kikötőbe, hogy felszálljanak a Le Havre-ba délután 4-kor induló SS America³⁸⁰ nevű óceánjáróra. Ide az időközben megérkező Vajta Vilmos is kikísérte őket.

A hajóút során Ordassnak végre alkalma volt kipihenni az elmúlt hetek fáradalmait, így nem meglepő módon az utazás jelentős részét alvással töltötte. Amikor épp nem aludt,

³⁷⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 7–8. lap. Magyar ev. delegáció az Egyesült Államokban. Zádor Tibor jelentése (1957. szept. 11.) 8. lap.

³⁷⁷ Ordass itt valószínűleg az 1953-ban megjelent Irving Pichel által rendezett filmre céloz.

³⁷⁸ Végül valószínűleg csak a filmfelvevő kapcsán vették igénybe az amerikai magyar nagykövetség segítségét, mert amikor ugyanez a probléma bécsi magyar nagykövetségen ismét előkerült (ld. lentebb), akkor a filmfelvevőről nem, csak magának a filmnek a behozataláról esik szó.

³⁷⁹ A szálloda épülete Manhattanben, az East 28th Streeten található. Ma bérházként működik.

Ld. <http://www.commonground.org/our-buildings/the-prince-george/#.UnT6ABCmaN4>

³⁸⁰ Az SS America nevű óceánjáró 1939-től egészen 1994-es hajótöréséig rendszeresen utazott nemzetközi vizeken. Ld. <http://www.united-states-lines.org/s-s-americal-hm/history-2/>

akkor a tengervízzel töltött úszómedencében mártózott meg, vagy elment moziba, vagy egyszerűen csak utastársaival beszélgetett egy-egy pohár sör mellett. A hajóút során került sor arra is, hogy az evangélikus teológia leköszönő dékánja, Wiczián Dezső átadja a dékánságot a most kezdő Nagy Gyulának. Ordass maga is mulatva jegyzi meg, hogy mindegyre egy-egy üveg sör keretében kerítettek alkalmat.³⁸¹

Az utazás során Ordass egyedül arra panaszkodik, amivel egyébként már az odaút során is találkozhattunk, hogy a delegáció tagjai között egyházi kérdésekben nincs egyetértés, nem tudnak egységesek lenni.³⁸² Ez az egyik esti (szeptember 3.) beszélgetésükön volt a legszembeszökőbb. Ordass, ahogy eddig sem, úgy most sem tér ki arra, hogy mi volt pontosan beszélgetésük témája, bár sejtetően szóba került az akkoriban aktuális kérdés: az egyház és az állam viszonya. Ordass keserűen még azt is megjegyzi, hogy *„a világ evangélikussága...ijesztően nagy embernek tart, »hős«-nek minősít, kész mindenben támogatni. Csak otthon vagyok elszigetelt, magános, tehetetlen ember!”*³⁸³

A hajó szeptember 6-án, pénteken futott be Le Havre kikötőjébe. Innen vonattal mentek Párizsba, ahol már várta őket Kulifay Imre református lelkész. Ebéd után Kulifay elvitte őket Versailles-ba, ahol megnézték a Trianon palotát.

Este tízkor indult a vonatuk, ugyanaz az Arlberg Express, amivel idefelé is jöttek. Erre nem hogy hálókütkét, de helyjegyet sem kaptak, így hát *„bizony kínos”*³⁸⁴ éjszakájuk volt. A vonat másnap, szeptember 7-én este fél tízre érkezett Bécsbe. Az állomáson már várta őket Szépfalusi István, aki elvitte őket szállásukra, a Hotel Stefanie-ba.³⁸⁵ Itt kapta Ordass a szomorú hírt, hogy nővére, Paula³⁸⁶ meghalt.

Szeptember 8-án vasárnap délelőtt istentiszteleten vettek részt, majd Gerhard May bécsi osztrák evangélikus püspöknél ebédeltek, valamint átvették a megígért Volkswageneket (ld. fentebb). Délután Ordass Szépfalusi István és Keken András társaságában beszélt meg

³⁸¹ Napló 1957. aug. 31. és szept. 1.

³⁸² *„Tragikus, hogy nem tudunk beszélni közös kérdésünkről – az egyházzal”* (Napló 1957. szept. 3.)

³⁸³ Napló 1957. szept. 3.

³⁸⁴ Napló 1957. szept. 8. vasárnap reggel

³⁸⁵ Ma is létező hotel a Taborstrasse 12. alatt. Ld. <http://stefanie-hotel-vienna.h-rez.com/index.htm?l=gglen&gclid=CNTlk86rxroCFUSS3godqSMAHA>

³⁸⁶ Wolf Paula, Ordass nővére rákos volt. Ordass az Nagy idők kis tükre című önéletrajzi írásában megjegyzi, hogy már a Minneapolisba való utazása előtti utolsó látogatásakor Mátraszentistvánba – nővére itt lakott – sejtette, hogy akkor látja Paulát utoljára. Ld. ORDASS 1987. 657.

„minden függő kérdést.”³⁸⁷ Este a delegáció ismét vendégségbe ment, ezúttal egy bizonyos Althofhoz.

Szeptember 9-én reggel Ordass elment a bécsi magyar követségre, ahol Beck István tanácsossal tárgyalt két dologról: egyrészt a „Luther-film” Magyarországra való behozataláról, másrészt a „14 éven aluli gyermekek esetleges hazatérése ügyében.”³⁸⁸ A Luther-film kapcsán minthogy a delegáció egyik tagjának sincsen diplomata útlevele, Beck felajánlotta, hogy néhány napon belül a követség egyik beosztottjával szívesen hazaküldeti a filmet, kikerülvén ezáltal a „vám-vexatúrákat.” A gyermekek ügyében Beck kifejezte, hogy a magyar állam részéről nem látják akadályát annak, hogy hazatérjenek, egyedül az osztrákoknak kell megváltoztatniuk az ezzel kapcsolatos álláspontjukat, mert irreális azt elvárni, hogy a magyar állam küldje külföldre a gyerekek után a szüleiket is.³⁸⁹ Ugyanebben a kérdésben a délelőtt folyamán Ordass, May püspökkel az oldalán, az osztrák belügyminisztériumot is felkereste. Az sajnos nem derül ki a naplóból, hogy a tárgyalásokkal mire jutottak. Ezután Ordass és Szépfalusi István közösen elmentek bevásárolni. A hazaindulást délután 2-re tervezték, amit jócskán lekéstek, de minthogy hazafelé már nem vonattal, hanem a két új autóbusszon mentek, ezért ebből nem származott gond.

Végül, közel másfél hónapos távollét után 1957. szeptember 9-én, este 10:15 körül az Ordass Lajos által vezetett minneapolis-i magyar delegáció megérkezett Budapestre. Sokan köszöntötték őket a püspöki hivatalban, többek között Túróczy Zoltán,³⁹⁰ Ordass püspöktársa

³⁸⁷Napló 1957. szept. 8. vasárnap este. Ordass nem tér ki arra, hogy mik ezek a függő kérdések. Ezzel kapcsolatban támpontot nyújthat aznapi naplóbejegyzésének reggel írt része: „Nem tudom: mi felé megyek holnap” (Napló 1957. szept. 8. vasárnap reggel). Ordass ebbe a mondatba minden aggodalmát belesűríti, ami a másnapi hazaúttal kapcsolatban felmerült benne. Legsötétebb gondolatai között még egy újabb letartóztatás lehetősége is megfordul, legalábbis erre utal közvetlen az imént idézett mondat előtt leírt megjegyzése: „Ma van kilencedik évfordulója annak, hogy letartóztattak” (Napló 1957. szept. 8. vasárnap reggel). Letartóztatásának emléke Ordass egészen élete végéig kísérti, naplójában évről évre megemlékezik az eseményről, utoljára 1977-ben. Ld. Napló 1961–1977. szept. 8.

³⁸⁸ Az 1956-os forradalmat követő kivándorlási hullám során rengeteg kiskorú gyermek is elhagyta Magyarországot és ezzel saját családját. Ordass az ő hazatérésük ügyében próbált közben járni. 1957. augusztus 6-án egyébként az Országos Béketanács Evangélikus Egyházi Békebizottsága egy olyan nyilatkozatot fogadott el, amelyben elkötelezi magát a kiskorúak hazatérése ügyében. (Ld. Evangélikus Élet 1957. aug. 18.) Ordass ennek a határozatnak a hírére kezdett el intézkedni. (ÁBTL 3.1.5. O-13599. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről (1963. márc. 11.) 113. lap.

³⁸⁹ Beck István jelentését ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-d, 1. doboz, 0048-2/1957.

³⁹⁰ Túróczy Zoltánt 1957 januárjában választották meg az északi egyházkerület püspökének. (Ld. Napló 1957. febr. 21.)

is. Ezután Ordass hazament, ahol rég nem látott családjával beszélgetett hajnali fél kettőig, első otthon töltött napja pedig főképp alvással telt, valamint lenyírattatta „*hosszú üstök*”-ét.³⁹¹

³⁹¹ Napló 1957. szept. 10.

Összegzés

Ahogy tavasszal a delegáció bevonta a nagygyűlésre való készülődésbe az evangélikus lelkészi kart, úgy most, a gyűlés után a minneapolis-i tapasztalatokat is megosztotta vele. Szeptember 17-én került sor az evangélikus egyház Üllői úti székházában az Országos Lelkészi Munkaközösség ülésére, ahol kb. 250 lelkész hallgatta meg a hattagú delegáció beszámolóját. Ordass magáról a nagygyűlésről beszélt, Keken András a springfieldi konferenciáról, Wiczián a St. Paul-i konferenciáról, Szabó József a McIntire-féle ellentüntetésről adott számot, Hafenschernek jutott az amerikai egyházi élet és az amerikai magyarság bemutatása, Nagy Gyula pedig a nagygyűlésen folyó teológiai munkáról tartott előadást.³⁹²

A lelkészi karnak adott beszámoló mellett szeptember végén a delegáció tagjai a Deák téri gyülekezet templomában egy egész előadássorozat keretében a híveknek is betekintést nyújtottak élményeikbe. Szeptember 27-én az „*Evangélikus Világszövetség munkája*” címen Ordass tartott előadást, 28-án Nagy Gyula „*A világyűlés munkája és üzenete*” címen és Hafenscher Károly „*Az amerikai evangélikus egyházi élet*” címen. Szeptember 29-én pedig Wiczián Dezső és Keken András volt soron. Wiczián „*Az egyház intézményei Amerikában*”, Keken „*Magyar evangélikus külföldön*” címmel adott elő.

Ordass az őszi folyamán, csakúgy, mint tavasszal, folytatta püspöki hivatalából fakadó kötelezettségét: a gyülekezetlátogatást. Ennek során több ízben került sor arra, hogy beszámolt az amerikai útról is. Október 5-én Nagykanizsán,³⁹³ október 13-án Rákosligetén,³⁹⁴ november 24-én pedig Kaposváron³⁹⁵ adott elő ilyen témában.

A minneapolis-i küldöttség utolsó közös találkozását november 19-én tartotta, amikor Vajta Vilmos és Lund-Quist, Horváth János ÁEH elnök meghívására Magyarországra látogatott.³⁹⁶ Ezután viszont a minneapolis-i út egyre inkább kedves emlékké vált Ordass Lajos számára, püspökségének egy olyan különleges epizódjává, amelyet novemberre már beárnyékolnak az újabbnál újabb, egyre súlyosabb egyházi gondok. Az állam elérkezettnek

³⁹² Vö. *Evangélikus Élet* 1957. szept. 29. és *Napló* 1957. szept. 19.

³⁹³ *Napló* 1957. okt. 8.

³⁹⁴ *Napló* 1957. okt. 13.

³⁹⁵ *Napló* 1957. nov. 25.

³⁹⁶ Vö. *Napló* 1957. nov. 22. és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum 3. doboz, *Vilmos Vajta: Correspondence and Documents III., 1955–1959. Diary of Trip to Hungary.*

látta az időt, hogy ismét szigorú ellenőrzése alá vegye az evangélikus egyházat. Ordass először megpróbálták elszigetelni, az egyházi baloldal képviselőivel körbevenni (decemberben Túróczy Zoltán püspöktársát ismét félreállították, s helyére visszakerült Vető Lajos), majd 1958. június 24-én elérkezett annak az ideje, hogy őt is újra félreállítsák. A minneapolis-i útra viszont Ordass még évek múltán, a belső emigráció éveiben is nosztalgiával tekintett vissza, lakásának falán pedig élete végéig ott lógott a világgyűlés nyitó istentiszteletéről készült fénykép.³⁹⁷

A minneapolis-i út valóban rendkívül érdekes epizódja a huszadik századi evangélikus egyháztörténetnek. Rámutat arra, hogy a Kádár-rezsim kezdetben mennyire rá volt szorulva, hogy 1956 után nemzetközileg jobb színben tűnjön fel, ezzel kapcsolatban pedig olyan reményeket táplált a Nyugaton is hitelesnek számító Ordass Lajos irányában – attól függetlenül, hogy Ordass ezeket képtelen volt beváltani –, amelyek arra sarkallták Horváth Jánosékat, hogy rábízzanak egy ilyen fontos, diplomáciai szempontból is jelentős és üzenetértékű utat. A támogatás, amelyet Ordass az út kapcsán az állam részéről kapott elsősorban Horváth Jánosnak, az Egyházügyi Hivatal vezetőjének volt köszönhető, akinek Ordassal kölcsönös jó viszonyt és bizalmi kapcsolatot sikerült kialakítania. Feltételezhetően ez a jó viszony tette lehetővé azt is, hogy az evangélikus egyházban csak olyan későn, 1957 őszétől kezdődjön meg a visszarendeződés, a felsőbb állami hatalom alá való visszatagozódás, és hogy Ordass is olyan sokáig hajlandó volt – a keresztény erkölcs diktálta keretek között – az állam követeléseivel szemben rugalmasságot tanúsítani és egy vele való olyan együttműködésben reménykedni, amelyben az egyház nem veszíti el önállóságát s nem kell feladnia értékrendjét. Az sem kizárt továbbá – legalábbis az általam vizsgált források alapján – hogy Ordass személyét és püspöki pozícióját sokáig maga Horváth János védte meg más, Ordassal ellenséges állami szervek képviselőinek támadásaival szemben. Ennek igazolásához vagy cáfolatához viszont még számos kutatás elvégzésére van szükség, amelyhez jelen dolgozatot szánom az első lépésnek.

³⁹⁷ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum 24. doboz, Ordass Lajos fényképek, levelek (1920–1984). Képanyag az Ordass-életrajz angol kiadásához. 33. kép

Felhasznált irodalom

A jegyzetekben található hivatkozásokban alkalmazott rövidítések feloldása:

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
ÁEH	Állami Egyházügyi Hivatal
DOLL	D. Ordass Lajos levéltára
EOL	Evangélikus Országos Levéltár
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Források:

Levéltári források:

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - Evangélikus Egyházi reakció (3.1.5. O-13599/1–2.)
- Evangélikus Országos Levéltár
 - D. Ordass Lajos levéltára
 - Egyetemes presbitériumi jegyzőkönyvek
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 - Állami Egyházügyi Hivatal anyaga
 - Elnöki iratok (XIX-A-21-a)
 - Általános iratok (XIX-A-21-b)
 - Adattár (XIX-A-21-c)
 - Visszaminősített TÜK iratok (XIX-A-21-d)
 - Ordass Alapítvány Levéltára (P 2173, magánlevéltár)
 - Ordass Archívum

Forráskiadványok:

Háló 2. 2014

Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő. Szerk. *Mirák Katalin*. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.) Bp. 2014.

ORDASS 1982	<i>Ordass Lajos: Válogatott Írások. Válogatta: Szépfalusi István. Bern 1982.</i>
ORDASS 1985	<i>Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. Válogatta: Szépfalusi István. Bern 1985.</i>
ORDASS 1987	<i>Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. Folytatás. Válogatta: Szépfalusi István. Bern 1987</i>
ORDASS 1995	<i>Ordass Lajos: Az utolsó szó jogán. In: Keresztyén Igazság 27. szám. (1995) 25–26.</i>
ORDASS 1998	<i>Ordass Lajos: Válogatott írások. Folytatás. Válogatta: Szépfalusi István. Bp. 1998.</i>

Egyéb források:

Biblia

Napló

Ordass Lajos naplója 1948, 1956–1957.

Sajtótermékek:

Burgenländische Gemeinschaft:

- 1957. okt. (http://www.the-burgenland-bunch.org/BG-NL-Archive/pdf/BG-1957-014_10+11.pdf, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)

Evangélikus Élet:

- 1956. okt. 21.
- 1956. okt. 14.
- 1956. nov. 4.
- 1957. márc. 31.
- 1957. ápr. 14.
- 1957. ápr. 21.
- 1957. ápr. 28.
- 1957. máj. 5.
- 1957. máj. 12.
- 1957. máj. 19.
- 1957. máj. 26.
- 1957. jún. 2.
- 1957. jún. 16.

- 1957. aug. 4.
- 1957. aug. 11.
- 1957. aug. 18.
- 1957. aug. 25.
- 1957. szept. 1.
- 1957. szept. 8.
- 1957. szept. 15.
- 1957. szept. 22.
- 1957. szept. 29.
- 1957. okt. 6.
- 1957. okt. 13.
- 1957. okt. 20.
- 1957. okt. 27.
- 1957. nov. 3.
- 1957. nov. 17.
- 1958. jún. 29.
- 2007. júl. 29.

Evangélikus Naptár:

- 1957
- 1958
- 1963
- 1984

Lutheran Herald:

- 1957. szept. 3.

New York Times:

- 1956. aug. 5.
- 1956. szept.28.
- 1957. febr. 5.
- 1957. febr. 11.
- 1957. aug. 6
- 1957. aug. 10.

Time:

- 1957. aug. 19.

(<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,809745,00.html>)

(Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)

Szakirodalom:

- Aranydiploma 2005 Hívására indultunk. Aranydiplomás evangélikus lelkészek vallomásai. 1950–1955, 1951–1956. Szerk. *Keveházi László – Missura Tibor*. Piliscsaba 2005.
- BÖRÖCZ 2012 *Böröcz Enikő*: Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958) I. kötet. Bp. 2012.
- FABINY TAMÁS 2009 *Fabiny Tamás*: Sem magasság, sem mélység... Keken András életregénye. Bp. 2009.
- FABINY TIBOR 2008 *Fabiny Tibor*: The Veil of God and the Cross of Christ. The Testimony of Bishop Lajos Ordass in Communist Hungary. Theological Reflections. Budapest 2008.
- Federation 1997 From Federation to Communion. The History of the Lutheran World Federation. Szerk. *Schjørring, Jens Holger – Kumari, Prasanna – Hjelm, Norman A.* Minneapolis 1997.
- Háló 1. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945-1990. Szerk. *Mirák Katalin*. Bp. 2010.
- HANÁK 1995 *Hanák Tibor*: Min dolgozik Szépfalusi István? In: *Szépfalusi István*: Murteri kövek. Szembesülések, szempontok, alkalmak. Bp. 1995. 27–30.
- ITTZÉS 2014 *Ittzés Ádám*: Ottlyk Ernő állambiztonsági tevékenysége. In: *Egyházvezetők 1*. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő. Szerk. *Mirák Katalin*. (Háló 2.

- Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.) Bp. 2014. 436–519
- KORÁNYI 2012 *Korányi András*: Hanem szeretni is. Káldy Zoltán püspöki szolgálata itthon és külföldön. (Egyház a szocializmusban 1.)Bp. 2012
- KÖPECZI BÓCZ 2004 *Köpeczi Bócz Edit*: Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége (Haszonélvezők és kárvallottak). Bp. 2004.
- KÓSA 2012 *Kósa László*: Polgári élet Gyulán a XX. század elején. Kisvárosi kapcsolatrendszer, társas alkalmak, baráti körök egy napló alapján: In: *Uő.*: Gyulai dolgozatok. Debrecen 2012. 102–162.
- Magyar Életrajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>
(Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)
- Magyarország a XX. században. Főszerk. *Kollega Tarsoly István*. Szekszárd 1996–2000. II. kötet. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság.
<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/251.html>
(Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)
- Nem voltam egyedül 1995 Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus egyházi közelmúltról. I. kötet. Szerk. *Mirák Katalin*. Bp. 1995.
- Norwegians and Swedens 2012 Norwegians and Swedes in the United States: Friends and Neighbors. Szerk. *Anderson, Philip J. – Blanck, Dag*. St. Paul, Minnesota 2012.
http://books.google.hu/books?id=BQpTm518v2oC&pg=PT248&lpg=PT248&dq=bersell+p.+o.+augustana+synod+president&source=bl&ots=NhfUwZATby&sig=QJ0qOtb3LRVmUUNVrDoxipjwyLw&hl=hu&sa=X&ei=11NyUsGvAoKKtAa27oDAAw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
(Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)
- ORDASS 1996 *Ordass Lajos*: Akikkel az úton találkoztam. Bp. 1996.

- OTTLYK 1976 *Ottlyk Ernő*: Az evangélikus egyház útja a szocializmusban. Bp. 1976.
- OTTLYK 1979 *Ottlyk Ernő*: Az egyház története. Bp. 1979.
- PÓSFAY 2001a *Pósfay György*: Találkozásaim Ordassal. In: Keresztyén Igazság 49. szám (2001) 23–29.
- PÓSFAY 2001b *Pósfay György*: Találkozásaim Ordassal. In: Keresztyén Igazság 50. szám (2001) 8–14.
- PÓSFAY 2001c *Pósfay György*: Találkozásaim Ordassal. In: Keresztyén Igazság 51. szám (2001) 14–21.
- PRÖHLE 1957 *Pröhle Károly*: Tíz éves a Lutheránus Világszövetség. In: Lelkipásztor 32. (1957:5–6) 293–301.
- REUSS 2010 *Reuss András*: Vajta Vilmos. Emigráció és haza a teológus életében. In: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Évkönyv 2009/2010. Szerk. Balla Bálint – Deák Péter – Kolczonay Katalin [et al.]. 45–59.
- SZABÓ 2006 *Szabó Csaba*: Az Állami Egyházügyi Hivatal értékelése az 1956 után kialakult egyházpolitikai helyzetről. In: ArchivNet 6. évf. 5. szám (2006)
http://www.archivnet.hu/politika/az_allami_egyhazugyi_hivatal_ertekelese_az_1956_utan_kialakult_egyhazpolitikai_helyzetrol.html
 (Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)
- Schulek 2006 Édesapánk, Dr. Schulek Tibor. Evangélikus lelkész küzdelmes élete és munkássága a 20. századi Magyarországon. Szerk. *Thurnay Béláné Schulek Vilma*. Piliscsaba 2006.
- SZÉPFALUSI 1984 *Szépfalusi István*: Pótszigorlat. 1955., 1983. Bécs 1984.
- TERRAY 1990 *Terray László*: Nem tehetett mást. Bp. 1990
- TERRAY 1997 *Terray László*: Ordass Lajos és Eivind Berggrav. In: Keresztyén Igazság 27. szám. (1995) 30–47.

- TERRAY 2002 *Terray László: Ordass Lajos bizonyágtételének visszhangja külföldön. In: Keresztyén Igazság 54. szám. (2002) 2–16.*
- VAJTA 1990 *Vajta Vilmos: Hit és élet összecsengése. Kierkegaard – Ordass Lajos tolmácsolásában. Keszthely 1990.*
- VAJTA 2006 *Vajta Vilmos: A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben. Bp. 2006. hátlap.*
- Veöreös 2009 *Veöreös Imre-breviárium. Összeállította: Sárkány Tibor. Bp. 2009.*
- VETŐ 1947 *Vető Lajos: Mi célból alakult meg Lundban a Lutheránus Világszövetség? A nagygyűlés anyagának ismeretése. In: Lelkipásztor (1947:9. szám) 416–418.*
- ZÁSZKALICZKY PÁL 2008 *Zászkaliczky Pál: Ötven éve történt - Dr. Wiczián Dezső, dr. Karner Károly és dr. Sólyom Jenő professzorok eltávolítása az Evangélikus Teológiai Akadémiáról. In: Keresztyén Igazság 79. szám (2008) 28–37.*
- ZÁSZKALICZKY PÉTER 2005 *Zászkaliczky Péter: Ügynökkérdés a Deák téri gyülekezet múltjában. I. In: Keresztyén Igazság 66. szám (2005) 30–44.*

Egyéb internetes hivatkozások:

(A linkek elérésének dátuma: 2014. ápr. 3.)

<http://lileks.com/mps/hotels/leamington/index.html>

<http://stefanie-hotel-vienna.h-rez.com/index.htm?lbl=ggl-en&gclid=CNTlk86rxroCFUSS3godqSMAHA>

http://teol.lutheran.hu/tanszek/rendszeres/munkatarsak/elodok/ifj_prohle.pdf

<http://www.united-states-lines.org/s-s-america1-htm/history-2/>

<http://www.austria-hotels.at/de/hotel-bellevue/index.html>

<http://www.centralmpls.org>

<http://www.commonground.org/our-buildings/the-prince-george/#.UnT6ABCmaN4>

<http://www.augustana.edu/x18008.xml>

<http://www.emporis.com/building/leamingtonhotel-minneapolis-mn-usa>
<http://www.gramercyparkhotel.com/>
<http://www.interlachenc.org/About-Us/History.aspx>
http://www.kre.hu/portal/images/kituntetettek/Dr.Hafenscher_Karoly.pdf
<http://www.lcms.org/page.aspx?pid=1206>
<http://www.pcahistory.org/findingaids/mcintire.html>
<http://www.ssusc.org/>

Archív video felvételek:

Turn in the Road. Közreadja: Lutheran Worl Action. New York ca. 1950. In: Evangelical Lutheran Church in America Archives. (Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)

<https://www.youtube.com/watch?v=eQRx4nOkf6Y>

Lutheran World Federation Third Assembly, 1957. Minneapolis 1957. In: Evangelical Lutheran Church in America Archives. (Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)

<https://www.youtube.com/watch?v=i4fTMYkCO8A>